CAPITOLUL III

LIMBA – SISTEM SEMIOTIC

Definind limba „un sistem de semne care exprimă idei", Saussure o alătura altor sisteme de semne: ritualurile simbolice, formulele de politețe, semnalele militare, limbajul surdo-muților, scrierea etc.

Limba are în comun cu celelalte sisteme de comunicare funcția de comunicare, dar se deosebeşte de acestea prin origine; specificul comunicării verbale, multitudinea funcțiilor, natura semnului lingvistic, specificul organizării şi funcționării sale.

Limba este un sistem de semne verbale, instrument al realizării concrete, ca mijloc de comunicare interumană, a limbajului vocal articulat, facultate specifică, definitorie a omului, şi produs al „practicării" limbajului în condițiile unei anumite comunități sociale.

Limbajul vocal-articulat este universal, caracterizează toate colectivitățile umane, indiferent de treapta de civilizație materială pe care se află şi de civilizația spirituală specifică, dar limbile ca sisteme semiotice prezintă identități concrete distincte, în funcție de colectivități. Fiecare limbă funcționează în interiorul unei anumite comunități şi poartă amprenta istoriei şi caracteristicilor spirituale ale acelei colectivități, pe care le şi influențează.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Limba este naturală (prin origine) şi convenţională (sau convenţionalizată) (prin întrebuinţare) şi, de aceea, în general, independentă de voinţa expresă a oamenilor. Este la fel de veche ca şi omul (nu apare pe o anumită treaptă de dezvoltare a societăţii sau a cunoaşterii). Limbajul vocal-articulat este o creaţie a omului în aceeaşi măsură în care l-a creat pe om. Limba, ca limbă naţională, condiţionată istoric, poate fi la fel de veche ca şi poporul care a creat-o şi o vorbeşte, contribuind la constituirea identităţii lui specifice într-un proces de construire a propriei identităţi.

Sistemele semiotice nelingvistice (semnele de circulaţie, semnalele marinăreşti, limbajele simbolice din matematică, fizică, chimie etc.) sînt creaţii ulterioare ale omului ajuns pe o anumită treaptă de dezvoltare socială şi a cunoaşterii. Sînt în mod absolut convenţionale şi, ca atare, supuse voinţei oamenilor, care pot interveni, prin consens sau nu, şi le pot modifica, parţial sau integral.

Ca identităţi specifice, sistemele nelingvistice depind de dezvoltarea, materială şi mai ales spirituală, a umanităţii, rămînînd, în general, independente de istoria şi specificul etnic al unei comunităţi sociale. Excepţie fac artele, care, fără a depinde în esenţa lor în mod direct de o anumită comunitate socială, poartă amprenta istoriei şi specificului naţional al acesteia. Mai generale decît limba, ca particularitate de întrebuinţare, în sensul depăşirii limitelor naţionale, sistemele de semne nelingvistice sînt mai limitate în întrebuinţarea lor concretă, restrînsă în general la anumite domenii ale vieţii sociale sau ale cunoaşterii umane. Limbajul simbolic, de exemplu, este acelaşi pe toate meridianele, dar întrebuinţarea lui ca mijloc de comunicare şi cunoaştere este în general limitată la domeniul cunoaşterii ştiinţifice, în spaţiul „ştiinţelor exacte".

Sistemele semiotice nelingvistice sînt, în general, unifuncţionale. Funcţia de comunicare se realizează fie ca funcţie *estetică* (artele), fie ca funcţie *cognitivă* (limbajul matematic), fie ca funcţie *imperativă* (semnele de circulaţie) etc. mai multe funcţii dezvoltă doar sistemele secunde, substitutive (scrisul, alfabetul Morse, alfabetul Braille etc.).

Limba realizează funcţia globală, de comunicare şi cunoaştere, prin dezvoltarea mai multor funcţii particulare, cu pondere diferită, în

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

desfăşurarea actului lingvistic concret: referenţială, expresivă, poetică, conativă, fatică, metalingvistică, stilistică Prin funcţia poetică, limbajul vocal, spre deosebire de alte sisteme semiotice (cu excepţia celor secunde: scrisul) poate depăşi, prin semnificaţii noi date semnelor, stadiul anterior al consensului colectivităţii; devine atunci limbaj poetic tinzînd spre sistemul artelor.

Prin funcţia metalingvistică, limba este singurul sistem de semne caracterizat prin reflexivitate; limba se întoarce asupra sa, auto-interpretîndu-se.

Pe de altă parte, între limbă şi alte sisteme de semne, intervin deosebiri de esenţă chiar la nivelul funcţiei generale, de comunicare şi cunoaştere. Sistemul artelor înglobează funcţia de comunicare şi cunoaştere în funcţia estetică; accentul este pus pe organizarea mesajului, care îşi ia ca punct de plecare lumea obiectivă, dar propune un nou univers, care depăşeşte limitele concrete, închise, ale unui plan de referinţă supus cunoaşterii. În plus, comunicarea prin sistemul artelor se desfăşoară într-un singur sens, dinspre creator spre un receptor neindividualizat, de la care nu se aşteaptă un răspuns; receptorul nu devine, la rîndul său, cu necesitate şi în mod curent, emiţător al altor *semne estetice*.

Nici sistemul vestimentaţiei nu dă informaţii despre un plan obiectiv şi nu cunoaşte reversibilitatea comunicării. Prin funcţia expresivă, pe care se întemeiază cel mai adesea conţinutul funcţiei de comunicare, vestimentaţia în general, moda în special dau informaţii despre „emiţător": vîrstă, condiţie socială, cultură, individualitate spirituală, intelectuală etc. şi despre situaţia de comunicare.

Sub aspectul structurii interne şi al mecanismului intern de funcţionare în procesul de comunicare, trăsătura distinctivă a limbii faţă de alte sisteme de semne (semnele de circulaţie, de exemplu) este caracterul *combinatoriu*: cu un număr finit de semne primare, pe axa paradigmatică, limba poate dezvolta pe axa sintagmatică un număr teoretic infinit de semne derivate, mai complexe, şi de enunţuri semnificative. De aici rezultă o altă particularitate definitorie: *creativitatea*; în funcţionarea ei, limba înseamnă deopotrivă existenţa, în planul memoriei, a unui inventar de semne şi de posibilităţi relaţionale şi permanenta ei recreare, în

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

actul lingvistic concret. Mai cu seamă prin aceste două atribute, caracterul *combinatoriu* şi *creativitatea*, şi datorită naturii de instituţie umană în cel mai înalt grad socială, limba îşi afirmă caracterul *dinamic* şi se afirmă ca un sistem semiotic *deschis*, supus unei neîntrerupte reorganizări în funcţie de exigenţele comunicării.

Alte deosebiri, de esenţă, între sistemul semiotic al limbii şi celelalte sisteme semiotice stau în natura semnului lingvistic, care şi condiţionează, de fapt, structura internă a limbii şi funcţionarea ei.

A. Semnul lingvistic

Conceptul de *semn lingvistic* este central pentru ştiinţa generală a limbii. Definirea lui, dificilă şi controversată în timp, implică două perspective: a *semiologiei generale* şi a *semiologiei lingvistice*, adică a lingvisticii.

Din perspectiva semiologiei generale, definirea semnului lingvistic înseamnă stabilirea naturii *semnului*, identificarea esenţei *semnului*, spre a-l deosebi de alte fenomene cu care se confundă în general sau s-ar putea confunda.

Semnul, lingvistic sau nelingvistic, se deosebeşte, prin natură, de *indicii* şi de *simptome*. *Fumul*, de exemplu, este un *indiciu*; el indică existenţa *focului* într-un anumit loc, a arderii. *Îngălbenirea ochilor* este un simptom al *îmbolnăvirii ficatului*. *Indiciile* şi *simptomele* se înscriu, pe baza unei experienţe de viaţă, a educaţiei şi a culturii, a unei activităţi de cunoaştere, într-o relaţie de la cauză la efect sau de explicaţie, de la eveniment la consecinţă etc. Aceste „semne" naturale nu semnifică, de fapt, în mod detaşat, o realitate exterioară lor, cu fac parte din acea realitate; *fumul* este o componentă a *focului*, *îngălbenirea ochilor* este extinderea (şi manifestarea) *îmbolnăvirii organismului* ca punct de plecare în îmbolnăvirea ficatului ş.a.m.d. Or, definitoriu pentru statutul de semn este tocmai caracterul de *substitut*, într-un proces de detaşare de *referent*, adică de „obiect" în sens larg.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Semnul stă în *locul a ceva* o dată cu *distanțarea* de acel *ceva* şi numai dacă există această detaşare. Ideea apare încă la Augustin[1]: „Un semn este un lucru care, în afara speciei cuprinsă prin simțuri, evocă în planul gîndirii altceva".

Simptomele se constituie în „semne" pentru specialişti (s-a şi creat o semiotică medicală), *fumul*, *apariția ghioceilor*, în indicii, pentru cunoaşterea empirică, dar numai în sensul că „lumea" este citită spontan, prin intermediul diferitelor sale manifestări şi nu în interiorul unui act de comunicare, condiție fundamentală a existenței *semnului*. În acest sens, indicii, precum *fumul*, pot deveni semne veritabile prin *convenționalizare* şi *instituționalizare*: un anumit grup social le poate scoate din sfera relației cauză-efect, de exemplu, trasformîndu-le în purtătoare de informații exterioare realității în sine. Numai aşa indiciile devin *instrumente de comunicare*, adică semne, emise şi destinate în mod conştient în legătură directă cu o anumită situație de comunicare: *focurile* aprinse pe culmi, într-o anumită organizare spațială sau temporală, pot vesti un început de răscoală sau apropierea duşmanului sau pot desemna, într-un alt spațiu, un loc de aterizare.

De celelalte semne, *semnul lingvistic* se deosebeşte prin natură, în strînsă legătură cu caracterul sistematic al limbii, pe care o conține, o constituie.

Semnele de circulație, de exemplu, rutieră sau feroviară, sînt în mod absolut *convenționale*. Semnul lingvistic este *natural* şi *convențional*, produs al activității spirituale a omului ca ființă socială, în general refractar intervenției voinței individuale. Semnele de circulație, în schimb, sînt rezultatul unei activități voluntare a omului, rezultatul nui *consens* în mod absolut conştient, în procesul de elaborare.

În afara unor situații particulare (cuvinte-etichetă denumind străzi, obiecte etc.), semnul lingvistic trimite spre un referent *in absentia*, cele mai multe din semnele nelingvistice trimit spre referenți *in praesentia*. În

[1] „Un signe est une chose qui, outre l'espèce ingérée par les sens, fait venir d'elle-même à la pensée quelque autre chose", apud Oswald Ducrot, Tz. Todorov, 1972 : 131.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

consecință, dacă semnele nelingvistice înlocuiesc numai „obiecte" existente, semnele lingvistice pot sta şi pentru realități imaginare, construite. Capacitatea semnului lingvistic de a ține locul, sau mai exact de a sta pentru realități fără existență anterioară comunicării lingvistice, stă în strînsă legătură cu trăsătura lui definitorie cea mai importantă – *capacitatea de a semnifica* – trăsătură în care se intersectează raportul semnului lingvistic cu celelalte semne într-o limbă dată şi din enunțul în care este înscris, cu „realitatea" în legătură cu care este folosit, cu vorbitorul şi interlocutorul său într-o situație dată de comunicare.

Prin această trăsătură definitorie, *capacitatea de semnificare*, semnul lingvistic se deosebeşte de *simbol*. Relația dintre cele două componente ale *simbolului*, *simbolizatul* şi *simbolizantul*, nu este echivalentă cu relația dintre componentele semnului lingvistic, *semnificatul* şi *semnificantul*[2]. În procesul de simbolizare intrarea celor două componente în raport este facultativă (sau relativ facultativă, într-o serie de cazuri) şi condiționată de o *motivare*: stabilirea unor puncte de contact în trecerea de la reflectarea planului ontologic la simbolizare. Aşa s-a impus, de exemplu, *balanța* ca simbol al *justiției* sau al *echilibrului*; pentru că actele fiecăruia (bune sau rele) sînt, urmează a fi sau trebuie bine cîntărite.

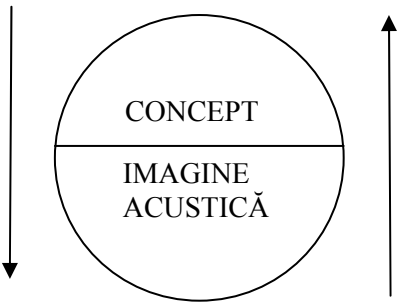
În afară de aceasta, în relația interioară procesului de simbolizare, cele două componente, *simbolizat* şi *simbolizant*, nu-şi condiționează în mod necesar şi reciproc existența; condiționarea are un singur sens, impus de caracterul neîntîmplător al simbolizării; în general, elementul simbolizat îşi caută simbolizantul care i se potriveşte: *balanța*, de pildă, nu ar fi putut simboliza *purificarea*, exprimată prin simbolul *focului*. Şi nici invers.

Fără să fi fost total ignorat în istoria mai veche a ştiinței limbii, semnul lingvistic îşi defineşte esența mai ales de la Saussure încoace. Chiar punctele de vedere contrare (adesea doar în declarații) concepției sale sînt, de fapt, cel puțin provocate de tezele lui şi se înscriu, conştient

[2] Cf. F. de Saussure, 1967: 101; în ediție românească, 1998: 87 (n. ed.); Oswald Ducrot, Tz. Todorov, 1972: 134.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

sau subconştient, pe acelaşi drum. Cele trei accepţii circulînd în lingvistica ultimelor decenii: 1. *semnul lingvistic* este doar latura lui sonoră, *semnificantul* (L. Bloomfield), 2. *semnul lingvistic* implică, în unitate, amîndouă laturile, *semnificatul* şi *semnificantul*, 3. *semnul lingvistic* este doar *relaţia dintre semnificat şi semnificant* (Hjelmslev), cînd ar trebui, după U. Eco, să vorbim de *o funcţie semnică*[3], se regăsesc toate în *Cours*-ul lingvistului genevez. Concepţia sa dezvoltă, însă, în strînsă legătură cu modul de înţelegere a obiectului de cercetare specific *lingvisticii* ca ştiinţă – *limba* (*langue*), teoria esenţei *bilaterale* a semnului lingvistic, „o entitate psihică cu două feţe… îmbinare a conceptului cu imaginea acustică", „care poate fi reprezentată prin figura"[4]:

1. *Caracterul bilateral al semnului lingvistic*

Structura semnului lingvistic implică două componente: *semnificatul* şi *semnificantul*. Dezvoltarea *semnificaţiei*, prin intrarea în relaţie a *semnificantului* cu un *semnificat* (într-un fenomen de sincronizare) înseamnă tocmai funcţionarea semnului lingvistic. În baza

[3] Cf. U. Eco, 1974.
[4] F. de Saussure, 1967: 99; în ediţia românească, 1998: 86 (n. ed.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

principiului fundamental al părții care poartă în sine întregul, semnul lingvistic, component al limbii-ansamblu de semne organizate în sistem prin intermediul a o serie de variate relații, concentrează în sine limba însăşi; în consecință, el interesează întrucât comunică. Ca fapt de comunicare, instituționalizat, semnul concentrează în structura sa complexă şi *limba* sub apectul ei ideal, virtual, cu sediul în planul conştiinței sociale, şi *vorbirea*, sub aspectul ei material şi realizat. Semnul este static şi dinamic: el există în planul conştiinței sociale a individului purtând în sine capacitatea de a deveni sensibil şi de a releva ceea ce înlocuieşte: se manifestă în actul lingvistic individual (dar dezvoltat în mediul social), cînd devine sensibil, sensibilizînd totodată „absența" sau mai exact o „prezență" de natură spirituală, pe care el o marchează. Această dublă capacitate a semnului lingvistic de a deveni sensibil şi de a sensibiliza este conținută tocmai în caracterul său bilateral: *semnificația* este rezultantă a unității dialectice complexe dintre *semnificat* şi *seminificant*, două laturi diferite, opuse ca natură, care-şi condiționează reciproc existența, condiționînd în acelaşi timp procesul de semnificare.

Semnificantul

Semnul lingvistic are rolul decisiv în reflectarea conceptualizată, în conştiință, a realității obiective. *Conceptualizarea* „referentului" se realizează prin dezvoltarea relației dintre *semnificat* şi *semnificant*. În acest raport semnificantul primeşte rol activ; în afara lui nu numai că nu se constituie semnificația, dar semnificatul nici nu poate exista. Rolul semnificantului este dublu: 1. intră cu semnificatul într-un raport fundamental existenței semnului lingvistic şi constituirii semnificației, 2. deschide drum către semnificat şi actualizează în permanență semnificația. În acest proces prin care semnul lingvistic – limba însăşi – se obiectivează, obiectivînd gîndirea, semnificantul îşi dezvăluie şi natura sa dublă: *ideal-abstractă* şi *material-concretă*. Semnificantul nu este numai *imaginea acustică* intrată într-o corelație necesară cu un *concept*, ci este şi *imaginea* unei realități materiale sonore, care a provocat-o şi pe

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

care o reflectă în planul conştiinţei prin abstractizări şi generalizări, pe care o provoacă şi care se realizează în actul viu al comunicării. Prin această latură concretă (care nu se confundă cu *complexul sonor*, realitate fizică; cu aceasta se află într-o relaţie strînsă de implicaţie), semnul lingvistic devine *sensibil*, *sesizabil*, pentru destinatar, care reprezintă comunitatea lingvistică.

Semnificantul, prin urmare, nu este echivalent cu imaginea *acustică*, aceasta este doar latura lui interioară, cea prin care semnul lingvistic (limbajul uman) se socializează ca *limbă (langue)* din momentul intrării în relaţie cu *conceptul*. Imaginea acustică intră în relaţie şi cu *imaginea auditivă* imediată a unui complex sonor; aceasta este latura exterioară a semnificantului, prin care limbajul se individualizează ca *vorbire* (în sens larg, cuprinzînd şi *parole*, din concepţia lui Saussure, şi norma, de care vorbeşte Coşeriu), în desfăşurarea a socială, activă. Prin *imaginea acustică*, semnificatul intră în relaţie cu conceptul din structura semnificatului; prin *imaginea auditivă* intră în relaţie de implicaţie cu realitatea fizică a complexului sonor.

În interpretarea lingvistului român Alexandru Philippide (1859-1933), în concepţia căruia limba se caracterizează prin dualitatea *fizic-psihic*, complexul sonor intră în structura semnificantului lingvistic, alături de imaginea lui în conştiinţa subiectului vorbitor: „Este hotărît lucru că limba este şi fizică şi psihică, fizică, ca sunete ale vorbirii ocazionale, psihică, ca cunoştinţe simbolizate prin acele sunete şi ca cunoştinţe ale acestor sunete înseşi”[5]. Semnificantul implică, aşadar, în această concepţie trei componente: unul fizic: complexul sonor şi două psihice, de natură individuală: reprezentarea mentală imediată a complexului sonor şi de natură generală, imaginea – abstractizată a complexului sonor: „Sunetele limbii se întipăresc în minte în reprezentări şi pe baza reprezentărilor se formează în minte sunete-noţiuni”[6].

[5] A. Philippide, 1928: 273.
[6] A. Philippide, 1921: 125.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Semnificatul

În interiorul unității dialectice a semnului lingvistic, existența *semnificatului* condiționează nu numai constituirea semnificației, dar şi existența însăşi a semnificantului sau, mai exact, calitatea de semnificant a imaginii auditive provocată de un complex sonor. În afara unui semnificat, „semnificantul" rămîne un *obiect* material oarecare intrat întîmplător sub incidența procesului de reflectare, în planul conştiinței, a lumii obiective; în limba română, de exemplu, întrucît nu-i corespunde un *semnificat*, un grup sonor precum *farte* determină constituirea unui *pseudo-semnificant*.

La semnificat nu se poate ajunge decît prin relația cu semnificantul, cu un semnificant real, însă; semnificatul există ca atare prin semnul lingvistic. Iar în cadrul semnului şi, deci, al realizării semnificației, semnificatul este în primul rînd *conceptul*, rezultat al unui proces de abstractizare şi generalizare circumscris unui component al planului ontologic: el există în planul *limbii* (considerată pasiv) şi are esență socială, fiind acelaşi pentru toți membrii unei comunități; noțiunea de „arbore", ca să luăm exemplul lui Saussure, este semnificatul cuvîntului *arbore*. În interiorul sistemului semiotic al limbii, semnificatul se defineşte prin *concept* şi totodată prin ceea ce semnificatele altor semne nu sînt.

În planul *vorbirii* (considerată ca activitate), el este, însă, şi *reprezentare* individuală, cînd semnul lingvistic trimite spre planul de referință din perspectiva unei anumite experiențe de viață a protagoniştilor comunicării.

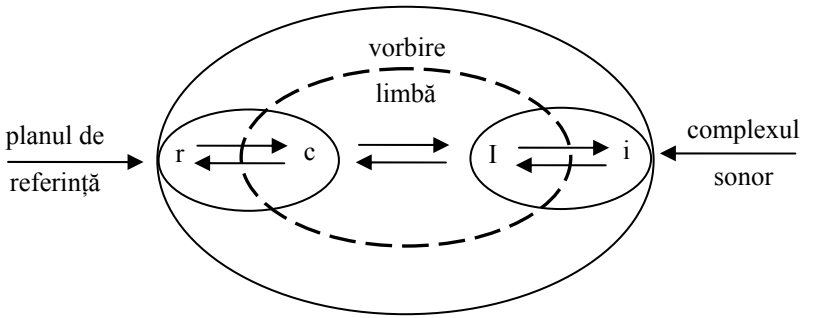
Pe scurt, *semnificatul* este, – ca şi *semnificantul* – „realitatea" dinamică, constituită din *reprezentare* şi *concept*. Prin *concept* semnificatul intră în relație directă cu imaginea acustică a semnificantului, iar prin *reprezentare* intră în relație de implicație cu planul de referință.

Prin urmare, în structura semnului lingvistic şi mai ales în funcționarea lui în procesul de semnificare, *semnificantul* intră în relație de intercondiționare cu *semnificatul* prin relația dintre *imagine acustică* şi *concept*. În acelaşi timp, însă, prin intermediul *imaginii auditive*,

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

semnificantul intră în legătură cu *complexul sonor*, iar semnificatul, prin intermediul *reprezentării*, cu planul *ontologic*. Se înţelege de aici nu că, pe de o parte, *imaginea acustică* ar fi ruptă de complexul sonor, iar, pe de alta, ar exista o ruptură între *concept* şi *planul ontologic*, ci doar că relaţiile acestea sunt mai ales (chiar dacă nu totdeauna) mijlocite de *imaginea auditivă* şi, respectiv, de *reprezentare*.

În legătură cu această interpretare, imaginea grafică a semnului lingvistic ar putea fi:

unde *r* – simbolizează reprezentarea,
i – imaginea auditivă,
c – conceptul,
I – imaginea acustică.

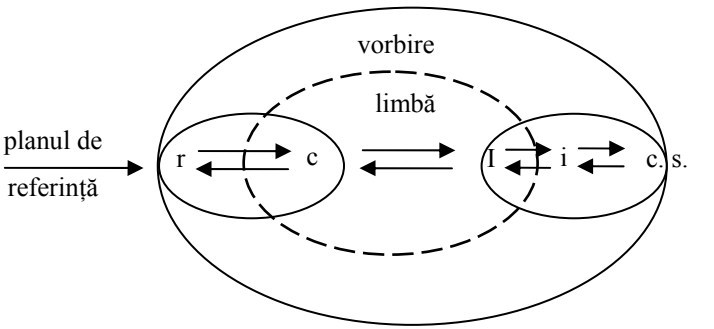
Atît interpretarea dată mai sus caracterului bilateral al semnului lingvistic, cît şi reprezentarea sa grafică au avut în vedere, pentru simplificarea discuţiei, din motive metodologice, un semn lingvistic simplu şi considerat doar la nivelul lexical al limbii. În realitatea textului lingvistic, însă, structura semnului, rămînînd în esenţa ei aceeaşi, poate varia în realizarea unora din relaţiile interne. Pe axa sintagmatică se înscriu semne lingvistice de ample dimensiuni, cînd semnificatul, mai ales prin intervenţia nivelului gramatical, atinge un grad maxim de abstractizare şi cînd *reprezentarea* este dominată de *concept*. De fapt, în procesul viu al comunicării, acest fenomen de „dizolvare” este frecvent

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

sau, în orice caz, datorită ritmului accelerat al vorbirii, relația dintre reprezentare şi concept se desfăşoară mai degrabă în mod subconştient[7].

În conceperea dualistă a limbii, considerată de Philippide concomitent ca *limbă* şi *vorbire* (din interpretarea lui Saussure) semnul lingvistic se caracterizează printr-o structură asimetrică, *semnificantul* (*forma* în termenii lingvistului român) cuprinde *sunetul material ocazional – reprezentarea mentală a sunetului material ocazional – sunetul tip* iar semnificatul – *reprezentarea ocazională* a obiectelor *realității – ideea (noțiunea)* despre obiectele realității.

Imaginea grafică a semnului lingvistic înțeles astfel devine:

unde *c.s.* reprezintă complexul sonor.

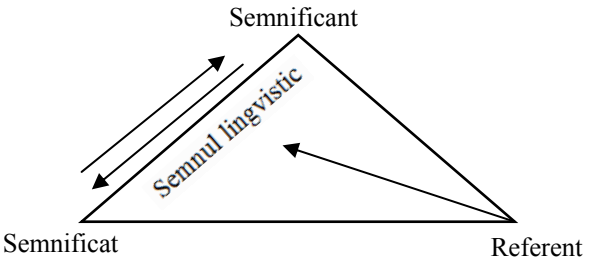
2. *Caracterul informațional al semnului lingvistic*

Procesul de semnificare, prin intermediul relației interne *semnificant-semnificat*, se întemeiază pe existența unei relații exterioare *semn-referent (realitate extralingvistică*), se desfăşoară, adică în interiorul raportului *limbă-gîndire-plan ontologic*. Semnul lingvistic nu interpretează realitatea extralingvistică ci reflectarea în conştiința umană a acestei realități. Relația *semn-referent*, fundamentală în actul de

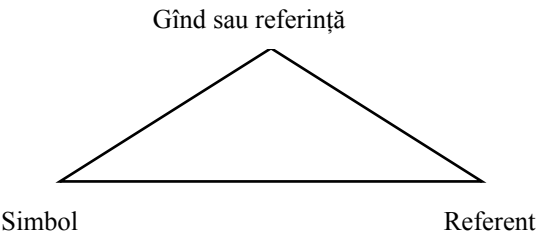
[7] Cf. şi A. Martinet, 1970: 57.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

cunoaştere şi comunicare lingvistică, este reprezentată grafic prin intermediul *triunghiului semiotic*:

descris mai întîi, în 1923, în termeni proprii, de C.K. Ogden şi J.A. Richards:

Din reprezentarea triunghiulară originară se pot reţine două aspecte:

a) *simbolul* (termen pentru *semn* - *semn lingvistic*) semnifică referentul prin intermediul gîndului: în alţi termeni, sensul semnului lingvistic stă în interpretarea dată „obiectului" la nivelul conştiinţei umane;
b) *referentul* este supus unui proces de abstractizare, fiind situat într-o clasă de „obiecte" caracterizate prin aceeaşi proprietate definitorie.

Sensul, atribut definitoriu al semnului lingvistic, este „realitate" dinamică, cu originea în raportul *referent-gîndire* $\rightleftarrows$ *limbă*.

În planul *limbii* (*langue*, în concepţia lui Saussure), preexistent actului lingvistic concret, sensul semnului lingvistic înseamnă luarea în

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

atenție a unei întregi clase de cuvinte: semnul lingvistic *lac*, din inventarul limbii, semnifică întreaga clasă a obiectelor „lac", marcate de proprietățile *acvatic, sub aspect spațial închis*. În planul *vorbirii* (*parole*, în termenii lui Saussure), sensul semnului implică luarea concomitent în considerație a obiectului şi a clasei de obiecte din care face parte: termenul *lac* într-un enunț sintactic: „*Lacul* codrilor albaştri / Nuferi galbeni îl încarcă" informează despre „un anume lac" din clasa de obiecte *lacuri,* cu care are în comun proprietățile definitorii şi de care se deosebeşte prin trăsături individuale, componente ale reprezentării individuale – componenta externă a *semnificatului*.

De altfel, din perspectiva actului lingvistic concret, problema semnului atinge gradul maxim de complexitate, întrucît raportului semantic *semn-referent* i se alătură, complementar, raportul pragmatic *semn-protagonişti* şi raportul sintactic *semn-semn* (din interpretarea lui Ch. Morris), cînd sensul *denotativ* intră într-o relație dinamică cu sensul (sensurile) *conotativ(e)*.

Sensul *denotativ* sau *denotația* semnului lingvistic rezultă din raportul dintre semn şi referentul lui, instituționalizat de tradiția întrebuințării limbii, independent de situația de comunicare. Sensul *denotativ* corespunde *semnificatului* din structura semnului lingvistic. Semnificația semnului lingvistic coincide cu semnificatul, din punctul de vedere al informației, şi, deci, reprezintă, *denotația* lui (*semnificat = semnificație = denotație*), cînd semnificantul nu este decît un simplu vehicol al informației, transmis de la emițător la receptor. Situația aceasta se întîlneşte cel mai frecvent în textul ştiințific.

Sensurile *conotative* sau *conotațiile* semnului lingvistic rezultă din raportul *semn-referent-protagonişti* (emițător şi destinatar), în dependență de situația de comunicare. Sensurile *conotative* realizează, împreună cu sensul denotativ cu care intră în raporturi de complementaritate pe fondul unei dinamici specifice, *semnificația* semnului lingvistic (semnificat ≠ semnificație = denotație ↔ conotație).

Aşadar, conținutul informațional al semnului lingvistic este spectrul lui semantic, rezultat din relația internă *semnificat-semnificant* condiționată de modul, variabil, de convergență a celor trei relații externe: relația semantică *semn-referent*, în care îşi are originea *sensul denotativ*, relația pragmatică *semn-protagonişti*, care generează „sensuri"

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

afective şi *sensurile conotative* şi relaţia sintactică *semn-semn*, prin care se delimitează sensul *denotativ* sau se desfăşoară sensuri *conotative*.

Într-un enunţ precum „Ieri mi-a bătut în poartă *un moşneag*", termenul *moşneag* este întrebuinţat în sensul său *denotativ*, fixat ca atare de dicţionar: „bărbat în vîrstă, moş". În versul eminescian „şi, purtat de biruinţă, să mă-mpiedic de-*un moşneag* ?", sensului denotativ i se adaugă dominatoare conotaţii exprimînd atitudinea arogantă, depreciativă a subiectului vorbitor (Baiazid) faţă de interlocutor (Mircea cel Bătrîn).

Funcţionarea limbii se întemeiază pe două categorii de sensuri: *sensuri lexicale* şi *sensuri gramaticale*, variabile în funcţie de desfăşurarea raporturilor *semn-referent* şi *semn-semn* sau în funcţie de coordonatele obiective ale cîmpului deictic (cîmpul constituit de factorii implicaţi în comunicarea ligvistică) şi pe diferite conotaţii, variabile în funcţie de raportul *protagonişti-semn* sau de raportul *semn-semn* în anumite situaţii de comunicare. Într-un enunţ nominal precum „Bieţii ţărani!" semnul lingvistic *ţăran* asigură sensul lexical, semnul *–i* (din structura cuvîntului *ţărani* şi din structura cuvîntului bieţ-*i*-i) dezvoltă sensul gramatical de 'plural', cel de-al doilea *–i* din structura obiectivului bieţi-*i*, sensul gramatical 'determinare hotărîtă', rădăcina *biet* – în relaţie sintagmatică cu morfemele purtătoare de sensuri gramaticale, dezvoltă un sens afectiv – compasiunea subiectului vorbitor faţă de „obiectul comunicării".

3. *Semnul lingvistic între „arbitrar" şi „motivat"*

Problema raportului dintre limbă şi realitatea ontologică a cunoscut, în istoria meditaţiilor despre limbajul uman, mai ales două aspecte, nu totdeauna bine distincte şi nu totdeauna uşor de delimitat:

1) natura raportului dintre *semnul lingvistic* şi „*obiectul*"- *referent*;
2) natura raportului dintre componentele interne ale semnului lingvistic, *semnificatul* şi *semnificantul.*

Gînditorii greci s-au situat cu precădere în perspectiva primului aspect; în funcţie de modul în care a fost interpretat raportul dintre *cuvînt* şi conţinutul său referenţial, s-au dezvoltat cele două concepţii opuse. Pentru reprezentanţii teoriei *physei* există o legătură de necesitate între

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

cuvînt (considerat din punctul de vedere al sonorităţii sale mai ales) şi obiectul denumit. Platon – care nu aderă, de altfel, decît parţial la această concepţie şi pentru care, spre sfîrşitul vieţii, cuvintele sunt nişte „semne diacritice", nu imagini, ale esenţei lucrurilor – are în vedere, în susţinerea acestei corespondenţe, o serie de structuri lingvistice în esenţa lor onomatopeice: sensul de „curgere" al termenului *rheo*, de exemplu, este reflectat de prezenţa vibrantei r, consoană proprie exprimării mişcării. Reprezentanţii teoriei *thesei* (Democrit, Aristotel etc.) neagă existenţa vreunei legături de condiţionare, de reflectare nemijlocită între cuvînt şi realitatea exterioară lui.

Spre sfîrşitul mileniului, în cadrul celor două şcoli filologice eline (din Pergam şi din Alexandria), cele două viziuni vor trece în disputa dintre *anomalişti* (care susţin existenţa unei legături naturale între *cuvinte* şi *lucruri*) şi *analogişti* (pentru care între *cuvînt* şi *obiect* nu există nicio legătură obligatorie).

Sub acelaşi aspect este discutată problema în epoca modernă, mai ales în filozofie. [K. Marx afirmă în acest sens independenţa totală a cuvîntului de obiectul pe care îl denumeşte: „Numele unui lucru este cu totul exterior naturii sale".]

Lingvistica modernă interpretează problema mai ales sub cel de al doilea aspect. Atrăgînd atenţia asupra distincţiei dintre *referentul* semnului lingvistic şi *semnificatul* său, Saussure consideră relaţia dintre *semnificat* şi *semnificant* fundamentală pentru definirea şi interpretarea semnului lingvistic; tocmai natura acestei relaţii impune o trăsătură a sa definitorie, care îl distinge esenţial de alte semne. Această trăsătură lingvistul genevez o numeşte *arbitrarietate*: semnul lingvistic este *arbitrar*, adică „legătura care asociază semnificantul semnificatului este arbitrară"; „...ideea de 'soeur'– concretizează Saussure – nu este legată prin nici un raport interior cu suita de sunete *s-ö-r*, care-i serveşte de semnificant; ar fi putut fi foarte bine reprezentată prin nu importă care altul /semnificant/"[8].

[8] F. de Saussure, 1967: 100, în ediţia românească, 1998: 87.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Contrar lui Saussure, francezul E. Benveniste consideră că arbitrar poate fi definit numai raportul dintre semnul lingvistic şi o realitate extralingvistică. Celălalt raport, interior semnului, nu poate fi arbitrar; el este *necesar*: „între semnificant şi semnificat legătura nu este arbitrară, dimpotrivă, ea este o legătură *necesară*”[9].

Datorită complexităţii ei, derivînd din caracterul complex al limbajului uman, în funcţionarea lui concretizată în structura diferitelor limbi istorice, problema nu poate fi interpretată sub un singur aspect; în relaţiile multiple ale limbii cu gîndirea, cu societatea, cu realitatea ontologică, intervine în permanenţă conştiinţa lingvistică a vorbitorului, în afara căreia limba, considerată ca un inventar de semne, rămîne un obiect oarecare. Vorbitorul îi dă viaţă în actul lingvistic. Pentru el limba are o existenţă anterioară, virtuală, şi una în prezent, reală. Prin interferenţă, raportul îşi amestecă cele două aspecte, introducînd totodată alte două: 1. între semnul lingvistic şi sistemul semiotic, din care face parte, 2. între semnul lingvistic şi vorbitor (membru al unei comunităţi de vorbitori). Iar aceste din urmă două aspecte le luminează pe cele dintîi, într-o îmbinare a perspectivei sincronice cu cea diacronică.

În procesul comunicării, semnul lingvistic se reduce la un moment dat – prin codificare – la semnificant şi numai la latura lui concretă, care se materializează anatomo-fiziologic. Această latură exterioară a semnificantului, devenind o realitate fizică, face legătura între emitere şi receptare. În realizarea sa material-sonoră, ea derivă dintr-un semn lingvistic şi, funcţionînd ca semnal, provoacă un semn lingvistic şi doar acesta semnifică. În procesul de comunicare, relaţia dintre *semnificant* (abstragere dintr-un complex sonor a cărui imagine o poartă cu sine) şi *semnificat* (abstragere dintr-o realitate ontologică, pe care o reprezintă mai mult sau mai puţin difuz), face din semnul lingvistic *un înlocuitor*; semnul lingvistic stă, prin *semnificant*, în locul complexului sonor, iar prin semnificat, în locul ideii despre „obiect” (în sens larg) din realitatea ontologică. Semnificatul are rolul activ în provocarea relaţiei şi în justificarea ei. Semnificantul are rolul activ în constituirea relaţiei şi în

[9] E. Benveniste, 1966: 51.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

sensibilizarea ei. Aşadar, în dezvoltarea actului lingvistic, semnificatul ține locul componentei din planul ontologic (reflectată în planul logic; relația dintre planul logic şi cel ontologic este de implicație şi greu disociabilă) despre care vorbitorul vrea să comunice ceva. Neavînd, însă, existență în afara semnificantului, semnificatul înlocuieşte numai prin intermediul semnului lingvistic. Rezultă de aici că *semnificantul nu este expresia semnificatului*, ci că în relație de interdependență cu aceasta constituie semnul lingvistic, pe care doar el (semnificantul) îl poate face sensibil. Aceasta înseamnă că raportul dintre semnul lingvistic şi realitatea extralingvistică se concentrează în relația internă dintre semnificat şi semnificant, iar relația dintre semnificat şi semnificant se proiectează în raportul dintre semnul lingvistic şi lumea obiectivă. Pentru conştiința vorbitorului, trece în prim-plan (sau rămîne exclusiv aici) raportul dintre semnul lingvistic (cuvîntul, de exemplu) şi „obiectul" desemnat. Pentru conştiința critică, interpretativă, a lingvistului, trece în prim-plan relația din interiorul semnului lingvistic, dintre semnificat şi semnificant.

Fiind indiscutabil caracterul *necesar* al acestei relații, rămîne întrebarea dacă asocierea unui semnificat cu un semnificant este întîmplătoare sau dacă, dimpotrivă, există o motivare condiționată, prin care unui *anumit* semnificat îi corespunde un *anumit* semnificant şi nu altul.

În faza primară a limbajului uman, anterioară diferențierii limbilor, trebuie să fi existat o corespondență marcată între semnificant, considerat în latura lui exterioară: *percepția auditivă* a unui complex sonor, şi semnificat, concentrat mai mult (dacă nu exclusiv) în *reprezentarea* pe care şi-o făcea receptorul despre realitatea care provocase complexul sonor.

Pe măsura abstractizării limbajului, în procesul de diferențiere şi de evoluție a limbilor, raportul dintre semnificat şi semnificant, considerate în toată complexitatea lor, dar dominate de dimensiunile interne, pierde caracterul de *neîntîmplător*.

Considerat în sine, singur, rupt de sistemul limbii naționale din care face parte în mod organic, un semn lingvistic rămîne arbitrar, în sensul că nici relația sa internă, între semnificant (considerat fonetic) şi semnificat (considerat lexical), nici raportul său extern, cu planul de referință, în dezvoltarea funcției denominative a limbii, nu-l face explicabil

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

prin el însuşi. Din structura sensibilă a semnificantului (şi, deci, a semnului lingvistic sensibilizat prin semnificant) nu transpare nici imaginea obiectului denumit, nici conceptul abstras, constituit şi formulat lingvistic. Percepînd complexul sonor *c-a-s-ă*, vorbitorul român nu află în particularităţile sale fonetice, concret-senzoriale, şi cu atît mai puţin în imaginea acustică dezvoltată prin abstractizare, nici un element care să stea în vreo legătură cauzală cu reprezentarea obiectului sau cu noţiunea corespunzătoare. Nici un fel de corespondenţă nu află nici vorbitorul francez cînd pronunţă sau receptează termenul *maison*, nici cel din limba rusă la perceperea complexului sonor *d o m*, nici cel german cînd aude substantivul *H a u s*.

Caracterul *arbitrar* (nemotivat) al relaţiei dintre semnificant şi semnificat şi, prin aceasta, al raportului dintre semnul lingvistic şi realitatea înlocuită prin denumire explică diferenţierea limbilor, cauzată, evident, între altele, istoric de diversitatea condiţiilor de viaţă materială şi spirituală, de existenţa unor caracteristici ale bazei de articulaţie, anatomo-fiziologice şi psihice, specifice diferitelor comunităţi social-umane. Acelaşi caracter explică apoi posibilitatea existenţei unor diferenţieri dialectale, regionale sau sociale, în interiorul limbilor particulare.

Aceste diferenţieri iau forma concretă a unor fenomene lingvistice, care, derivînd din arbitrarul semnului lingvistic, îl şi argumentează totodată:

- existenţa unor semne lingvistice diferite pentru denumirea aceloraşi componente ale lumii obiective, în limbi diferite, chiar înrudite: *casă* (rom.), *maison* (fr.), *Haus* (germ.), *dom* (rusă); *codru* (rom.), *bosco* (it.), *bois* (fr.), *les* (rusă); *biserică* (rom.), *église* (fr.), *chiesa* (it.), *iglesia* (sp.), *Kirche* (germ.) ş.a.m.d.;
- intrarea unor aceloraşi (de fapt, doar aparent aceleaşi) semnificante în relaţie cu semnificate diferite, constituind semne lingvistice diferite: *molie* (în rom., *o insectă distrugătoare de casă*) – *moglie* (în ital., *soţie*); *rana* (în rom., *ruptură de ţesuturi* sau *durere sufletească*; în it. *broască*); românescul *sanie* semnifică în italiană *puroi* etc.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

- existența sinonimelor în limba aceleiaşi comunități lărgite sociolingvistice: *zăpadă* şi *omăt*, *pădure* şi *codru* (în rom.), *bosco* şi *foresta* (ital.), *bois* şi *forêt* (fr.) etc.

Acelaşi caracter arbitrar explică (şi este argumentat de) o serie de alte fenomene lingvistice:

- existența omonimelor morfologice, de tipul *sare* (subst.)- *sare* (verb), *vin* (subst.) – *vin* (verb),
- modificări fonetice şi semantice ale cuvintelor în istoria limbilor: *păne* > *pîne* > *pîine* (rom.), *loco* > *luogo* (ital.), *dritteil* >*Drittel* (germ.) etc.

Dacă în limbile particulare nivelul fonetic al semnificantului rămîne, în esență, nesugestiv, percepția auditivă încetînd a mai comunica prin ea însăşi trăsături definitorii ale realității care a provocat un complex sonor, nivelul lui morfologic, în schimb, tinde să-şi asume un rol activ prin introducerea unor noi motivări, care țin de relațiile dintre sensul lingvistic şi sistemul semiotic al limbii. Iar aceste relații orientează raportul dintre semnul lingvistic şi subiectul vorbitor (în relație socială cu comunitatea de vorbitori din care face parte prin naştere şi deprindere a vorbirii sau în care intră la un moment dat).

Semnul lingvistic nu-şi mai află explicația în exprimarea prin semnificant (ca succesiune de sunete) a semnificatului (mănunchi de trăsături reprezentabile), ci în poziția componentelor sale în sistemul limbii. Semnificantul nu mai este relevant sub aspectul alcătuirii sale fonetice ci sub cel al alcătuirii morfologice. Caracterul arbitrar al relației interne semnului este atenuat de o motivare secundară, care trece pe prim-plan în conştiința vorbitorului. Într-un termen precum *cizmar* se identifică două semne originare: *cizmă* şi *-ar*. În semnul simplu *cizmă* nu există nici o relație de condiționare a semnificantului *c-i-z-m-ă* de către semnificatul care înlocuieşte (prin semn şi la nivel conceptual) obiectul desemnat. Nici din semnificantul sufixului *-ar* nu transpare ideea de 'agent'; fonetic secvența *a-r* nu se deosebeşte prin nimic de aceeaşi secvență dintr-un semn simplu, precum *par*. Ea introduce, însă, în noul semn înțelesul de 'agent' din seria unor derivate cu acelaşi sufix şi

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

dezvoltînd acelaşi sens în sfera diferitelor semnificaţii: *argint-ar*, *lemn-ar*, *ciubot-ar*, *sob-ar*.

Sub aspect fonetic, semnificantul *c-i-z-m-a-r* nu comunică nimic despre semnificatul 'cizmar' ('lucrează cizme'); sub aspect morfologic, însă, ideea transpare din asocierea numelui-rădăcină *cizmă* cu sufixul de agent *–ar*, pe fondul relaţiilor stabilite de vorbitor în planul conştiinţei cu sistemul limbii.

Depăşind limitele unui *semn-cuvînt*, motivarea enunţului lingvistic se reflectă, la nivel sintactic, în sfera raportului *limbă-gîndire*, într-o mai strînsă relaţie de condiţionare între semnificat (care se dezvoltă în cadrul unor relaţii logice în împletire cu factori psihologici) şi semnificant (care tinde spre reflectarea acestei structuri logice în intersectare cu diverşi factori psihologici, fără a ajunge, însă, vreodată la o corespondenţă perfectă).

În limbile istorice, aşadar, se instaurează o dinamică permanentă între două tendinţe: 1. de ştergere a corespondenţei dintre nivelul fonetic al semnificantului şi semnificat, 2. de dezvoltare a unor noi motivări: între nivelul morfologic (şi sintactic) al semnificantului şi semnificat. În mod frecvent, prima tendinţă este mai puternică: evoluţia fonetică poate anula măcar caracterul explicit al motivării morfologice: în termenul *a scurta* doar specialiştii mai identifică un prefix *ex-* (*excurtare*). Alteori se pierde componenta semantică introdusă de semne „modelatoare"; în verbul *a reieşi*, prefixul *re-* nu mai determină dezvoltarea unui sens iterativ ca în alte verbe: *a reciti*, de exemplu.

Problema raportului dintre semnul lingvistic şi realitatea extra-lingvistică, concentrat în relaţia dintre semnificant şi semnificat, este discutată ca şi exclusiv la nivelul vocabularului. Există fără îndoială o motivare pentru aceasta: conştiinţa lingvistică a vorbitorului e reţinută mai mult de elemente finite (sau considerate aşa) şi concret-sensibile (sau simţite aşa). *Cuvintele* şi *obiectele* sînt, în acest sens, componente exponenţiale ale celor două realităţi: *limba* şi *lumea obiectivă*, aflate în raporturi directe (conştiinţa medierii de către gîndire este, în general, ştearsă pentru vorbitor), de vreme ce unul (*cuvîntul*) înlocuieşte (în cadrul raportului limbă-gîndire) pe celălalt (*obiectul*).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Cuvîntul, însă, este o unitate foarte complexă, care depăşeşte acest raport unidimensional; atît în planul semnificatului, cît şi în cel al semnificantului, el dezvoltă, pe lîngă stratul lexical, unul gramatical-morfologic şi sintactic. Despre aceste din urmă nivele, vorbitorul are conştiinţa că o realizare din planul semnificantului corespunde unei componente din planul semnificatului, dar numai în interiorul sistemului de opoziţii al limbii (morfemul – *i* exprimă pluralul în *elev-i* în opoziţie cu *Ø* din *elev*) şi numai prin cuvînt*, elevi*, semn lingvistic finit, multidimensional.

Sistemul vocabularului unei limbi cuprinde serii de semne lingvistice care şi-au definitivat deja componenta lexicală sau pe cea gramaticală (şi care există *virtual* la nivelul *langue*, în planul conştiinţei), pe care vorbitorul le moşteneşte, le învaţă – prin educaţie şi instrucţie – de la familie, şcoală, societate şi care străbat (modelîndu-se) decenii sau secole de istorie; alte semne vorbitorul le construieşte (sau reconstruieşte, fără a avea această conştiinţă) singur, din materialul oferit de limbă; rădăcini cu sensuri lexicale virtuale şi modelatori semantici (sufixe, prefixe) sau gramaticali. De fapt, date fiind condiţiile mereu altele ale comunicării, diferenţele de experienţă de viaţă, nonidentitatea componentelor planului de referinţă, vorbitorul (şi interlocutorul) recreează în permanenţă, într-o măsură mai mică sau mai mare, semne lingvistice. În orice caz, definitivarea semnelor lingvistice, în enunţuri mereu altele, prin dezvoltarea sensurilor gramaticale (morfologice şi sintactice) şi a nuanţărilor semantice (din perspectivă stilistică) este o rezultantă a actului lingvistic concret, real. În desfăşurarea acestuia, subiectul vorbitor (concentrînd în sine şi în intrarea în legătură cu un receptor relaţia *individual-social*) se află situat, prin *normă*, între *limbă* (ansamblu de posibilităţi, libertăţi oferite) şi *vorbire* (ansamblu de libertăţi luate).

Din punctul de vedere al raportului dintre vorbitor şi limbă, semnul lingvistic este aproape în mod absolut nearbitrar. Vorbitorul, în afara unor limite care ţin de întrebuinţarea stilistică a limbii, nu este liber nici să schimbe raportul dintre un semn lingvistic şi realitatea desemnată, nici să modifice după propria voinţă structura semnificantului sau a semnificatului, nici să introducă mutaţii în relaţia internă semnului. Orice

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

schimbare care depăşeşte limitele impuse de *normă* poate duce la nerealizarea semnificaţiei în procesul de receptare şi, în consecinţă, la nerealizarea comunicării. Vorbitorul nu poate numi *masa* cu un alt termen, inexistent pînă la el. El nu poate realiza fără consecinţe negative pentru comunicare semnificantul *predat* ca *prădat* sau ca *trădat* şi nici nu poate reduce semnificatul *student* prin anularea trăsăturii semantice distinctive (în raport cu elev) la 'un institut de învăţămînt superior', spre a-i da întrebuinţarea din italiană: „Sînt *student* la liceul „D. Cantemir...". El nu poate modifica raportul dintre semnificantul şi semnificatul semnului lingvistic *bărbat*, pentru a corespunde, de exemplu, raportului specific termenului italian *uomo* (care înseamnă 'bărbat' şi 'om' în general).

Vorbitorul ca individ nu poate să-şi ia aceste libertăţi, nu pentru că un anumit semnificat ar cere cu obligativitate un anumit semnificant, ci pentru că structura semnului lingvistic a fost decisă de istoria limbii în strînsă legătură cu istoria comunităţii care o vorbeşte, pentru că numai printr-o anumită relaţie semnificat-semnificant un semn face parte organică din acelaşi sistem cu alte semne şi pentru că numai păstrînd o relaţie cunoscută de toţi membrii unei comunităţi socio-lingvistice este posibilă comunicarea şi coeziunea societăţii, în sincronie şi în diacronie.

Mai ales libertatea de a schimba raportul dintre semnificat şi semnificant şi-o poate lua, însă, creatorul de poezie care converteşte semnul lingvistic în semn poetic, prin acordare de rol activ semnificantului în procesul semnificării şi prin producerea de mutaţii în afara semnificatului.

În concluzie, semnul lingvistic este: (1). totdeauna (sau aproape) motivat pentru comunitatea de vorbitori, (2). este în cele mai multe cazuri motivat în relaţia sa internă dintre semnificantul considerat morfologic şi semnificat, din perspectiva sistemului semiotic al limbii din care face parte, (3). este, în general, nemotivat în relaţia sa internă dintre semnificant, considerat fonetic, şi semnificat, din perspectiva interpretării sale izolate.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

(1) Pentru comunitatea de vorbitori, semnul lingvistic face parte dintr-un sistem de semne, limba națională, cu caracter social, obiectiv, istoriceşte constituit.

Totalitatea semnelor lingvistice originare dintr-o limbă îşi află motivarea existenței şi poziției lor în sistem, în istoria acestuia, strîns legată de istoria materială şi culturală a poporului. Teoretic, elementele din realitatea obiectivă, care corespund acestor semne, puteau fi numite şi prin altele, dar o serie de factori socio-culturali au determinat impunerea unor anumiți termeni: din limba de bază (pentru română, latina; majoritatea elementelor lexicale: *casă, cîntec, fată, literă, limbă, lapte, munte, oaie, soare, viței* etc.), din limba constituită în substrat (elemente traco-dace: *barză*, *brad*, *mal*, *moşneag*, *pîrîu* etc.), din limba cu care s-a intrat în contact în faze timpurii (termeni de origine slavă: *trestie*, *pod* etc., maghiară: cizmă, uliu etc.) sau în alte epoci (turcisme: *țol*, *caftan* etc., elemente de origine tătară: *buzdugan* etc.), din limbi către care limba națională s-a orientat în diferite momente ale dezvoltării sociale şi culturale a poporului (împrumuturile: *actor*, *teatru*, *amfiteatru*, *revistă*, *satelit*, *avion*, *chitară* etc.)

Structura fonetică a semnificantului apoi, o anumită dezvoltare a semnificatului şi a raportului din interiorul semnului lingvistic sînt hotărîte de legi specifice, cu motivări extralingvistive, dar nu exterioare procesului de comunicare, ceea ce determină transformarea lor în legi proprii sistemului limbii. În baza unor astfel de legi, semnificantul latinescului *cane(m)* a primit în română forma *c-î-i-n-e*, în italiană, *c-a-n-e*, în franceză *ch-i-ẽ* iar termenul *tenerum* a dezvoltat în română sensul de vîrstă – *tînăr*, în timp ce în celelalte limbi romanice a dezvoltat sensuri definind o caracteristică umană comportamentală: *tandrețe* (it. *tenero*, fr. *tendre*).

În funcție de istoria unei comunități lingvistice, diverşi factori socio-culturali pot determina în anumite momente înlocuirea unor semne cu altele (în română, *libertate* ia locul lui *slobozenie*; *hoț* înlocuieşte pe *fur*, *vitreg* pe *fiastru*, *sceptru* pe *schiptru* etc.) sau intrarea unor semne noi în sinonimie cu cele vechi (*punte* şi *pod*, *vreme* şi *timp* etc.).

Înlocuirea unui semn lingvistic prin altul şi modificările fonetice ale semnificantului în funcție de anumite legi derivă din caracterul ne-

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

motivat, în sine, în relațiile sale interne sau cu planul de referință, al semnului lingvistic, caracter pe care astfel îl accentuează. Mutațiile afectînd relația dintre semnificant şi semnificat şi, în legătură cu aceasta, determinînd schimbări în raportul dintre semn şi realitatea desemnată introduc o serie de motivări importante pentru conştiința vorbitorului, care nu va putea alege la întîmplare între sinonime precum *pod* şi *punte*; în sfera semantică a termenului *punte* a intervenit o trăsătură distinctivă care depăşeşte informația conținută în definirea 'aşezată peste ape mici, eventual de munte', reflectînd o serie de date istorice. Nemotivat în relația dintre semnificant şi semnificat, semnul îşi motivează semnificația prin istoria lui împletită cu a poporului; derivă de aici funcția „documentară" a limbii.

Rezultă din cele spuse mai sus că semnele lingvistice ale unei limbi, înainte de a fi motivate sau arbitrare în structura lor internă, considerate în sine, *sînt motivate* pentru vorbitor prin apartenența lor la o limbă istoriceşte construită, pe deasupra voinței expresive a vorbitorilor, chiar dacă nu în afara activității lor lingvistice.

Cuvinte *anistorice* sînt extrem de puține. Lingviştii enumeră cîțiva termeni: *gaz*, *jingo*, *kodak*, *nailon*. Într-adevăr, fără rădăcini într-un sistem semiotic par să fie doar ultimele două: primul, însă, rămîne izolat, prin funcționarea sa mai mult ca *etichetă*, numele unui aparat de fotografiat, al unei pelicule etc.; ultimul doar a intrat în limbă (în lexicul internațional al limbilor), provocînd o serie relativ productivă, în baza lui *-lon* final, şi tinzînd, prin aceasta, la realizarea unei motivări parțiale: *dralon*, *orlon*, *perlon*, *silon*.

(2) Pe baza termenilor originari, limba îşi construieşte în permanență semne noi, derivate, desfăşurînd o rețea complexă de relații cu dezvoltări atît în planul semnificantului, cît şi în cel al semnificatului. Înscrise în diferite poziții în această rețea, semnele lingvistice sunt preluate, create sau recreate de vorbitor, care le motivează din punctul de vedere al sistemului limbii. Fenomenul este numit de Saussure (preluat de P. Miclău şi de alți lingviști) *motivare relativă*, de Levițki, *motivare morfologică*, iar Buyssens vorbeşte de *o motivare a alcătuirii* (deci, morfologică în sens larg). Este, în esență *o motivare parțială*, *de gradul*

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

al doilea. Semne primare, simple, nemotivate sub aspectul relației dintre semnificantul fonetic şi semnificat, se constituie în instrumente de motivare, sub aspectul relației dintre semnificantul considerat morfologic şi semnificat, a unor semne secundare, complexe. Se cuprind aici:

a) Semne derivate cu sufixe şi prefixe: *descuraja-încuraja*, *scăunel*, *revedea*, *prevedea*, *lădoi*, *călugăreşte* etc. Fiecare component al semnului lingvistic derivat este arbitrar în relația sa internă, dar, din perspectiva claselor şi categoriilor de semne din sistemul limbii de unde vine, *motivează* relația dintre semnificant şi semnificat făcînd transparente din structura morfologică a semnului lingvistic o serie de componente ale semnificației şi, prin aceasta, o serie de trăsături revelatorii în *reprezentarea* „obiectului". Iar în acest proces rolul activ pare să-l aibă „modificatorul" (sau „modelatorul") semantic – *sufixul* şi *prefixul*. Sufixul *uț*, de exemplu, introduce în semnul complex pe care îl creează, *brăduț*, *bănuț* etc., o componentă semantică: ideea de 'mic', în strînsă legătură cu o trăsătură a termenului de referință, *obiectul*, în reprezentarea sa în planul conştiinței. Nimic din semnificantul *b-r-a-d* nu comunică nimic despre *semnificatul* (noțiune şi reprezentare) 'brad', dar sufixul *–uț* comunică la nivelul conştiinței vorbitorului, prin intermediul sistemului limbii, 'caracterul redus al dimensiunilor unui obiect' – *bradul* - *brăduț*. Tot aşa prefixul *bi-* vorbeşte despre obiecte cu două (roate: *bicicleta*, picioare: *biped*; apariții: *bilunar* etc.). Semnele lingvistice complexe rămîn nemotivate din punctul de vedere al relației dintre semnificantul lor fonetic şi semnificat dar devin motivate (analizabile pentru conştiința vorbitorului şi mai ales a vorbitorului-lingvist) din punctul de vedere al relației semnificatului cu semnificantul morfologic; în consecință, semnificației nu-i este indiferent semnificantul: un semn cu prefixul *tri-* în structura semnificantului determină o altă reprezentare, dirijată tocmai de prefix: *tricicletă*, *tripartit* etc. Cu conştiința existenței unei relații între clase şi categorii de semne lingvistice, structura morfologică a semnificantului şi constituirea

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

semnificației, dar ignorînd poziția exactă a unor semne lingvistice, vorbitorul ajunge la false motivări, prin false analize: aşa sînt falsele regresiuni, de tipul lui *telectual* opus lui *in-telectual*, din perspectiva prefixului negativ *in-*.

b) Semne compuse: două sau mai multe cuvinte simple, originare, se unesc într-un cuvînt complex, desemnînd, prin nivelul noțional, un singur obiect din plan ontologic: *floarea soarelui*, *gura-leului*, *primăvară*, *giradischi*, *perce-neige*, *Edelweiss* etc.

Ca şi în cazul semnelor derivate, fiecare component al cuvintelor compuse este în sine arbitrar, dar semnificantul în ansamblu exprimă, tocmai prin semnificațiile semnelor primare situate într-un anumit raport sintactic, o trăsătură distinctivă din planul semnificatului, iar, prin semnul lingvistic complex, o particularitate a obiectului. Românescul *floarea soarelui* într-un fel, mai metaforic, italianul *girasole*, într-altfel, mai direct, indică orientarea plantei în permanență după soare. Românescul *gura-leului* reflectă o asemănare fizică proprie plantei numită aşa. Italianul *giradischi* sugerează, prin semnificant, un principiu esențial al funcționării patefonului spre care trimite semnificatul etc. Trăsăturile marcante în procesul de *motivare* a acestor semne lingvistice pot fi esențiale sau accidentale. Ele reflectă cel mai adesea un anumit mod de a privi lumea din jur, care diferă de la un popor la altul. Sînt revelatorii în acest sens semnele lingvistice complexe care denumesc aceleaşi obiecte, de obicei plante. Limba română denumeşte *ghiocelul*, printr-un semn derivat, formal şi semantic, relevînd o viziune plastică. O viziune picturală caracterizează şi termenul german *Schneeglöckchen* (clopoțel de zăpadă); semnificatul acestuia conține o comparație determinată de forma de clopoțel a florii de ghiocel. În limba rusă, distinctivă este situarea plantei sub zăpadă: *podsniejnik*. În franceză şi italiană, ghiocelul e văzut străpungînd zăpada: *perce-neige*, *bucaneve*.

c) Semne lingvistice derivate semantic; semnul primar este luat ca termen intermediar, de referință, pentru exprimarea (sau numai sugerarea) unor trăsături distinctive din planul semnificatului noului semn lingvistic, în baza unor puncte de asemănare între obiectele denumite de sensul primar şi, respectiv, de cel secundar.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Aceasta este caracteristica *omonimelor*: *capră*, *broască*, *corn* etc. Termenul primar *capră*, denumind animalul, este arbitrar în relația sa internă, ca şi în raportul său extern cu planul referențial: semnul derivat, însă, desemnînd instrumentul pentru tăiat lemne sau jocul de copii sau aparatul de gimnastică îşi are activată relația internă prin asemănarea în plan ontologic, reflectată în planul conştiinței, dintre *capra*, *animal* şi poziția copilului în jocul *capra*.

Prezintă aceeaşi caracteristică o mare parte din vocabularul onomastic (nume derivate de la apelative de tipul *Ciubotaru*, *Croitoru*, etc., nume derivate de felul *Amariei*, *Asandei* etc., toponime precum *Focuri* sau *Valea Largă*, hidronime ca *Repedea*, porecle: *Scrumbie*, *Lunganul*, *Zgîrie-brînză*, *Mațe Fripte* etc., invective: *Porcul*(*e*), *Măgarul*(*e*) etc.) ca şi termeni întrebuințați ca imagini artistice: „Cu *umbre* care nu sînt *v-a-ntunecat* vederea", dar atunci limba se converteşte în limbaj poetic, în structura căruia semnul poetic se caracterizează prin motivare estetică.

Nevoia de motivare determină dezvoltarea unor false motivări, ca în *etimologiile populare*, cînd semnificantul este motivat tocmai pentru a se apropia de semne cunoscute anterior şi pentru a-şi face sensibilă semnificația: *lăcrămație*, *renumerație*.

(3) Categoriilor de semne *motivate* parțial, din punctul de vedere al istoriei limbii şi din cel al situării sale în rețeaua de relații interne ale sistemului, li se adaugă altele, *comunicative prin ele înseşi*, caracterizate printr-o *motivare absolută* (F. de Saussure, P. Miclău) a relației dintre semnificant şi semnificat şi, prin ea, a raportului dintre semnul lingvistic şi realitatea exterioară lui. Se pot identifica trei asemenea categorii, cu o pondere redusă, însă, în sistemul lexical al limbilor moderne:

a. Semne lingvistice în structura cărora *semnificantul exprimă* semnificatul. Prin percepția auditivă a unui complex sonor şi convertirea sa în imagine acustică, subiectul receptor (şi emițătorul, de fapt) cunoaşte în mod direct semnificatul şi, prin el, obiectul denumit. Cum semnificantul „reproduce" o serie de trăsături distinctive ale semnificatului, prin aceasta raportul cu realitatea devenind foarte transparent, semnului lingvistic i se poate recepta semnificația

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

(măcar cu aproximație) chiar fără cunoaşterea sistemului limbii din care el face parte. Prezintă această situație:

- *onomatopeile*: *cucurigu*, *miau*, *kuckuck*, *scîrț*, *pleosc* etc. „Copierea" lingvistic-articulată a sunetelor nearticulate emise de păsări sau de animale este, în mod firesc, aproximativă şi nu absolut indiferentă la specificul fonetic al diferitelor limbi: *cocorico* (fr.), *kukorikú* (magh.), *quiquiriqui* (sp.), *cock-a-doodle-doo* (engl.); diferențe de „interpretare" se manifestă uneori chiar în interiorul aceleiaşi limbi, ca în italiană, de exemplu: *chicchirichi* şi *cuccurucu*. Sînt de semnalat, însă, şi mari asemănări între termeni aparținînd la limbi cu deosebiri însemnate sub aspect fonetic: *cucu* (rom.), *cuccu* (it.), *coucou* (fr.); *miau* (rom.), *miao* (it.), *miaou* (fr.). În oricare din situații, semnificantul onomatopeilor păstrează trăsăturile esențiale, definitorii dacă nu în realizarea concretă fonetică a sunetelor alcătuitoare, în organizarea lor de ansamblu: ritmică, intonațională, contrastivă etc., ceea ce le face uşor de recunoscut.
- *termeni de origine onomatopeică*: *cuc*, *cucco*, *cuccare*; *kikirros* (gr. 'cocoş'), *coqueriquer*, *chicchiriare*, *chicchiriata*, *a cucuriga*, *cotcodăceală*, *miagolare*, *miagolata*, *miagolona* (miorlăită), *a scîrțîi*, *a vîjîi*, *a pleoscăi* etc. În raport cu onomatopeile originare, aceşti termeni prezintă un grad superior de abstractizare şi de înscriere în structura fonetică, morfologică şi semantică a limbii naționale, ceea ce-i face mai puțin transparenți şi, de aceea, mai puțin comunicativi în ei înşişi: pentru conştiința vorbitorului limbii respective ei rămîn, însă, în continuare autosuficienți, în înțelesul lor de bază, pornind din rădăcina motivată în mod absolut.

b. Cînd structurile imitative se circumscriu unor componente ale lumii obiective care se manifestă prin complexe sonore mai puțin definite pentru că foarte variabile, în funcție de condiții de timp, spațiu etc., ele păstrează în limbile istorice doar nişte urme slabe, prin care semnificantul poate deveni sugestiv în procesul de semnificare dar nu mai exprimă semnificatul. Se vorbeşte atunci

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

de fenomene de *simbolism fonetic*: consoana *r*, de exemplu, sau grupul *fl* sînt mai proprii sugerării ideii de 'curgere'; aşa s-ar explica rezistenţa acestor sunete în termeni exprimînd 'curgerea': *rheo*, *rio*, *currere*, *curgere*, *scorrere*, *fluire*, *fluviu*, *corrente* etc.

În structura acestor semne, semnificantul devine sugestiv mai ales printr-un sunet care îşi asumă rolul activ de organizare a întregului complex sonor şi „marcîndu-l" în sensul stabilirii unei mai strînse corespondenţe cu semnificatul în sugerarea semnificaţiei. Sugestia se desfăşoară în legătură cu reţeaua de relaţii, de opoziţie în special, din interiorul sistemului unei limbi. Sunetul *a*, de exemplu, vocala cea mai deschisă, domină semnificantul fonetic al semnelor lingvistice exprimînd dimensiuni vaste (sau obiecte de asemenea dimensiuni): *mare*, *grand*, *grande*, în timp ce *i*, vocală închisă, caracterizează semnificantul unor termeni exprimînd sensuri opuse: *mic*, *piccolo*, *petit*, *leetle*.

Semnificantul acestor termeni nu exprimă semnificatul; cele două laturi ale semnului lingvistic se asociază într-un paralelism sugestiv, mai ales în interiorul limbilor marcat-contrastive sub aspect fonetic, aşa cum e limba română: *închide – deschide*, *urca – coborî*, *alb – negru*, *vast – strîmt – larg – lat – îngust* etc. Semnificantul nu *vorbeşte* despre semnificat dar este mai propriu asocierii cu semnificatul, cu care pare a se modela reciproc. Posibilităţile modelării pot fi exploatate de limbajul poetic. A făcut-o pentru limbajul poetic românesc, la cel mai înalt nivel artistic, M. Eminescu.

c. Semne lingvistice în structura cărora semnificantul *este rezultatul* semnificatului, sau mai exact semnul lingvistic, greu analizabil în semnificat şi semnificant, este rezultatul unor stări din realitatea obiectivă. Aceleaşi stări fiziologice sau psihologice impun emiterea (în mod frecvent, în afara unui control al scoarţei cerebrale, sau cel puţin a unui control conştient) obiectiv-determinată a unor aceloraşi complexe sonore care au primit structura lingvistică a interjecţiilor: *ah*!, *vai*!, *of*! Ele sînt modelate relativ diferit în diverse limbi, dar păstrează elemente esenţiale comune, întrucît nu depind fundamental de sistemul semiotic al limbii respective: *ah*!

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

(rom.), *ah*!, *ahi*! (ital.), *ah*! (fr.), *off*! (rom.), *uff*! (it.), *ouf* (fr.), *oh*! (fr.), *o*! (rom.), *oh*!, *o*! (fr.) etc.

Semnele derivate de la interjecţii, ca şi cele derivate de la onomatopei, îşi pierd, prin abstractizare şi organizare fonetică a semnificantului, caracterul absolut al motivării, ele rămîn parţial motivate şi transparente pentru vorbitorul limbii în care se produce procesul de convertire: *a se văita*, *a ofta*, *a hăui*, *oftat* etc.

4. *Caracterul liniar al semnului lingvistic*

Prin latura exterioară, senzorial-concretă a semnificantului, prin convertirea sa cu necesitate, la un moment dat, în semnal, semnul lingvistic este *liniar*. Înscriindu-se în timp, ca orice realitate materială, atît articularea sunetelor care compun un complex sonor, cît şi perceperea lor auditivă – mediată de transmitere – se înscriu în mod firesc în fenomenul succesiunii; sunetele se pot realiza – conform şi legilor fizicii – numai urmînd unul altuia. În acelaşi mod circulă de la emiţător la receptor fluxul sonor şi în acelaşi mod este perceput. Transpunerea în scris a limbajului oral evidenţiază cu claritate absolută acest caracter.

Latura internă a semnificantului – imaginea acustică – se caracterizează prin aceeaşi *linearitate*, care tinde, însă, a se dizolva în *simultaneitate*. Caracterul linear al semnificantului rămîne accentuat pentru conştiinţa vorbitorului şi la acest nivel, al imaginii acustice, cînd semnele lingvistice au o mai mare dezvoltare, cînd sînt complexe şi cînd ordinea componentelor morfologice nu poate fi răsturnată: *cîntasem*, *revenire*, *să cînt*, *se redeschide* etc. Linearitatea unui semn poate fi continuă: *ho cercato* sau discontinuă: *ho sempre cercato*.

Cît priveşte semnificatul, acesta se caracterizează prin realizarea şi perceperea simultană a componentelor sale semantice. Un concept îşi dezvăluie în mod simultan întreg ansamblul de trăsături rezultînd din procesul de abstractizare şi esenţializare a realităţii. În simultaneitate cu conceptul se dezvoltă şi alte laturi ale semnificatului ţinînd de specificitatea viziunii unei comunităţi lingvistice (sau numai a subiectului vorbitor) asupra realităţii. Semnificatul termenului *universitate*, de

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

exemplu, este perceput dintr-o dată, prin semnul lingvistic, nu în succesiunea trăsăturilor alcătuitoare: 'instituție de învățământ superior, frecventată de absolvenți ai unei şcoli secundare, pregăteşte specialişti în diverse domenii, mai ales pentru învățământ (în organizarea românească actuală; diferențiindu-se de agronomie, medicină, politehnică)'.

Perceperea semnificatului este parțial lineară în cazul semnelor complexe, cînd după ce secondează succesiunea componentelor morfologice: *bicicletă*, *re-distribui*, *căl-uț*, *floarea-soarelui*, reintră în simultaneitate, printr-o reorganizare a elementelor semantice alcătuitoare. Oscilează între simultaneitate şi linearitate mai ales împletirea componentei gramaticale cu cea lexicală a semnificatului, care se pot afla uneori într-un raport de succesiune: *voi cînta* (ideea de viitor + ideea lexicală), *canterò* (ideea lexicală + ideea de viitor).

În esență, semnul lingvistic se caracterizează prin *asimetrie* între caracterul *linear* al semnificantului şi *simultan* al semnificatului, asimetrie tinzînd spre reducere în cazul semnelor complexe, cu o structură analizabilă morfologic; dacă unei succesiuni strict fonetice nu-i corespunde niciodată o linearitate semantică, unei succesiuni morfologice îi poate corespunde o succesiune semantică, într-un fenomen de relativ paralelism între semnificant şi semnificat în constituirea semnificației: *re-citi-se-m*, *micro-filme*, *ne-margini* etc.

5. *Stabilitatea şi variabilitatea semnului lingvistic*

Această caracteristică, numai aparent contradictorie, derivă din complexitatea relației dintre *semnificat* şi *semnificant*, a raportului dintre semn şi obiect, arbitrare şi motivate în acelaşi timp, din caracterul natural şi convențional totodată al limbii, din caracterul ei concomitent ideal şi material, din funcția de comunicare în sincronie şi diacronie, din cea de formulare şi exprimare a gîndirii şi din cea cognitivă, din relațiile complexe cu societatea, de dependență şi de independență în acelaşi timp, din poziția pasivă şi activă a vorbitorului.

Absența unei condiționări de obligativitate a relației interioare semnului lingvistic îl face pe acesta stabil; inexistența unei motivări raționale şi „tangibile" dinspre semnificat a semnificantului (considerat

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

în alcătuirea sa fonetică) sau invers determină o stare de inerţie din partea vorbitorului; realităţi dominate de arbitrar sînt mai greu atacabile decît cele construite pe criterii „motivate"; într-un fel sau altul, însă, arbitrarul însuşi le va măcina dinlăuntru. În acelaşi timp, existenţa unor condiţionări între semnificant (considerat sub aspect morfologic sau din punctul de vedere al istoriei limbii) şi semnificat obligă comunitatea de vorbitori la păstrarea aceloraşi semne, nemodificate, care numai astfel pot semnifica exact. Modificarea semnului urmează, însă, schimbării condiţionărilor, a motivării, deci.

Nefiind rezultatul unei convenţii, în sensul unei dezbateri organizate, conştiente, cu argumente pro şi contra, cu hotărîri luate prin consens, cum e cazul semnelor de circulaţie, de exemplu, semnele lingvistice nu pot fi nici modificate printr-o astfel de convenţie. Încercările făcute în acest sens (în cultura românească, de latinişti, de A. Pumnul sau de Heliade-Rădulescu) sînt sortite eşecului. Reuşesc doar acelea care se înscriu, de fapt, în sensul unei evoluţii interne, intuite, a limbii.

Orice semn lingvistic îşi află motivarea de esenţă în interiorul întregului sistem semiotic: orice schimbare ar trebui să provoace tulburări în sistem. Sistemul, însă, restabileşte ordinea ori de cîte ori asemenea tentative depăşesc un anumit grad de agresivitate. În acelaşi timp, o serie de semne îşi caută locul încă neprecizat în sistem; acestea se pot modifica, de fapt modela, tocmai pentru a se înscrie în sistem şi pentru a întări sau echilibra sistemul; aşa a devenit *păne*, de exemplu, *pîine* în limba română.

Limba este un fenomen social, dar nu are caracter de clasă; aceasta înseamnă că stabilitatea sistemului şi a semnului este condiţionată de funcţia socială a limbii, care nu poate seconda răsturnările intervenite în structura sau în suprastructura societăţii; semnul lingvistic trebuie să asigure întîlnirea, prin semnificaţia sa, în sincronie, a membrilor aceleiaşi comunităţi, indiferent de poziţia socială, în diacronie, a generaţiilor succesive ale aceleiaşi colectivităţi. Din acest punct de vedere, limba este cea mai rezistentă la tendinţele reformatoare sau revoluţionare, impunîndu-şi caracterul stabilizator. Rezultantă şi instrument al activităţii spirituale a oamenilor, limba rămîne deasupra voinţei lor, individuale sau colective. Acelaşi caracter social, însă, al limbii, prin funcţia de cunoaştere determină modificări la nivelul semnificatului şi mai ales al

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

relației dintre semnificat şi semnificant, în legătură cu evoluția societății, a lumii obiective, a cunoaşterii înseşi.

Relația *limbă-vorbire* asigură atît stabilitatea semnului, prin imaginea socială a complexului sonor şi a reprezentării obiectelor, cît şi variabilitatea lui, prin realizările individuale ale limbii, în vorbire. Caracterul social al imaginii acustice ignoră particularitățile individuale ale realizării complexului sonor şi al perceperii sale auditive, dar acestea „sapă" în permanență imaginea acustică socială. Intervine în mod frecvent *norma* cu tendința de a situa vorbirea între coordonatele presupuse ale sistemului limbii. Norma este, însă, cea dintîi atacată. Fenomenul este discret: vorbitorul, în general, nu este conştient de desfăşurarea lui. Semnul lingvistic este stabil în sincronie cu vorbitorul şi este variabil în diacronia sistemului. Supus timpului este predispus mutațiilor, alterărilor, ca tot ceea ce se află înscris pe scara timpului. Se modifică semnificantul, semnificatul şi cel mai frecvent raportul dintre ele, prin permanenta stare de conflictualitate dintre inovația individuală şi tradiția colectivă. Se modifică semnul lingvistic considerat izolat, se schimbă norma, se produc clătinări, modelări, reorganizări în sistemul semiotic. Continuitatea sistemului se împleteşte cu modificarea lui. Ceea ce este esențial se consolidează sau se modelează. Ceea ce este accidental se modifică sau cade. Aceasta nu înseamnă că rămîne absolut neschimbat raportul dintre ceea ce este pertinent şi ceea ce este accidental, nici că accidentalul ar putea dispărea vreodată definitiv, ci doar că acesta este sensul fundamental al dinamicii semnului lingvistic, considerat nu în sine, ci în interiorul sistemului de semne care este limba națională privită în complexitatea ei, ea însăşi dinamică: *limbă – normă – vorbire*.

B. *Organizarea semnelor lingvistice în interiorul limbii*

1. *Sistem şi structură*

Atributele semnului lingvistic descrise mai sus l-au izolat oarecum, putînd lăsa impresia că ar fi definibil în sine, ca un „obiect" autonom, rupt de întregul din care face parte, şi că acest întreg – limba – n-ar

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

fi decît *o sumă* de semne lingvistice. În realitate, aceste caracteristici îşi au originea şi se manifestă tocmai în integrarea semnului lingvistic în limbă; semnul lingvistic îşi defineşte esenţa generală şi profilul individual numai în interiorul sistemului limbii considerat ca întreg. El funcţionează prin poziţia pe care o ocupă în sistem şi pe care şi-o actualizează în structura limbii. Cu alte cuvinte, semnul se defineşte prin sistem şi se realizează prin structură.

Raportul dintre sistemul şi structura limbii este indisolubil, pînă aproape de confundarea lor. Nu de puţine ori, de altfel, cei doi termeni au fost şi sînt întrebuinţaţi în sinonimie (la Humboldt) sau unul în locul celuilalt (mai frecvent, în ultima vreme, *structură* în locul lui *sistem*; la Piaget şi la alţii). Oricît de intim ar fi, însă, raportul dintre ele, sistemul şi structura rămîn două „realităţi" distincte, dacă nu în funcţionarea limbii, în interpretarea ei.

Sistemul este ansamblul semnelor lingvistice şi al relaţiilor în care acestea se înscriu în mod organic, definindu-se reciproc prin *diferenţiere* şi *opoziţie*; fiecare semn lingvistic există întrucît face parte din sistem şi are o identitate întrucît se opune celorlalte care i-o condiţionează prin intrarea cu ele în relaţii paradigmatice. Conceperea limbii ca sistem e veche la Saussure; în plină dominare a şcolii neogramatice, el publică în 1878 *Mémoire sur le système primitif de voyelles dans les langues indo-européennes*, dar e exprimată în mod explicit abia în paginile *Cours*-ului: „limba este un sistem ai cărei termeni sînt solidari şi în care valoarea unuia din termeni rezultă din prezenţa simultană a celorlalţi"[10].

Structura este imanentă sistemului. Ea este configurată de ansamblul relaţiilor în care semnele lingvistice sînt aduse (sau pot fi aduse) de exigenţele procesului de semnificare. Ea este modalitatea de existenţă şi funcţionare a sistemului.

În interiorul sistemului, semnele lingvistice îşi definesc identitatea prin poziţia pe care o ocupă în diferitele serii de opoziţii paradigmatice.

[10] Lipşeste indicaţia de pagină din originalul consultat; în ediţia românească, 1998: 128 (n. ed.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Structura determină şi relevă *valoarea* semnelor lingvistice, care se concretizează în tipul de unităţi (şi subunităţi – fonemele) funcţionale şi semnificative, în care este organizat un enunţ. Cum distincţia *sistem – structură* este posibilă numai în sfera interpretării, deşi este reală, nici *identitatea şi valoarea* nu pot fi diferenţiate în realitatea obiectivă a limbii: „... În sistemele semiologice cum e limba – spune Saussure –, în care elementele se ţin reciproc în echilibru după reguli determinate, noţiunea de identitate se confundă cu cea de valoare şi reciproc”[11].

Valoarea unui semn lingvistic depinde de poziţia sa în sistem. De aceea, două semne din limbi diferite pot avea acelaşi sens, dar nu aceeaşi valoare. Substantivul *timp* din limba română diferă ca valoare de *tempo*, din italiană, şi de *temps*, din franceză, întrucît numai în română el se află înscris în relaţie paradigmatică cu sinonimul *vreme*.

Semnul lingvistic se află orientat în acelaşi timp către lumea obiectelor (prin dezvoltarea raportului limbă – gîndire) şi către sistemul semiotic al limbii din care face parte (prin dezvoltarea raportului limbă – comunitate de vorbitori). Cele două orientări se întîlnesc în conştiinţa vorbitorului care îl interpretează (prin emitere şi receptare) în funcţie de amîndouă. Relaţia dintre semnificat şi semnificant condiţionează fundamental constituirea semnificaţiei semnului lingvistic, proiectat într-un raport – mijlocit de gîndire – cu obiectul care i-a provocat dezvoltarea. Poziţia semnului lingvistic, apoi, în interiorul sistemului îi dă o identitate şi o valoare virtuală care îşi află realizarea prin structura limbii. Iar structura unui sistem lingvistic implică:

a) intersectarea axei relaţiilor sintagmatice cu cea a relaţiilor paradigmatice,
b) desfăşurarea relaţiilor dintre planul expresiei şi cel semantic între coordonatele raportului dintre conţinut şi formă,
c) ierarhizarea nivelelor limbii şi izomorfismul lor.

[11] F. de Saussure, 1967: 154; în ediţia românească, 1998: 133 (n. ed.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

2. *Relații sintagmatice şi paradigmatice*

Intersectarea axei relațiilor sintagmatice cu axa relațiilor paradigmatice reflectă raporturile strînse dintre sistem şi structură şi dintre limbă şi vorbire în actul lingvistic real, în cadrul căruia se realizează procesul de semnificare. Condiționată de intrarea în relație a unui semnificat cu un semnificant, desfăşurarea actului lingvistic implică două operații esențiale: selecția şi combinarea; din plan paradigmatic se selectează o serie de semne, caracterizate prin sensuri virtuale, care urmează *a se combina* între ele, în plan sintagmatic, definitivîndu-şi sensuri reale.

Selectate din planul paradigmatic al limbii, semnele vin cu un fascicul de componente semantice virtuale în orientarea procesului de semnificare în funcție de clasele şi categoriile de semne în care se află grupate în mod obiectiv pe baza unor particularități în comun.

În plan sintagmatic, apoi, în funcție de semnele vecine cu care se combină, o parte din aceste componente virtuale sînt anulate; în actualizarea semnificației se realizează doar unele dintre ele, cel mai frecvent doar cîte una. Semnificația reală a semnului lingvistic rezultă tocmai din această intersectare a axei relațiilor din plan sintagmatic cu axa relațiilor din plan paradigmatic.

Relațiile *paradigmatice* – numite de Saussure *asociative* întrucît *asociază* (*in absentia*), din perspectiva sistemului un termen din vorbire (domeniu al realizării), cu o serie sau mai multe serii de termeni din *limbă* (domeniu al memoriei), de Hjelmslev *corelații* (definibile prin relația logică *sau... sau...*), situate de R. Jakobson pe axa similarității – se desfăşoară în *simultaneitate*. Ele sînt relații virtuale de *asociere* sau de *opoziție*.

Prin *asociere*, semnul lingvistic poartă cu sine (în conştiința subiectului vorbitor, la emitere şi la receptare) întreaga serie în care este înscris obiectiv şi organic, sub aspect semantic (termenului *elev*, de exemplu, i se asociază *student*, *ucenic*, *calfă* etc.; substantivului *casă* i se asociază *bordei*, *locuință*, *vilă*, *apartament*, *palat* etc.) sau sub aspectul alcătuirii semnificantului (*reciti*, trimite, prin prefixul *re-*, spre *reface*, *revedea*, *rescris* etc.; termenul *căsuță* îşi asociază prin sufixul *uță*-termenii *măsuță*, *crenguță* etc.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Prin *opoziție*, semnul lingvistic îşi relevă trăsături specifice care-l fac deosebit de alte semne cu care are în comun macar o caracteristică. Opozițiile[12] sînt:

a) *bilaterale*: se desfăşoară între două semne lingvistice (sau unități lingvistice inferioare semnului, precum fonemele) care au în comun un număr de trăsături caracterizatoare;
b) *multilaterale*: se desfăşoară între mai multe semne lingvistice (sau unități inferioare) care au în comun una sau o serie de particularități; acestea depăşesc prin frecvență şi număr opozițiile bilaterale.

Opozițiile bilaterale sînt *privative*: dintre două semne lingvistice (sau foneme), unul are o trăsătură distinctivă în plus: *proprietar – chiriaş*; *b – p; echipolente* (ambele semne lingvistice sau foneme au acelaşi număr de trăsături distinctive specifice); *elev – profesor*; *b – z*, sau *graduale* (cele două semne lingvistice (sau foneme) prezintă aceeaşi particularitate dar în grade diferite) *grai – dialect - limbă*; *i – u – î*.

În cadrul sistemului limbii, opozițiile bilaterale sînt organizate în opoziții *proporționale*, în baza cîte unei trăsături distinctive: *elev – profesor*, *ucenic - maistru* etc.; *încifra - descifra*, *încătuşa - descătuşa* etc.; *p - b*, *s - z*, *t - d*, *ş - j* etc. sau pot rămîne *izolate*: *doctorand*, *autodidact* etc.; *m*, *n* etc.

Opozițiile proporționale reprezintă cadrul dezvoltării opozițiilor *multilaterale*: *elev* se opune lui *ucenic*, *student*, *calfă* etc. şi corelative (*bilaterale* şi *proporționale* totodată): *chiriaş - proprietar*, *elev - profesor* etc.; *b - p*, *s - z*, *j - ş* etc.

Relațiile sintagmatice se desfăşoară – pe axa *contiguității* (R. Jakobson) – între termeni *in praesentia* (F. de Saussure) – *în durată*, fiind condiționate de caracterul liniar al semnului (prin semnificant) şi al enunțului lingvistic; în dezvoltarea celor mai simple sintagme (semne lingvistice derivate: *ne-în-crede-re*), semnele sînt consecutive unul

[12] Teoria opozițiilor este dezvoltată de N. S. Trubetzkoy, în *Gründzuge der Phonologie*, publicată în TCLP, nr. 7 din 1939, fiind reluată apoi de J. Contineau, A. Martinet, Solomon Marcus ş.a.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

altuia. Saussure le considera relații de opoziție: un termen al unei sintagme își datorează valoarea sa faptului că se opune celui care îl precede şi celui care îi urmează. Lingvistica postsaussuriană le numeşte mai potrivit contraste. Pentru Hjelmlev relațiile sintagmatice sînt relații echivalente conjuncției logice *şi... şi...* Dacă relațiile paradigmatice sînt *virtuale*, relațiile sintagmatice sînt *reale*.

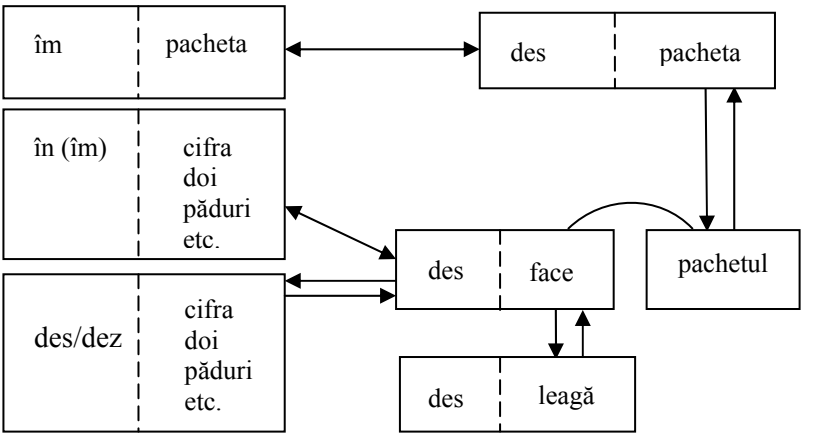
Ele actualizează trăsăturile care situează termenii în diverse corelații în plan paradigmatic: *ne-cinstit*, *ne-fericit*, *ne-mărginit* etc.; pot modifica desfăşurarea opoziției: *re-citi* (citeşte *din nou*) – *re - organiza* (organizează din nou dar *altfel*) sau o pot neutraliza: aşa se întîmplă, de exemplu, cu opoziția *ma – mon* (*ta - ton*, *sa - son*) în limba franceză, care este neutralizată din punctul de vedere al semnificantului atunci cînd termenul următor, un feminin, începe cu o vocală sau cu un h mut, *mon épouse*, *ton histoire*, *son épée*.

Dacă relațiile paradigmatice pun în lumină *constituirea* semnului lingvistic (din alte semne, dacă semnul lingvistic este complex: *descălța - încălța*, *bicicletă - tricicletă* etc.; din unități lingvistice inferioare, dacă semnul e simplu: *b-ar*, *p-ar*, *m-asă*, *c-asă* etc.), cele sintagmatice *constituie* noi semne lingvistice, complexe: *cal - căluț*; *zi-lumină*, *zi-muncă*, *mangia-nastri*, *girasole*, *gira-dischi* etc. sau dezvoltă unități lingvistice superioare: *mon épouse*, *bar de noapte*, *vine primăvara* etc.

Aşadar, orice semn lingvistic îşi constituie şi-şi defineşte semnificația prin situarea sa la întretăierea axei relațiilor sintagmatice cu axa relațiilor paradigmatice. Semnificația este o rezultantă a influenței semnelor vecine şi a influenței semnelor care ar fi putut (sau n-ar fi putut) apărea în locul celui prezent.

Să exemplificăm cu termenul *desface*, considerat, pentru simplificarea discuției, doar sub aspect lexical, în enunțul „El *desface* pachetul primit”; semnificația lui rezultă din întretăierea relațiilor sale sintagmatice cu cele paradigmatice.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Prin prefixul *des*- de pe axa sa sintagmatică internă, semnul complex, derivat *des-face* este asociat unei întregi clase de semne deja realizate în sistemul limbii şi de semne posibile, structurate la fel (şi prin semnificant, şi prin semnificat): *descifra*, *dezdoi*, *despăduri*, *descumpăni* etc., şi este situat în acelaşi timp în opoziţie cu o altă clasă de semne, a căror structură prezintă pe axa sintagmatică internă prefixul *în* (*îm*)-: *încifra*, *îndoi*, *împăduri* etc. sau Ø: *cumpăni*, *face* etc.

Prin relaţie sintagmatică internă, de contiguitate, între *des*- şi *face*, se dezvoltă asocierea *desface* - *desleagă*.

Prin relaţie sintagmatică exterioară cu *pachet*, acelaşi termen construieşte o unitate lingvistică superioară care provoacă o altă asociaţie: *desface pachetul – despacheta* (*despachetează*). Semnul din urmă, apoi, se opune, prin prefix, lui *împacheta*.

Dacă acelaşi verb *desface* s-ar combina pe axa sintagmatică, cu *marfă* de exemplu, într-un enunţ precum: „El şi-*a desfăcut marfa* toată doar în cîteva ore”, sensul real al noului semn ar deveni ‘vinde’; dacă s-ar combina cu *contract*, sensul ar fi ‘a rezilia’ ş.a.m.d.; toate aceste mutaţii semantice în sfera verbului *desface* reflectă influenţa raporturilor

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

asociative asupra constituirii semnificaţiilor reale ale semnelor lingvistice.

Rezultă de aici că, în afara unor cazuri de excepţie, cînd, în funcţie de limbă şi de competenţa subiectului vorbitor (emiţător sau receptor), raporturile paradigmatice se impun asupra celor sintagmatice, cînd adică alegerea condiţionează combinarea, în general, rolul cel mai activ în procesul de semnificare îl are planul sintagmatic. Această preponderenţă stă în legătură şi cu principiul central al funcţionării limbajului: cu un număr limitat (şi chiar finit) de semne lingvistice (sau elemente alcătuitoare) se desfăşoară un număr nelimitat de combinaţii de semne (sau de elemente minimale în structura sintagmatică internă a semnelor, într-un număr, teoretic, infinit de enunţuri lingvistice).

Din acest punct de vedere, prin axa raporturilor sintagmatice se reduce polisemia şi se anulează omonimia semnelor lingvistice din plan paradigmatic, spre a se ajunge la semnificaţii univoce, condiţie esenţială a desfăşurării procesului de comunicare. Aşa, de exemplu, polisemia verbului *a trece* se rezolvă într-o direcţie semantică, în raport sintagmatic cu *stradă*: „El *trece* strada", şi într-o altă direcţie, în raport cu *timpul*: „Timpul *trece* repede". Omonimia singular - plural din flexiunea unui verb precum *a cînta* este anulată prin intrarea în relaţie sintagmatică a prezentului *cîntă*, persoana a III-a, cu un pronume-subiect: El *cîntă* - Ei *cîntă*, El *să cînte* - *Ei să cînte*. Intrînd în relaţie cu adverbul *ieri*, imperfectul *cîntaţi* iese din omonimia cu prezentul: „De ce *cîntaţi ieri* pe stradă?"- „Iar *cîntaţi* această melodie?".

Aşadar, din faptul constituirii semnificaţiei semnului lingvistic, a valorii sale reale, aspect primordial în funcţionarea limbii ca sistem semiotic – „sistem de valori pure"[13] (Saussure) –, prin situarea lui la intersecţia celor două axe, rezultă caracterul său în acelaşi timp *pozitiv* şi *diferenţiativ*; un semn lingvistic se diferenţiază de altul prin ceea ce *este* el în mod esenţial; un semn *este* ceea ce îl *diferenţiază* de altul. Un semn lingvistic este prin ceea ce celelalte semne nu sînt, dar el este totodată şi

[13] Lipseşte indicaţia de pagină din originalul consultat; în ediţia românească, 1998: 98 (n. ed.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

prin ceea ce datorează celorlalte semne. Relația pozitiv - negativ în construirea, definirea şi afirmarea identității semnului lingvistic este dialectică.

„Un semn lingvistic este o serie de diferențe de sunete combinate cu o serie de diferențe de idei”[14], dar structura sistemului transformă diferențele în manifestări pozitive ale semnelor lingvistice prin procesul de semnificare: „Chiar dacă semnificatul şi semnificantul sînt, considerate fiecare în parte, pur diferențiale şi negative, combinarea lor este un fapt pozitiv”[15].

Diferențele presupun termeni pozitivi iar termenii pozitivi intră în opoziție pe baza diferențelor. Relația dintre opoziție şi diferență reprezintă un alt principiu de bază al structurării şi funcționării sistemului limbii: „Din moment ce se compară între ele semnele – termeni pozitivi – nu se mai poate vorbi de diferență; expresia ar fi improprie, întrucît nu se aplică bine decît la compararea a două imagini acustice, de exemplu, *père* şi *mère* sau a două idei, de exemplu ideea de ‘tată’ şi cea de ‘mamă’; două semne, implicînd fiecare un semnificat şi un semnificant, nu sînt diferite, ele sunt doar distincte. Între ele nu există decît opoziție. Tot mecanismul limbii /.../ constă din opoziții de acest gen şi nu din diferențele fonice şi conceptuale pe care le implică”[16].

3. *Conținut şi formă în limbă. Planul semantic şi planul expresiei*

În dezvoltarea teoriei semnului lingvistic, F. de Saussure asociază două teze:

a) Limba nu este *substanță* ci *formă*.
b) Limba este în acelaşi timp *expresie* şi *conținut*.

Preluîndu-le, danezul L. Hjelmslev, preocupat de o autonomizare totală (imposibilă, de fapt) a lingvisticii, dizolvă teza a doua în prima, pe care o absolutizează. El distinge, ca şi Saussure, două planuri: (a) al

[14] F. de Saussure, 1967: 167; în ediția românească, 1998: 133 (n. ed.).
[15] F. de Saussure, 1967: 167; în ediția românească, 1998: 133 (n. ed.).
[16] F. de Saussure, 1967: 167; în ediția românească, 1998: 133 (n. ed.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

expresiei şi (b) al conţinutului, dar identifică în cadrul fiecăruia o opoziţie netă între *formă* şi *substanţă*: există, adică, o *formă* şi o *substanţă* a expresiei, o *formă* şi o *substanţă* a conţinutului. Substanţa, atît a expresiei (fonică), cît şi a conţinutului (gîndirea), este exterioară limbii şi, în consecinţă, nu interesează lingvistica. Teza, existentă, de altfel, şi în textul saussurian, este reinterpretată de Hjelmslev în spiritul concepţiei sale despre semnul lingvistic, definit ca o relaţie între un semnificant şi un semnificat, concepţie centrală în şcoala glosematică daneză.

Complexitatea relaţiei dintre conţinut şi formă în limbă derivă, pe de o parte, din raportul ei indisolubil cu gîndirea, iar pe de alta, din natura sa dual: materială şi ideală totodată.

Din raportul cu gîndirea trebuie reţinute ca esenţiale cîteva elemente:

a) gîndirea nu este conţinutul limbii şi, în consecinţă, limba, forma gîndirii;
b) gîndirea este formulată, fixată şi exprimată prin limbă;
c) gîndirea se exprimă prin limbă, dar limba nu exprimă numai gîndirea.

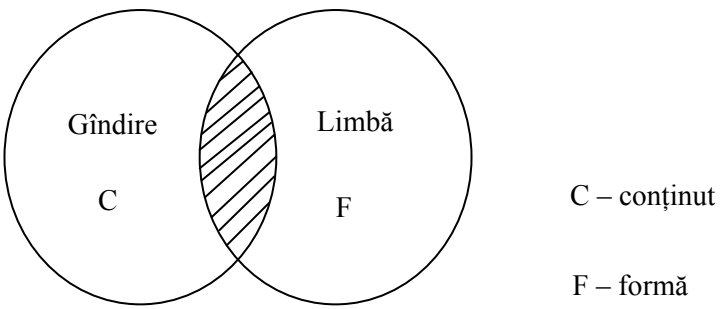
Raporturile *conţinut* - *formă* şi *gîndire* - *limbă* nu se suprapun, ci se implică; gîndirea nu este conţinutul limbii dar îl condiţionează; limba nu este forma gîndirii dar îi condiţionează structura. Gîndirea îşi are un conţinut propriu, rezultînd din funcţia sa centrală de reflectare a realităţii, şi organizarea ei specifică, dar instrumentele structurării sale logice: noţiunea, judecata, raţionamentul, nu există în afara limbii. Pentru *noţiune*, de exemplu, *cuvîntul* este esenţial constituirii, fixării şi exprimării ei. Noţiunea rezultă dintr-un proces de reflectare a realităţii, prin abstractizare şi generalizare, dar această realitate se reflectă, se abstractizează şi se generalizează, prin cuvînt, concomitent cu convertirea noţiunii în *sens*, proces care implică *intrarea conceptului în relaţie cu o imagine acustică*.

Relaţia dintre *noţiune* şi *sens* şi, prin extindere, dintre gîndire şi limbă se înscrie în dialectica raportului dintre *conţinut* şi *formă*, aşa cum a fost aceasta descrisă de Hegel: „În opoziţia dintre formă şi conţinut

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

trebuie să reţinem ca esenţial faptul că conţinutul nu este lipsit de formă ci *are forma în el însuşi*, după cum forma îi este *ceva exterior*. Avem aici dedublarea formei, care, pe de o parte, ca reflectată în sine este conţinutul, pe de alta, ca nereflectată în sine, este existenţa exterioară, indiferentă faţă de conţinut. *În sine* avem aici raportul absolut al conţinutului şi formei, anume preschimbarea unuia în celălalt astfel încît *conţinutul* nu este decît *preschimbarea formei în conţinut*, iar *forma* nu este decît *preschimbarea conţinutului în formă*"[17].

În raportul complex dintre ele, gîndirea poate fi echivalată conţinutului, iar limba formei, dar numai admiţînd că limba se află în acelaşi timp şi în gîndire tot aşa cum gîndirea se află şi în limbă; niciuna nu este în întregime exterioară celeilalte; niciuna nu este în întregime interioară celeilalte. Organizînd structura gîndirii (pleonasm aparent), *limba devine conţinut*. Reflectînd apoi la exterior această organizare, *limba se manifestă ca formă*, ca formă de organizare a gîndirii. Această strînsă interacţiune dintre limbă şi gîndire în desfăşurarea raportului *conţinut - formă* poate fi reprezentată grafic prin două cercuri care se întretaie:

[17] Hegel, 1962: 247.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Zona de suprapunere reprezintă tocmai procesul de preschimbare a limbii din formă în conținut. Limba nu îmbracă gîndirea, nu-i dă o formă. Ea „izbucneşte" ca formă din conţinutul pe care i-l dă gîndirea cînd o organizează. Conținutul limbii îl dă gîndirea organizată şi exteriorizată; noi gîndim lumea din jur prin limbă şi comunicăm despre lumea din jur prin gîndire.

Rămîne exterior limbii conținutul gîndirii (substanța, în terminologia lui Hjelmslev): reflectarea lumii obiectelor, dar face parte din limbă înscriindu-se în conținutul ei, care devine *plan semantic*, structurarea procesului de abstractizare şi generalizare, prin constituirea *noțiunii* şi trecerea ei în *sens*, în sincronie cu asocierea conceptului cu o imagine acustică, printr-un fenomen de *conceptualizare a obiectelor realității*.

Planul *semantic* al limbii nu se confundă, însă, cu sensul rezultat din convertirea noțiunii. Raportul limbii cu gîndirea este înscris, de fapt, într-o sferă mai amplă de raporturi ale limbii cu lumea obiectivă prin intermediul conştiinței. În cadrul acestor raporturi, mai întîi convertirea însăşi a noțiunii în sens se desfăşoară într-o oscilație permanent reversibilă între *concept* şi *reprezentare*. Se convertesc, apoi, în sensuri sau în componente semantice doar stări afective şi de voință, atitudini, relații între obiecte etc., care impun o organizare a planului semantic (rezultat din convergența tuturor sensurilor: lexicale, gramaticale (categoriale şi relaționale) etc. Limba se manifestă atunci ca formă de organizare a propriului conținut [cînd latura ei materială devine „expresie a vieții interne a conținutului" (K. Marx)].

Prin această latură, limba este un „obiect" material, dar de un tip aparte: un obiect material care s-a convertit în formă de exprimare a unui conținut exterior sieşi şi de o altă natură – spirituală; prin aceasta, însă, şi l-a făcut propriu, devenind totodată asemenea lui, adică formă spirituală. Limba s-a constituit ca atare din momentul în care complexe sonore emise instinctiv au început să provoace dezvoltarea unei laturi psihice. Limba nu se confundă cu complexul sonor şi nici nu-l conține. Ea este reflectarea în conştiință a complexului sonor convertit în *semnificant*

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

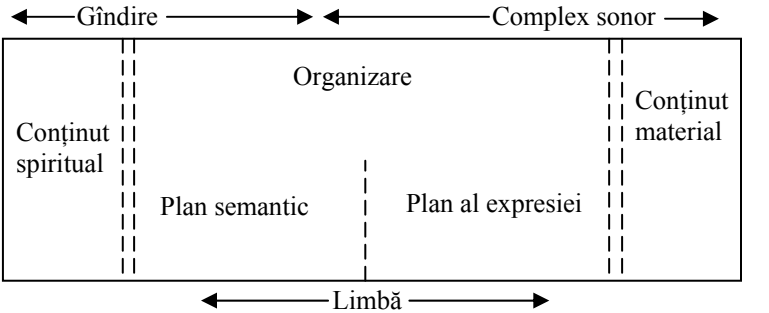
pentru im semnificat împreună cu care determină constituirea unor *semnificații* al căror purtător devine.

Dialectica deosebit de complexă a limbii, a raportului dintre conținut şi formă în limbă, îşi are izvorul în această întîlnire – în istoria devenirii omului şi apoi în desfăşurarea cunoaşterii şi a comunicării interumane – între o componentă spirituală, *conceptul* (rezultînd din reflectarea în conştiință, prin gîndire, a lumii obiective) şi *imaginea acustică* (rezultînd din reflectarea în conştiință şi instrumentalizarea, prin gîndire, a unor manifestări vocale ale omului sau exterioare dar făcute ale sale prin imitație). Din această întîlnire, organizarea gîndirii devine *conținut semantic* (adică de limbă), în sincronie cu un proces în care substanța sonoră devine, prin abstractizare, forma de manifestare şi exprimare a acestui conținut semantic, constituind *planul expresiei*, în interiorul căruia (şi prin care) limba se autoorganizează, într-o relativă independență.

În interiorul raportului *conținut – formă*, limba îşi desfăşoară identitatea specifică (dual) între *gîndire* şi *complex sonor*. Ea are o zonă de suprapunere cu gîndirea, pe care o converteşte în conținut semantic, şi o alta de suprapunere cu complexul sonor, pe care îl converteşte în expresie (lingvistică). Între cele două *convertiri*, în intercondiționare absolută, sincronizarea este, de asemeni, absolută. Limba îşi realizează astfel propria ei organizare într-un plan *semantic* şi un plan al *expresiei*. Prin relațiile dintre aceste două planuri, în procesul semnificării lingvistice, forma de manifestare trece în formă de exprimare a conținutului[18]. Această dinamică a identității limbii poate fi exprimată grafic:

[18] L. Wald vorbeşte, în „Note cu privire la raportul dintre conținut şi formă în limbă", în *Probleme de lingvistică generală*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, p. 41-50, de o *identificare* a celor două forme.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

În preistoria şi istoria constituirii limbajului uman, convertirea emisiunilor sonore în semne lingvistice, rudimentare mai întîi, s-a realizat prin „sesizarea" şi dezvoltarea diferențierilor obiective şi naturale dintre ele, în legătură cu diversitatea evenimentelor sau obiectelor care le provocaseră şi cu comportamentul pe care trebuiau să-l provoace. Pe măsura evoluției conştiinței şi prin dezvoltarea celei de a doua articulații, diferențierile au început cu timpul să se localizeze, pentru conştiința lingvistică a vorbitorului, în diferite puncte ale fluxului sonor, pe care acesta începe a-l simți ca un complex de sunete alcătuitoare; de atunci el îl „analizează", conştient sau subconştient, în fragmente minimale. Fluxul sonor îşi cîştigă astfel o relativă independență față de „fluxul" semantic, o independență nu de existență, ci de organizare. Principiul esențial al funcționării complexelor sonore ca mijloc de comunicare rămîne acelaşi: unor diferențieri din planul expresiei le corespund diferențieri în plan semantic şi invers, dar caracterul concret al relațiilor dintre latura sonoră (de fapt, expresia psihică a laturii sonore, oscilînd, în conştiința subiectului vorbitor, între imagine auditivă şi imagine acustică) şi cea semantică devine foarte complex:

a) în timp ce diferențele semantice se reflectă, în conştiința vorbitorului, în ansamblu, cele sonore se impun în puncte precise şi sunt de valoarea unor unități minimale; semantic, *masă* se opune

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

lui *casă* prin toate elementele care definesc, prin gîndire, cele două *concepte* înscrise în *sensul* cuvintelor; sonor, diferenţele dintre cele două semne se localizează la nivelul primei unităţi identificabile: fonemul *m* şi, respectiv *c*;

b) în timp ce diferenţele semantice se concretizează într-o singură trăsătură, cele sonore se impun în ansamblu: *bărbat - femeie*, *elev - student* etc.

Un paralelism accentuat al diferenţierilor caracterizează semnele lingvistice complexe, considerate din perspectiva înscrierii sensurilor gramaticale în planul lor semantic: *elev - elevă*, *elev - elevi* etc. sau a modificărilor semantice introduse de combinarea cu alte semne: *face - reface*, *conosciuto - sconosciuto* etc., dar în toate aceste cazuri latura sonoră se ridică de la structura fonetică la o structură morfologică; planul expresiei trece de la o organizare indiferentă planului semantic la una strîns legată de ea. Semnul lingvistic trece de la nemotivarea internă a relaţiei dintre semnificat şi semnificant la motivarea ei parţială.

*
* *

Asimetria dintre planul *expresiei* şi planul *semantic* este un principiu şi totodată o condiţie la fel de esenţială în desfăşurarea funcţiei semiotice a limbii ca şi raportul de solidaritate dintre ele. Ea derivă din oscilaţiile semnului lingvistic între caracterul arbitrar al relaţiei dintre semnificantul fonetic şi semnificat în procesul semnificării şi caracterul motivat al relaţiei dintre semnificantul morfologic şi semnificat. Ea determină specificitatea limbilor naţionale, reflectată atît în modul de organizare a celor două planuri, cît mai ales în modalitatea de desfăşurare a relaţiilor dintre ele.

Planul *expresiei* prezintă un grad accentuat de independenţă faţă de planul *semantic* datorită unor particularităţi de organizare internă, care îşi au izvorul în primul rînd în natura sa concretă, materială:

- întreţinerea unor relaţii de implicaţie strînse cu substanţa fluxului sonor,

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

- o anumită autoorganizare indiferentă față de planul semantic,
- dezvoltarea unui număr, teoretic infinit, de combinații fonetice şi morfologice cu un număr finit de unități minimale detaşabile,
- intervenția unor elemente exterioare semnificantului lingvistic,
- posibilitatea desfăşurării discontinue pe axa sintagmatică.

Formă de manifestare şi exprimare a conținutului semantic, de care se deosebeşte prin natură, planul expresiei se caracterizează şi printr-o organizare proprie, structurîndu-se într-un conținut şi o formă de aceeaşi natură. Conținutul îl constituie unitățile fonice distinse de conştiința vorbitorului ca expresie a diferențierilor obiective din substanța complexului sonor, care, *aceasta*, rămîne exterioară *limbii*, servindu-i, însă, în permanență de suport. Conținutul este rezultanta structurării lingvistice a substanței sonore din perspectiva celei de a doua articulații[19]. Elementele minimale, „decupate" şi „decupabile" din fluxul sonor, îşi constituie esența individuală şi individualizatoare şi-şi relevă existența prin relațiile de opoziție în care intră şi pe care le condiționează prin alcătuirea semnificațiilor diverselor semne lingvistice: *parcă – barcă – marcă – bardă – bancă – marfă - tartă*, *parte* etc. Ele există, aşadar, ca entități numai întrucît sînt diferite unele de altele şi întrucît diferențiază semne ligvistice între ele. Cauza diferențelor se află în complexul sonor, exterior limbii. Existența diferențelor, însă, este un atribut esențial al expresiei lingvistice, care se constituie în principiu activ al funcționării limbii ca sistem de semne.

Forma expresiei rezultă din structurarea conținutului, din intrarea elementelor minimale în diverse relații pentru constituirea semnificantului o dată cu asocierea acestuia cu un semnificat în interiorul semnului lingvistic: *p-a-r-c-ă*/ *b-a-r-c-ă* etc. şi din împletirea cu elemente fonice „nedecupabile", atribute supra- sau extralingvistice: *accent*, *intonație*, *pauză* etc.

Organizarea internă a planului expresiei se desfăşoară pe trei straturi:

[19] Cf. interpretarea lui A. Martinet, 1970: 33 ş.u.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

a) al unităților *fonice* minimale, nepurtătoare de sens dar „compunînd" semnificantul semnelor purtătoare de sens;
b) al unităților *morfologice* (de structură), purtătoare de sensuri virtuale; sînt constituite din unități nepurtătoare de sens şi „compun" semne lingvistice complexe, purtătoare de sensuri reale;
c) al unităților *prozodice*, nepurtătoare de sens, dar modelînd sau modificînd sensurile semnelor lingvistice: *accent*, *intonație* etc.

Primul strat rămîne indiferent planului semantic; celelalte două îl structurează. Modificările din primul strat nu prilejuiesc în mod direct (uneori nici obligatoriu) modificări în plan semantic. Modificările din celelalte straturi determină mutații „directe" în plan semantic şi invers.

Planul *semantic* prezintă un grad superior de complexitate față de planul *expresiei*, datorită împletirii în simultaneitate a mai multor categorii de sensuri: lexicale, gramaticale componente semantice, afective etc., fiecare din ele avînd o deosebită complexitate.

Conținutul planului semantic îl reprezintă totalitatea acestor sensuri, rezultînd din structurarea în conştiință a lumii obiective, prin intermediul raportului limbă-gîndire. Forma o realizează modul de organizare a lor o dată cu trecerea în semnificații a asocierii unor semnificate cu semnificanți lingvistici. Stabilitatea semantică o asigură sensurile lexicale care îşi asociază în simultaneitate sensurile gramaticale. Ele pot fi modificate doar de intervenția altor sensuri lexicale prin intermediul unor noi semne lingvistice: *cîntam - des+cîntam*. Din intrarea în relație a unui sens gramatical cu sensul lexical se produc mutații în configurația generală a planului semantic, dar sensul lexical originar – coloana vertebrală a planului semantic – rămîne acelaşi în esența lui. Cînd sensul gramatical modifică sensul lexical, se modifică întreg planul semantic, raportul cu planul expresiei, semnul lingvistic în ansamblu: *uită - se uită*.

Fiecare din cele două planuri diferă de la o limbă la alta, atît sub aspectul conținutului, cît mai ales sub cel al formei. Aceste particularități se reflectă în modul de desfăşurare a raportului dintre ele, accentuînd individualitatea specifică a limbilor.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

În planul expresiei este în mod diferit interpretată substanța fluxului sonor. Sînt diferite unitățile minimale, identitatea şi numărul lor ca şi relațiile în funcție de care se definesc.

Sînt diferite, în consecință, opozițiile pe care le condiționează şi relațiile sintagmatice în care intră. Aşa, de exemplu, vocalismul românesc se distinge, între altele, de cel italian prin prezența fonemelor *ă*, *î*, *i* (ultra scurt), în funcție de care se organizează toate relațiile din planul expresiei: opoziții precum *mare - mări, mînă - mină* sînt specifice limbii române, aşa cum sunt specifice limbii italiene opoziții de tipul *pesca-pęsca*, în baza existenței în sistemul fonologic italian a două foneme: *e* (închis) şi *e* (deschis). Modul de intrare în relații sintagmatice a fonemelor limbii române face imposibilă o succesiune de tipul *abrcă*. Nici *rcăba* nu este posibilă, dar nu datorită etimologiei termenului *barcă*, ci modului particular românesc de a organiza structura expresiei. Istoria termenului face imposibile forme precum *carba* sau *braca* sau *craba* care sînt, însă, posibile din punctul de vedere al modului românesc de structurare a planului expresiei.

În planul semantic, specificul limbilor îşi are izvorul nu atît în „numărul" sensurilor dezvoltate, gramaticale, lexicale sau afective (care nu rămîne, însă indiferent), cît mai ales în relația dintre *reprezentare* şi *concept* în constituirea lor şi în relația dintre diferitele categorii de sensuri. Sensurile temporale, de exemplu, din limba română diferă de cele din limba rusă, datorită organizării diferite – în planul paradigmatic al sistemului – a opozițiilor temporale în cele două limbi şi aceasta determinată de modul de „concepere" a categoriei aspectului. Sensurile de *gen* sînt diferite în limbile vechi, care distingeau între *animat* şi *inanimat*, în raport cu limbile moderne, care disting între *masculin* şi *feminin*. Sensurile de *număr* sînt diferite în limbile care gîndesc lumea în funcție doar de *singular* şi *plural*, față de limbile care gîndesc în funcție de *singular*, *dual* şi *plural* ş.a.m.d. Sensul de 'casă' este în limba română altul decît într-o limbă arabă sau africană, datorită modului particular de implicare a reprezentării în concept. Datorită aceluiaşi caracter specific de desfăşurare a relației dintre reprezentare şi concept în construirea lor,

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

sensul românescului *floarea-soarelui* diferă de sensul italienescului *girasole* etc.

Mai ales procesul particular de constituire şi organizare a sensurilor determină caracterul specific al modalităţii de desfăşurare a raporturilor dintre planul expresiei şi planul semantic al limbii, absolutizată mai întîi de Saussure, apoi de Hjelmslev şi de U. Eco în definirea specificului limbilor. Limbile realizează o repartizare diferită a semnificaţiilor pe întinderea semnificanţilor semnelor lingvistice. Astfel semnului francez *louer* (sau românescului *a închiria*) îi corespund în limba germană două semne: *mieten* (‘a lua cu chirie’) şi *vermieten* (‘a da cu chirie’), lui *bois* (‘lemn’, ‘pădure’), îi corespunde în română *lemn* şi *pădure*. Lui *sapere* din italiană îi corespund în română *a afla* şi *a şti*, lui *sentire*, *a simţi* şi *a auzi*, verbului *a învăţa* din limba română îi corespund în italiană *insegnare* (‘a învăţa pe cineva’) şi *imparare* (‘a învăţa’) ş.a.m.d.

4. *Nivelele limbii şi unităţile specifice: ierarhia şi izomorfismul lor*

Unitatea de structură a sistemului limbii impune (şi se reflectă în) *izomorfismul* celor două planuri: semantic şi al expresiei. În intersectarea axei relaţiilor sintagmatice cu axa relaţiilor paradigmatice şi încă mai mult cu izomorfismul nivelelor limbii.

Cu toate deosebirile dintre ele, unele de esenţă (planul semantic intră în relaţie cu o formă – planul expresiei – exterioară propriei sale naturi, în timp ce planul expresiei îşi construieşte o formă de aceeaşi natură cu sine), organizarea celor două planuri se desfăşoară într-un paralelism uneori foarte îndepărtat dar alteori apropiat pînă la identificare.

Apropierea maximă o realizează structurarea morfologică a celor două planuri. Unei relaţii sintagmatice din planul expresiei, precum: *Semn lingvistic primar (temă lexicală) + semn lingvistic auxiliar (afixe lexicale sau gramaticale)*: *cînt+înd* sau *cînt+ăreţ* îi corespunde o structură similară în plan semantic: *sens lexical + sens gramatical (sau*

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

componentă semantică): *'a cînta'* + *'gerunziu*' sau *'a cînta'* + *'persoană care face acțiunea de a ...*'. Iar acest paralelism se valorifică în întîlnirea axei sintagmatice cu cea paradigmatică, în serii de o extindere condiționată de structura limbii (mai exact de *normă*): *înfigînd - înfigăreț*; *certînd - certăreț, plîngînd - plîngăreț*. Un acelaşi tip de modificare, apoi, în planul expresiei atrage după sine un acelaşi tip de mutații în planul semantic: *cînt-at – cert-at*; *cînt-asem – cert-asem* etc.

Îndepărtarea maximă o realizează structurarea fonetică a planului expresiei, căreia nu-i corespunde o structurare simetrică în planul semantic:

a) unei opoziții *privative* din planul expresiei îi corespunde o opoziție *disjunctivă* (între termeni care nu au nimic în comun, în terminologia lui Solomon Marcus) în plan semantic; dacă semnele *tată* şi *rată* se deosebesc în planul expresiei numai prin fonemele inițiale, în plan semantic nu au nici un punct de întîlnire;
b) unei opoziții binare *privative* din planul semantic îi corespunde o opoziție *disjunctivă* în planul expresiei: *casă - vilă*, *elev - student* etc.;
c) unei opoziții *corelative* din planul expresiei nu-i corespunde una la fel în plan semantic: *barcă – parcă*;
d) unei opoziții echipolente de sens negativ, din planul semantic, nu-i corespunde o opoziție de acelaşi tip în planul expresiei; *burghez - proletar*. În consecință, o modificare minimă în planul expresiei atrage după sine (mai exact corespunde) o mutație fundamentală în plan semantic: *casă - masă*, *dată - tată* etc. şi invers: o modificare minimă în plan semantic corespunde unei modificări totale în planul expresiei: *elev - student*, *ied - mînz* etc.

Izomorfisul relativ al celor două planuri în împletire cu coexistența simetriei şi asimetriei dintre ele sînt principii generale ale ierarhizării nivelelor limbii. Acestea se implică unele pe altele în reciprocitate, dar se includ numai într-un singur sens: îşi desfăşoară o structură specifică, dar în acelaşi timp inserată în structurarea generală a limbii pe care o întemeiază.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Un semn lingvistic intră în relaţii sintagmatice la nivelul său cu alte semne de acelaşi rang, construind astfel un nivel superior, căruia îi orientează dezvoltarea. El conţine, în acelaşi timp, în structura sa internă, o serie de relaţii sintagmatice între unităţi inferioare care i-au fixat locul la nivelul la care se află. „Fiecare semn – scrie Hjelmslev – este compus din semne alcătuitoare şi/sau apare în combinaţii cu alte semne. Aceasta înseamnă că fiecare unitate lingvistică serveşte în acelaşi timp de context pentru unităţi mai simple şi/sau îşi află contextul propriu într-o unitate lingvistică complexă. De aici rezultă că orice asamblare efectivă de unităţi lingvistice le uneşte într-o unitate superioară..."[20].

Această permanentă interacţiune între structura sintagmatică internă a semnului lingvistic şi intrarea lui în alte relaţii sintagmatice determină o legătură organică între nivelele limbii; fiecare nivel conţine în sine nivelul inferior şi dezvoltă un nivel superior. Intersectarea axei relaţiilor sintagmatice, apoi, cu cea a relaţiilor paradigmatice (în realitatea obiectivă a limbii şi în conştiinţa subiectului vorbitor) dezvăluie identitatea unor unităţi lingvistice inferioare sau superioare semnului lingvistic care, în funcţie de nivelul pe care ele îl dimensionează, se înscriu în aceeaşi ierarhie. În desfăşurarea acestei ierarhii de structură, izomorfismul nivelelor păstrează sistemul limbii în echilibru şi-i asigură funcţionarea. Manifestarea cea mai generală a izomorfismului nivelelor se înscrie tocmai în mecanismul intern de funcţionare a limbii:

a) un număr minim de unităţi lingvistice creează un număr superior de semne la nivelul imediat superior; se urcă proporţional de la un număr finit, extrem de redus, de unităţi la nivel fonetic, pînă la un număr infinit de semne complexe, la nivel sintactic;
b) funcţia distinctivă a fiecărei unităţi în cadrul nivelului pe care îl alcătuieşte în relaţie cu alte unităţi de acelaşi rang îi este orientată de opoziţia de la nivelul imediat inferior.

[20] Apud Maria Manoliu-Manea, 1973: 147.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

*
* *

Cuvîntul nu se confundă cu semnul lingvistic, dar este un semn lingvistic. Este un semn lingvistic finit care semnifică în mod real chiar dacă insuficient. În organizarea internă a cuvîntului se reflectă atît simetria şi asimetria dintre planul semantic şi planul expresiei, cît şi izomorfismul nivelelor limbii.

Cuvîntul se desfăşoară pe un nivel (lexical), conţine în sine alte două nivele inferioare, stratificate ierarhic (fonematic şi morfematic) şi dezvoltă un nivel superior (sintactic). Cuvîntul – spune Saussure „...este o unitate care se impune spiritului, ceva central în mecanismul limbii”[21].

În structurarea ierarhică a nivelelor, considerate prin prisma unităţilor specifice, cuvîntul desfăşoară un nivel central, în jurul căruia şi în dependenţă de care se stratifică într-o ierarhie organică, prin mutaţii de incluziune, de la simplu la complex, alte nivele: dintre acestea, unele solidarizează planul expresiei cu planul semantic (morfematic, sintactic), altele (fonematic) marchează doar coexistenţa lor necesară.

Nivelul fonematic

Este nivelul semnificantului fonetic. Se înscrie numai în planul expresiei, căruia i-a condiţionat şi-i condiţionează constituirea (prin convertirea substanţei fonice în conţinut fonematic), în sincronie cu constituirea planului semantic. Intră în relaţie de implicare cu latura fonică a complexului sonor pe care îl „reprezintă” lingvistic, prin trecerea de la perceperea lui auditivă la imagini acustice înlănţuite corespunzătoare, şi în care se concentrează la un moment dat în desfăşurarea procesului de comunicare (în transmiterea mesajului lingvistic). Prin această relaţie de

[21] F. de Saussure, 1967: 154; în ediţia românească, 1998: 125: „cuvîntul, în ciuda dificultăţii pe care o avem de a-l defini, este o unitate care se impune spiritului, ceva ce se află în centrul mecanismului limbii” (n. ed.).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

implicație cu latura fonetică, nivelul fonematic face sensibil semnul lingvistic.

Unitatea minimală de la acest nivel este fonemul (identificat şi pus în opoziție cu sunetul, pentru prima dată de Baudouin de Courtenay). În terminologia lui A. Philippide, fonemului îi corespunde *sunetul-tip*, reprezentînd *noțiunea sunetului* realizat într-o infinitate de variante – sunetele ocazionale, cel mai mic element „decupabil" în structura semnului lingvistic, unitate a celei de a doua articulații în interpretarea (prin emitere şi receptare) a fluxului vorbirii (A. Martinet). Unități de rang inferior semnului lingvistic, în stratificarea ierarhică a sistemului limbii, incluse în structura lui internă, fonemele sînt lipsite de autonomie sub aspectul expresiei şi nesemnificative. Fără sens în ele înseşi, fonemele contribuie la dezvoltarea de sensuri prin funcția lor *distinctivă*, care derivă din orientarea în acelaşi timp către sistem, prin semnul lingvistic din care fac parte, şi către complexul sonor, prin convertirea unor trăsături caracterizatoare, de conținut, a unor atribute naturale, fizice şi articulatorii, ale sunetului.

În structura sistemului limbii, fonemele există numai prin semnificant iar identitatea lor – o identitate funcțională înălțată pe una naturală, prin abstractizare lingvistică – rezultă din situarea semnului lingvistic la intersectarea axei sintagmatice cu axa paradigmatică. Semnele lingvistice intră în opoziție unele cu altele, în baza diferențierilor introduse de foneme, în planul expresiei şi care stau în legătură cu diferențieri în planul semantic: *măr – păr*, *mască – matcă*; *frunte – frunze*; *splină – plină* etc. Cu rol distinctiv pentru semnele lingvistice pe care le alcătuiesc, fonemele îşi convertesc atribute inerente rezultînd din relația de implicare cu sunetele în propria lor identitate distinctă.

Fonemele intră în alcătuirea semnului lingvistic, fac parte din structura semnului lingvistic, dar fără voința sau activitatea expresă a subiectului vorbitor. Pentru transmiterea de informații deosebite, vorbitorul întrebuințează semne lingvistice diferite între ele. Fonemele diferențiază în structura acestora în mod direct semnificanții în *ansamblu*. Cauza acestor diferențieri nu stă în conținutul semantic al

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

informației și, în consecință, nici în activitatea desfășurată în acest sens a vorbitorului, ci în istoria semnului lingvistic, a sistemului de semne care este limba.

Vorbitorul are conștiința existenței și identității unităților minimale care disting între ei semnificanții și, prin aceștia, semnele lingvistice, dar are și conștiința că el nu mînuiește aceste unități ci doar unități superioare. Vorbitorul nu construiește semnificanți combinînd în relații sintagmatice noi foneme selectate din plan paradigmatic; el află în limbă fonemele deja unite în relații sintagmatice. Semnificanții fonetici nu se construiesc; ei există sau derivă (în cazul termenilor împrumutați sau evoluați în istoria unei limbi).

Identificabile prin analiza comparativă a semnelor lingvistice pe care le diferențiază (analiză făcută subconștient de vorbitorul comun și conștient de vorbitorul lingvist), detașabile din structura semnificantului, fonemele se constituie, in abstracto, într-un sistem fonologic redus, specific unei limbi prin număr (în general foarte restrîns, variind între 20 și 50 de unități), prin frecvență și prin identitatea lor, apoi prin structura sa, concretizată mai puțin în corelații în plan paradigmatic și mai mult în relații sintagmatice.

Identitatea și, în funcție de aceasta, numărul fonemelor implică:

a) caracterul de *unitate minimală*. Fonemul nu conține în interiorul său o relație sintagmatică; secvența *-mi* din *pomi* nu este un singur fonem, întrucît între *m* și *i* se dezvoltă o relație de succesiune între două unități care pot exista (și natural, și funcțional) una fără cealaltă în plan sintagmatic: *pom*, *bani*; prin aceasta, *m* și *i* își dovedesc o identitate proprie în plan paradigmatic.
b) funcție *distinctivă*. Prin intermediul semnificantului, fonemele *s* și *p* disting între ele semnele *s-at* și *p-at* și semnificațiile lor.

În desfășurarea relației *limbă* - *vorbire*, fonemul reprezintă o abstractizare, care se definește tocmai prin funcția sa distinctivă, la nivelul *limbii*, indiferent de realizările particulare în *vorbire*, ca *sunet*, în legătură cu particularitățile individuale ale fiecărui subiect vorbitor, sau ca variantă combinatorie, numită frecvent *alofon*, în legătură cu relațiile

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

sintagmatice în care intră. Fonemul *n*, de exemplu, se realizează în mod diferit în semnificaţii *lîngă*, *nor* sau *ban*.

În acelaşi timp, prin relaţii sintagmatice, funcţia distinctivă se poate uneori neutraliza; în românescul *îm-păduri*, de exemplu, *m* este o variantă contextuală a lui *n*; apariţia sa este condiţionată de vecinătatea labialei *p* şi nu provoacă distincţii semantice între *în-* şi *îm-*.

Pe baza funcţiei distinctive, numărul fonemelor unei limbi se stabileşte prin reducerea *variantelor* (din *vorbire*) – fără luarea în consideraţie a fenomenelor de neutralizare – la *invariante* (ale *limbii*).

c) trăsături *pertinente*[22]. Din intrarea nivelului fonetic în relaţii de implicaţie cu latura fonică a complexului sonor, cum am văzut mai sus, fonemul se prezintă ca expresia unui fascicul de trăsături articulatorii (oralitate sau nazalitate, labialitate, caracter velar etc.) sau fonice (sonoritatea sau surditatea, durata, timbrul etc.). Individualitatea „fonică" a fonemului este dată de ansamblul trăsăturilor pe care le realizează numai sunetul care îi corespunde şi care diferă de ansamblul corespunzător altui sunet. De exemplu, doar sunetul *n* este *nazal*, *dental*, *sonor* şi *ocluziv* în acelaşi timp. Alte sunete au măcar o trăsătură diferită: *m* este *nazal*, *sonor* şi *ocluziv*, dar nu este dental ci *labial*; *d* este *ocluziv*, *dental* şi *sonor*, dar nu este nazal ci *oral* ş.a.m.d. În acelaşi timp, însă, *n* poate fi şi *velar* (sau să tindă spre velar), în *lîngă*, poate fi *exploziv* sau *imploziv*: *noi*, *an* etc. Dintre toate aceste trăsături, însă, au importanţă pentru funcţia distinctivă a fonemului şi, deci, pentru identitatea fonematică a secvenţei *n*, numai trăsăturile constante, abstragere din multitudinea posibilităţilor determinate de

[22] Termenul *pertinent*, frecvent întrebuinţat în lingvistica structuralistă, uneori în sinonimie cu *distinctiv*, exprimă trăsături statornice ale fonemelor, reflectînd însuşiri ale sunetelor corespunzătoare; prin ansamblul acestor însuşiri, fonemele se diferenţiază între ele, diferenţiind semnele lingvistice pe care le alcătuiesc. Trăsăturile pertinente stau în legătură cu circumstanţe ale articulării sunetelor: locul de articulare: *b* este o labială, *d*, o dentală, *e* o velară ş.a.m.d; modul de articulare: *b* este o oclusivă, *f*, o constrictivă, *n*, o retroflexă etc.; aspectul acustic: *b* este o sonoră, *p* o surdă etc.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

combinaţiile în care intră. Iar selectarea şi impunerea mănunchiului de constante o realizează, în timp, sistemul limbii, care-şi organizează funcţional fiecare din nivelele structurii sale, într-un echilibru instabil dar funcţional.

Pe baza întregului fascicul de trăsături pertinente, un fonem se opune, de fapt, tuturor celorlalte din acelaşi sistem lingvistic: *r* şi *b*, de exemplu, sînt două foneme diferite întrucît (şi în consecinţă) disting două semne lingvistice: *rar* - *bar* şi pot intra în relaţii de succesivitate: *iarbă*, *brad*.

Pe baza unei singure trăsături, însă, un fonem intră în opoziţii binare cu un singur alt fonem. Trăsătura, devenită atunci *distinctivă*, revelatorie, se constituie în *marcă* pentru unul din ele, care devine fonem *marcat*; astfel, *b* se opune lui *p*, în baza 'sonorităţii', marca lui distinctivă; *bh* se opune lui *b*, în sanscrită, prin 'aspiraţie' ca şi *ph* lui *p*, *dh* lui *d*; în franceză, vocalele nazale se opun celor orale prin 'nazalitate' ş.a.m.d. Prin aceste opoziţii *binare*, *privative*, devenite *proporţionale* pe baza trăsăturii distinctive, sistemul fonetic al tuturor limbilor se organizează în serii corelative: *b*, *d*, *v*, *z*, *j* - *p*, *t*, *f*, *s*, *ş*. În plan sintagmatic, opoziţiile se pot neutraliza în condiţii contextuale dosebite: (a) cînd caracterul *marcat* al unui fonem este o rezultantă a relaţiilor sintagmatice şi nu derivă din poziţia sa în plan paradigmatic, el rămîne nefuncţional; lasă nemodificate semnificaţiile semnelor lingvistice la prima vedere distincte: *des-face* – dez-doi, (b). apariţia fonemului marcat fiind imposibilă în anumite condiţii contextuale, opoziţia din plan paradigmatic se suspendă în plan sintagmatic; semne lingvistice diferite în plan semantic rămîn indinstincte în planul expresiei, devenind omonime; în limba germană, de exemplu, în finalul cuvintelor consoanele sonore îşi pierd 'sonoritatea'; în consecinţă, *Rad* ('roată') devine omonim cu *Rat* ('sfat'). Pentru acest din urmă caz de neutralizare, lingvistica ultimelor decenii introduce noţiunea de *arhifoneme*, (contestată sau neluată în consideraţie de mulţi lingvişti), unităţi mai generale decît fonemele, care se definesc prin ansamblul trăsăturilor pertinente comune fonemelor interesate, fiind exclusă trăsătura distinctivă; potrivit acestei concepţii, în germană, arhifonemele seriei *sonore* - *surde* sînt

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

unităţi fonematice caracterizate printr-un fascicul de trăsături pertinente din care lipseşte *sonoritatea* şi, respectiv, *surditatea*; ele se notează prin majuscula fonemului nemarcat al opoziţiei: /P/, /T/ etc.

Trăsăturile nepertinente, chiar dacă nu determină relevarea unor foneme deosebite, pot provoca modificări ale mesajului. Caracterul deschis sau închis al vocalei *i*, de exemplu, în limba română, ca şi în franceză italiană etc., este o trăsătură contextuală şi, de aceea, nefuncţională lingvistic. În desfăşurarea funcţiei stilistice a limbii, însă, ea poate introduce o serie de modificări de ordin afectiv: un *Bine!...* cu *i* lung poate ascunde o ameninţare.

R. Jakobson consideră că există aceleaşi trăsături distinctive (pentru el, sinonime cu *pertinente*[23]) în toate limbile şi le numeşte, de aceea, *universalii fonologice*. Limbile se deosebesc între ele numai prin modalitatea specifică fiecăreia de a le combina. Acest mod de a concepe structura fonemului are drept consecinţă considerarea trăsăturilor distinctive drept un nivel lingvistic primar în stratificarea limbii, inferior nivelului fonemului. Concepţia trece şi în *Tratatul de lingvistică generală*, în capitolul semnat de Elena Slave. Trăsăturile pertinente caracterizează şi individualizează dintr-un anumit unghi (care nu rămîme singurul în stabilirea identităţii fonemelor), dar ele nu sînt şi nu devin elemente alcătuitoare; ele rămîn nişte atribute ale fonemelor şi nimic mai mult. Nu sînt entităţi „decupabile”; fonemul este o unitate indivizibilă. Trăsăturile pertinente nu intră în relaţii sintagmatice, de succesivitate în „alcătuirea” fonemului, ci se află îmbinate în simultaneitate, ceea ce le scoate în afara semnificantului care este *linear*. Nivelul lingvistic primar, distinctiv şi constituit din unităţi minimale distincte şi distinctive, este

[23] Cum se poate vedea la p. 233-234, considerăm necesară distingerea trăsăturilor *distinctive* de cele *pertinente*. Trăsăturile distinctive sînt şi *pertinente*, dar trăsăturile pertinente *devin* distinctive numai în desfăşurarea unor relaţii binare între *foneme*; *b* se distinge de *p* prin sonoritate, trăsătura *distinctivă*, *revelatorie*, în timp ce celelalte trăsături, *comune*: ocluzivitate, labialitate sînt numai trăsături pertinente; *g* se distinge de *b* prin caracterul său velar, trăsătură distinctivă, opus caracterului labial al lui *b*; rămîn simple trăsături pertinente: sonoritatea, ocluzivitatea.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

nivelul *fonemelor*, considerate în unitatea lor dialectică cu *sunetele*; raportul *fonem - sunet* se înscrie în raportul general *esenţial – fenomenal*, iar în funcţionarea limbajului, în interiorul raportului *limbă – vorbire*; *fonemul* este imaginea (psihică) în planul paradigmatic al limbii corespunzătoare *sunetului* (în diferitele lui variante), din planul sintagmatic: „Fonemul – spune Al. Rosetti – nu e identic cu sunetul şi nici exterior lui, ci necesar prezent în sunet, fiindu-i inerent şi suprapus... fonemul există în şi prin sunetele concrete..."[24].

În descrierea unei limbi, nivelul fonematic se constituie în domeniu specializat de studiu al *foneticii şi fonologiei*. *Fonetica* studiază sunetele concrete, reprezentînd latura materială a limbii; le studiază din punct de vedere acustic (şi fiziologic, adică din punct de vedere al producerii şi transmiterii lor). *Fonologia* studiază sunetele din punct de vedere funcţional, le studiază, deci, ca *sunete-tip*, ca *foneme*, dotate cu capacitatea de a distinge, indirect, prin intermediul *semnificantului* global din care fac parte, sensuri, lexicale sau gramaticale.

Nivelul morfematic

Este nivelul *semnelor lingvistice* elementare, primare, sub aspect structural. Se înscrie în amîndouă planurile; în planul expresiei este manifestarea semnificantului morfologic, primul grad de organizare a semnificantului fonetic de la nivelul inferior al stratificării limbii; în plan semantic desfăşoară sensuri virtuale, lexicale şi gramaticale, care vor deveni reale la nivelul imediat superior, prin *cuvînt*, semn lingvistic complex.

Unitatea minimală de la acest nivel este *morfemul*, alcătuit din unul sau mai multe *foneme*, intrate în relaţii lingvistice în baza funcţiei lor distinctive şi a funcţiei de semnificare poprie semnului lingvistic. Corespunzînd în parte *monemului* din concepţia lui Martinet, *morfemul* se înscrie în ceea ce lingvistul francez numeşte *prima articulare* (prin

[24] Al. Rosetti, 1967: 23.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

care „orice fapt de experienţă, orice nevoi pe care dorim să le facem cunoscute altuia sunt analizate într-un şir de unităţi înzestrate fiecare cu o formă vocală şi cu un înţeles”[25]), tocmai prin calitatea lui esenţială de semn lingvistic, ceea ce implică:

1. *natură biplană*; are un semnificant şi un semnificat, pe care îl manifestă; în *cîntînd*, morfemul *cînt-* este îmbinarea dintre semnificantul fonetic *c-î-n-t* şi semnificatul ‘a emite sunete armonioase’, iar *–înd* îmbină semnificantul *–î-n-d* cu semnificatul ‘gerunziu’;
2. *caracter indivizibil*; este cea mai mică unitate lingvistică biplană. Conţine în structura sa internă o relaţie sintagmatică între unităţi inferioare, nesemnificative, dar distincte şi distinctive - *fonemele*, şi un fascicul de sensuri (gramaticale) sau de componente semantice (lexicale) virtuale, numite de semantica structurală *seme* şi considerate ca alcătuind un nivel inferior în stucturarea ierarhică a limbii, situat doar în planul ei semantic[26]. Intră în relaţii sintagmatice cu unităţi de acelaşi grad – alte morfeme, adică – dînd naştere, prin aceasta, la unităţi de grad superior, care-şi asociază în succesivitate semnificanţi şi în simultaneitate semnificaţii: *cînt* + *înd*, *cant* + *erò*, *ved* + *ea* + *ţi*, *re* + *fac* + *e*, *des* + *cîntă*, *ri* + *scriv* + *o* etc.;
3. *funcţie semnificativă*; între semnificantul fonetic al morfemului şi semnificat, raportul este arbitrar, dar prin poziţia sa în sistemul semiotic al limbii, morfemul devine motivat; morfemul *e*, de exemplu, semnifică pluralul nu prin natura lui fonematică ci prin poziţia în sistemul limbii: se opune lui *ă* în interiorul categoriei

[25] A. Martinet, 1970: 32. Lingvistul francez consideră *monem* orice unitate semnificativă identificabilă la *prima articulare*: sînt deci *moneme* şi *cuvintele*; vezi A. Martinet, 1970: 181 ş.u.

[26] Ideea trece şi în *Tratat...* unde se vorbeşte de „un nivel al trăsăturilor distinctive”, fonetice: sonoritate, labialitate etc. şi semantice: „o unitate semantică cum este «scaun» poate fi analizată în trăsăturile: cu spate, cu picioare, pentru o persoană, pentru a se aşeza, fără braţe” (Al. Graur et al., 1971: 198).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

număr: *elev-ă* / *elev-e*, *frumoas-ă* / *frumoas-e*, *aceast-ă*, *acest-e* etc.

Funcția *semnificativă* implică prima caracteristică (natura lui plană) şi o orientează pe cea de a doua (caracter indivizibil). În calitate de semn lingvistic, semnificația morfemului rezultă numai din asocierea unui semnificat cu un semnificant, iar identitatea şi valoarea lui, din intersectarea axei relațiilor sintagmatice cu cea a relațiilor paradigmatice. Secvența *-ți*, de exemplu, din *cînta-ți*, este morfem pentru persoana a II-a plural, în flexiunea verbului, întrucît, prin intrarea în relații cu secvența *cînt-a-*, se opune, în plan paradigmatic, lui *m*, de la persoana I plural: *cînt-a-m* şi lui *i*, de la persoana a II-a singular: *cînt-a-i*. Intrarea în relații sintagmatice la nivel morfologic verifică actualizînd calitatea de morfem şi funcția sa determinată de poziția în plan paradigmatic. Secvența *se* este morfem în *plecasem*, dar nu şi în *case* sau *laser*, întrucît în structura acestora din urmă nu intră în relații sintagmatice de ordin morfologic cu unități vecine de acelaşi rang, adică morfeme; nici *ca* nu este morfem de vreme ce nu-şi află o poziție proprie în plan paradigmatic, din care să-şi dezvolte funcția semnificativă virtuală şi, din aceleaşi motive, nici *la* sau *r* din *laser*.

Prin această definire şi actualizare a identității sale, în care pentru planul expresiei are rol activ funcția distinctivă a fonemelor de la nivelul inferior al stratificării semnificantului, morfemul primeşte, tocmai datorită funcției semificative, o relativă autonomie în structura lanțului vorbirii. Spre deosebire de *fonem*, pe care subiectul vorbitor nu-l poate mînui voluntar în mod direct, ci doar prin intermediul unui semnificant ce-şi asociază un semnificat, morfemul este mînuit într-un anume sens, voluntar. Aceasta nu înseamnă că vorbitorul combină în mod liber şi pentru prima dată morfemele ci doar că el este conştient (sau numai subconştient) de structurarea morfologică a planului expresiei în strînsă legătură, de condiționare, cu componente ale planului semantic. El poate identifica relativ uşor morfemele, le cunoaşte poziția în planul paradigmatic al limbii şi se serveşte de ele pentru a construi mesaje prin intermediul unor semne lingvistice complexe. Prin morfeme, vorbitorul construieşte sau reconstruieşte unități de la nivelul superior, dintre care

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

unele pot fi inedite; cu material existent (morfemele organizate în mod obiectiv în sistemul limbii în clase şi categorii paradigmatice) vorbitorul construieşte semne noi sau reconstruieşte semne deja existente, prin analogie, adică, de fapt, prin întrebuinţarea unor reguli sintagmatice specifice sistemului limbii şi aplicate în alte cazuri: *caiet-ăraie*, *creion-ăraie*, *stilou-aş*, *a-lun-iza*, *sector-iza*, *venus-ian*, *venezian-ità* etc. O asemenea „activitate", de relativ, redusă extindere şi mai mult subconştientă în limba maternă, se desfăşoară în mod conştient în procesul de învăţare a unei limbi străine, cînd vorbitorul aduce, prin selecţie, din diferite sectoare ale sistemului paradigmatic al limbii, morfeme, pe care le asociază în construirea unor semne lingvistice deja existente în limba în cauză, dar nu şi în memoria subiectului vorbitor.

*
* *

Caracterul minimal şi indivizibil al morfemului nu depinde nici de componentele semnificantului (fonemele, cu caracter distinct şi distinctiv), nici de cele ale semnificatului (sensuri sau trăsături semantice), ci de particularităţile dezvoltării unitare a funcţiei semnificative, în strînsă legătură cu organizarea internă a planului semantic, în asimetrie cu organizarea planului expresiei, de la nivelul superior, al *cuvîntului*. Pentru acesta din urmă, nivelul morfologic nu este numai un nivel ierarhic inferior dar şi unul organizator.

Morfemele îşi datorează relativa lor autonomie asocierii unui sens sau fascicul de sensuri, din plan semantic, cu un fragment „decupabil" din latura fonematică a planului expresiei. Această autonomie relativă este subordonată, însă, corelării reciproce a morfemelor în relaţii sintagmatice dezvoltînd unităţi lingvistice superioare. Fragmentul fonetic *se* este morfem în *cînta-se-m*, pentru că în această alcătuire semnifică ceva, poartă cu sine ideea de 'mai mult ca perfect', prin poziţia sa în plan paradigmatic, verificată şi actualizată ca identitate şi valoare prin relaţiile sintagmatice în care intră, cu morfemul anterior în primul rînd, *-a-*, şi cu cel care îi urmează, *-m*, iar prin toate cu morfemul iniţial *cînt-*. Nu este

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

morfem, însă, în *case*, unde *ca-* nu mai reprezintă un morfem, de vreme ce nu poate dezvolta la „nivelul" său o funcție semnificativă şi nici în *laser*, unde nici *la* şi nici *r* nu au calitatea de morfeme.

Semnificantul morfemului poate fi redus la un singur *fonem*, de care se deosebeşte, însă, funcțional, tocmai prin asocierea directă cu un semnificat „propriu", asociere verificată prin intrarea lui în relații sintagmatice cu alte morfeme; astfel, fonemul *e* devine morfem, urcînd pe o treaptă superioară în ierarhia stratificării limbii, prin funcția sa semnificativă, determinată în plan paradigmatic de opoziția cu *–ă*, verificată în opoziția sintagmelor *cas-ă* / *cas-e*, şi de posibilitatea intrării în relații sintagmatice cu *cas-*, *mes-*, *fet-*, *frumoas-*, *acest-* etc. Rămîne, în schimb, simplu fonem, component al unui morfem, *se*, de exemplu, în *cînta-se-m*, indivizibil pentru motivele arătate mai sus; în alcătuirea acestui morfem, fonemul îşi desfăşoară funcția lui specifică, cea distinctivă, opunîndu-l pe *se* morfemului *să*: *se* / *să apropie*.

Semnificantul unui morfem rămîne uneori fără realizare fonetică; existența morfemului, numit morfem *Ø* (de existența lui erau deja conştienți gramaticii indieni), este asigurată de existența, în spectrul semantic al cuvîntului – semn lingvistic complex – a unui sens gramatical dezvoltat în interiorul unei opoziții categoriale; opoziției semantice singular - plural, de exemplu, *drum* - *drumuri*, îi corespunde, în planul expresiei, opoziția *Ø* - *uri*.

Prin relațiile sintagmatice în care intră mai ales morfemele realizate printr-un singur fonem sau morfemul *Ø* (cel mai uşor predispuse omonimiei), îşi precizează sau dezvoltă poziția în sistemul paradigmatic al limbii, în raport cu altele care au acelaşi semnificant fonetic: *a* este morfem de 'imperfect' în *cînt-a-m* şi morfem de 'perfect' în *cînt-a-t*. Morfemul *i* din *cas-e-i* precizează sensul de 'singular - genitiv' al morfemului *e*, diferențiindu-l de morfemul *e* pentru 'plural nominativ sau genitiv', în relație sintagmatică cu morfemele *le* sau *lor*: *ca-se-le*, *ca-se-lor*.

Funcția unitar semnificativă a semnului lingvistic asigură identitatea unor morfeme care, din diferite motive, sau sînt neunitare în

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

planul expresiei, sau prezintă variaţii ale semnificantului, determinate de diferite cauze.

Semnificatul gramatical de ‘persoana I plural’ îl determină pe A. Martinet să considere semnificantul discontinuu *nu...õ* un singur morfem într-o sintagmă precum cea a indicativului *nous courons*, în opoziţie cu *o* din imperativul *courons*! În acelaşi sens, este un morfem unitar semnificantul discontinuu *ne... pas* în exprimarea negaţiei în limba franceză: *Je ne sais pas*, sau *să ...e/ă*, pentru conjunctivul românesc: *Să cînte* / *meargă*.

Relaţiile de succesivitate în care intră îi pot modifica unui morfem structura semnificatului fonetic, dar nu şi identitatea. Vorbitorul are conştiinţa menţinerii aceleiaşi organizări de sensuri (sau trăsături semantice) virtuale, în planul semantic al morfemului, chiar dacă în planul expresiei intervin variate modificări, determinate (a) fonetic sau (b) morfologic.

a) Interacţiunile complexe, pe axa succesivităţii, din interiorul semnificantului fonetic într-o dezvoltare mai amplă decît limitele unui morfem, provoacă în mod frecvent modificări ale semnificanţilor morfemelor considerate în sine. Întrucît, însă, nu se produc mutaţii în raportul dintre semnificantul modificat şi semnificatul rămas acelaşi, morfemele rămîn funcţional identice cu ele înseşi: *des - dez - de*; *desface*, *dezdoi*, *dezobişnui*, *deşira*, *dezice*; *în - îm*: *îndoi*, *împături*; *ind - înd*: *apropiind*, *cîntînd*; *cînt - cînţ*: *cînt*, *cînţi*; *merg - mearg*: *merge*, *să meargă* ş.a.m.d.
b) Interacţiunile, pe aceeaşi scară a succesivităţii, dar şi prin intervenţia planului paradigmatic, între diferite morfeme, provoacă constituirea sau menţinerea unor serii paralele de morfeme, cu acelaşi semnificat dar cu semnificanţi diferiţi, în distribuţie complementară cel mai frecvent, sau în distribuţie liberă. Sensul de ‘plural’ este caracteristic în limba română fiecăruia din morfemele *-e*, *–uri* şi *–i* (*scaun-e*, *bec-uri*, *consili-i*), la substantivele neutre, fiecăruia din morfemele *-e*, *–i* sau *–le* (*cas-e*, *bănc-i*, *ste-le*), la cele feminine. Alegerea este fie determinată de structura fonetică a morfemului precedent sau a întregului semnificant al

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

unității lingvistice superioare (*bec-uri*, *colegi-i* şi nu *bec-e*, *colegi-e*; *bănc-i*, *perde-le* şi nu *bănc-e* sau *perde-i*/*e*), fie impusă de semnificatul morfemului precedent, sau al cuvîntului în ansamblu (*coarn-e* şi *corn-uri*), fie, mai rar, liberă (*chibrit-e* sau *chibrit-uri*, *nivel-e*, *nivel-uri*), cînd intră sub incidența *normei*, adică a unor determinări socio-culturale.

Sensul de 'imperfect' caracterizează deopotrivă şi morfemul *a* şi morfemul *ea*; alegerea unuia sau a altuia este condiționată de morfemul anterior, fonetic: *îngenunch-ea-m*, dar mai ales morfologic, stînd în legătură cu poziția lui în plan paradigmatic: *cit-am*, *cit-ea-m*. În aceleaşi relații de intercondiționare intră morfemele de gerunziu: *cîntînd*, *apropiind*, *privind*, *citînd*, *citind* sau cele de participiu: *făcut*, *scris* sau altele.

Păstrînd acelaşi raport între semnificat şi semnificant, datorită în mod esențial nemodificării semnificatului, toate variantele unui morfem, condiționate fonetic sau morfologic, sînt numite *alomorfele* lui, sau mai exact ale unui *arhimorfem*, greu descriptibil prin planul expresiei şi, de aceea, considerat doar din perspectiva planului semantic. Din acest punct de vedere sînt *alomorfe* ale aceluiaşi *arhimorfem des-* şi *dez-*, *în-* şi *îm-*, *-e*, *-i* şi *–uri*, *-e* şi *–ule* (de la vocativ), *cînt-* şi *cînț-*, *merg-* şi *mearg-*, *sînt*, *est-*, *fi-*, *er-* etc.

*

* *

Asigurînd o relativă independență planului semantic față de planul expresiei, funcția semnificativă a semnului lingvistic primar organizează din perspective semantice diferite categorii şi clase de morfeme în sistemul paradigmatic al limbii. Se disting în primul rînd două mari clase: morfemele *lexicale* (numite în lingvistica franceză tradițională *semanteme*, iar de A. Martinet, *moneme lexicale* sau *lexeme*) şi morfeme *gramaticale* (*morfeme* în lingvistica tradițională, *moneme gramaticale* la A. Martinet).

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Morfemele *lexicale* poartă în planul lor semantic un fascicul de trăsături semantice[27], derivînd din reflectarea „descriptivă" – prin gîndire – a „obiectelor" realității obiective. În funcție de poziția lor în organizarea lineară a semnificantului şi de rolul şi ierarhia în planul semnificatului, morfemele lexicale se diferențiază în *rădăcină* (numită şi *radical* sau *tulpină*) şi *modificatori* lexicali: *sufixe* şi *prefixe*.

Rădăcina este morfemul lexical central, bază atît pentru construirea semnificantului, cît şi pentru structurarea şi stabilirea semnificatului. Este purtătoare a unui sens (sau fascicul de trăsături semantice) primar(e), care rămîne nemodificat, prin intrarea în relații sintagmatice cu morfeme gramaticale şi care se modifică prin intrarea în relații sintagmatice cu *modificatori* lexicali, prefixe şi sufixe: *cas-ă*, *cas-e-i*, *căs-uță*, sau cu o altă rădăcină: *girasole*. În baza rădăcinii se constituie, în sistemul semiotic al limbii, familiile de cuvinte şi paradigmele lor gramaticale.

Morfemele *gramaticale* dezvoltă sensuri gramaticale, derivînd din interpretarea lingvistică a unor categorii logice prin care este structurată reflectarea în conştiință a realității ontologice.

Sensurile gramaticale se dezvoltă în interiorul *categoriilor gramaticale*. Categoriile gramaticale există în planul paradigmatic al limbii, ca expresie lingvistică a unor categorii nelingvistice (*logice*, în primul rînd) prin care se interpretează realitatea extralingvistică.

În interiorul raportului *realitate extralingvistică - gîndire ↔ limbă*, interpretarea planului ontologic se desfăşoară pe diferite grade de abstractizare şi generalizare:

- *noțiune ↔ cuvînt*, căreia îi corespunde sensul lexical;
- *categorii logico-gramaticale ↔ cuvînt*, cărora le corespund sensurile lexico-gramaticale 'substantiv' 'verb' 'adjectiv' etc., adică sensurile gramaticale cele mai largi, dezvoltate ca *părți de vorbire*, în termenii gramaticii clasice;

[27] La A.J. Greimas, 1966, A.J. Greimas, 1975, B. Pottier, 1974, ş.a., numite *seme*; un fascicul de *seme* constituie, în aceeaşi terminologie, un *semem*.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

- *categorii lexico-gramaticale* ↔ *cuvînt*, cărora le corespund sensuri gramaticale: *gen*, *număr*, *timp* etc.
- categorii *logico-gramaticale* ↔ *enunț*, cărora le corespund sensuri gramaticale sintactice: *subiect*, *predicat*, *atribut* etc.

Între toate aceste grade de abstractizare şi sensuri se dezvoltă raporturi de interdependență. În consecință, anumite morfeme exprimă anumite sensuri gramaticale, care se dezvoltă în interiorul unor anumite categorii gramaticale, proprii unor anumite categorii lexico-gramaticale. Morfemul *se*, de exemplu, din structura termenului românesc *pleca-se* exprimă sensul temporal de 'mai mult ca perfect' şi marchează, indirect, apartenența lui la clasa verbului.

În interiorul limbii ca sistem, fiecare categorie gramaticală este o unitate dialectică între diferiți termeni cantitativi care reprezintă variante interpretative ale lumii dintr-o anumită perspectivă. Orice categorie gramaticală presupune existența a cel puțin doi termeni corelativi. Prin unul din aceşti termeni, categoria gramaticală se actualizează în planul sintagmatic al limbii în interiorul raportului general - particular pe baza opoziției pe care categoria o conține. Categoria gramaticală a numărului, de exemplu, se actualizează, în limba română fie prin termenul *singular*, fie prin corelativul său *plural*: *Copilul* a plecat / *Copiii* au plecat.

Conținutul categoriilor gramaticale îşi are originea în interpretarea lingvistică a unor categorii logice în afara procesului de comunicare (*numărul*, *genul*, la substantive şi pronume, *comparația*, la adjectiv şi adverb), în funcție de desfăşurarea procesului de comunicare (*timpul*, la verb, *persoana* la pronume şi verb), în interiorul relațiilor sintactice care asigură unitate şi coerență textului, condiție fundamentală a comunicării (*cazul*) sau prin intersectarea diferitelor raporturi (conținutul *diatezei* îşi are originea concomitent în relațiile sintactice din interiorul enunțului şi în raportul dintre enunț şi protagoniştii actului lingvistic).

Diferitele trepte de interpretare a planului ontologic sînt aceleaşi pentru toate limbile, dar raporturile dintre ele diferă de la o limbă la alta. În consecință, universalitatea gîndirii umane implică universalitatea unor categorii dar modalitățile de realizare a lor, în interiorul raportului lexical - gramatical, prezintă diferite grade de specificitate în fiecare limbă.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Organizarea însăşi a unor categorii gramaticale diferă de la o limbă la alta în funcţie şi de viziunea asupra lumii dar şi de specificul organizării ca sistem a fiecărei limbi. *Aspectul verbal*, de exemplu, prezintă, în limba rusă o sistematică organizare a opoziţiei *perfectiv - imperfectiv*, atît în plan semantic, cît şi în planul expresiei, prin morfeme specifice.

Organizarea categoriei gramaticale a *timpului*, în schimb, categorie cu care aspectul intră în raporturi de interdependenţă, este limitată la cele trei timpuri fundamentale: *trecut –prezent - viitor*.

În limba română, ca şi în toate celelalte limbi romanice, *aspectul verbal* nu are o organizare specifică; asemeni numărului care coexistă cu categoria gramaticală a persoanei la verb, aspectul se realizează solidar cu opoziţia specifică categoriei gramaticale a *timpului*, cu o organizare foarte bogată: *imperfectul*, termenul aspectual 'imperfectiv' în opoziţie cu *perfectul compus*, *perfectul simplu* şi *mai mult ca perfect*, termeni aspectual 'perfectivi'.

Sub aspectul semnificantului, morfemele sînt *libere* şi *conjuncte*.

Dintre morfemele conjuncte, *sufixele*, urmînd imediat rădăcinii sau temei (lexicale, constituită din rădăcină şi unul sau mai mulţi modificatori lexicali, sau gramaticale, constituită din rădăcină (temă) lexicală şi unul sau mai multe morfeme gramaticale), exprimă categorii verbale dinamice, specifice flexiunii verbului: *modul*: *ven-ind*, *timpul*: *cant-av-o*, *aspectul* (opoziţia perfectiv - imperfectiv, de exemplu, în limba rusă): *krik-nu-t'* / *krič-a-t'*, diateza (în limba rusă): *vstrečat'*/ *vstrečat'-sja*. În flexiunea nominală, sufixul exprimă în italiană comparaţia: *bello - bell-issim-o*.

Desinenţa, morfem final pe axa sintagmatică a unităţilor lingvistice de la nivel superior – cuvintele –, exprimă categorii statice, din flexiunea nominală (şi pronominală): *gen*: *bell-o*; *număr*: *codr-u*, *codr-i*; *caz*: (o) *cas-ă*, (unei) *cas-e*; *băiet-e* (vocativ), sau din flexiunea verbului: *număr* şi *persoană*: *mergea-i - mergea-ţi*; *gen şi număr*: *sono andat-a*, *siamo andat-i*.

Mai puţin frecvente, *prefixele* gramaticale exprimă *comparaţia*: *vechi - străvechi* şi *aspectul* verbal: *pisat' - napisat'*, *kričat'- zakričati*, *pet' - spet'*, *govorit' - pogovorit'*.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Morfemele *libere* sînt: *articolul* (care în limba română apare şi ca morfem legat), pentru exprimarea determinării: *il pane*, *le chien*, *un cîine*, *lui Mihai*, *conjuncţii*: *să* cînt, *prepoziţii*: *de Michel*, *a tutti*, (îl văd) *pe Mihai*, *a cînta*, *verbe auxiliare*: *am fost*, *budu kričat'*, *je suis allé*, *pronume*: *je chante*, *se îmbracă*, *adverbe*: *očen' horoso*, *mai repede*.

Distincţia dintre morfemele lexicale şi cele gramaticale nu se limitează la natura diferită a sensurilor conţinute, ci trece şi în modul de manifestare a acestor sensuri în desfăşurarea mecanismului interior al limbii, în plan paradigmatic şi în plan sintagmatic.

Morfemele lexicale sunt univoce sub aspect semantic. Ele sînt polisemantice în manieră *alternativă*, în plan paradigmatic. Rămîn ambigui în plan sintagmatic pînă cînd o suficientă dezvoltare a relaţiilor sintagmatice le reduce sfera semantică la un singur sens (sau fascicul unitar de trăsături semantice): *a încremenit → a încremenit* de uimire, *a ascultat → a ascultat* toată melodia, l-*a ascultat la algebră*. Morfemele gramaticale sînt polisemantice (şi rămîn sau devin polisemantice (sau numai bisemantice) în simultaneitate, în plan paradigmatic şi rămîn sau devin polisemantice în plan sintagmatic. A. Martinet vorbeşte de morfeme *amalgamate* (sau numai de semnificanţi amalgamaţi). Este vorba de o coexistenţă a două sau mai multe sensuri gramaticale în planul semantic al unui morfem complex rezultînd din amalgamarea, prin relaţii sintagmatice, a doi semnificanţi, dar şi de o coexistenţă implicită în structura primară a morfemelor. În flexiunea nominală franceză „se amalgamează" prepoziţia de caz şi articolul hotărît al substantivului masculin: *le livre de le garçon → le livre du garçon*, *les livres de les élèves → les livres des eleves*, *á le livre → au livre*, *á les livres → aux livres*.

Fenomenul caracterizează şi limba italiană, doar că aici morfemul complex se constituie din solidarizarea nu din suprapunerea celor două morfeme originare: *de + la → della*: *della casa*, *de + gli → degli*: *degli sposi*, *a + lo → allo*: *allo studente*; pot interveni doar modificări condiţionate fonetic: *a + il → al*: *al profesore*, *de + il → del*: *del professore*. În limba română, articolul, de fapt, înlocuieşte desinenţa unor

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

substantive feminine, adăugînd sensului său gramatical toate sensurile specifice desinenței: *casă* + *a* → *casa*, *poezie* + *a* → *poezia*.

Coexistența mai multor sensuri gramaticale în planul semantic al aceluiaşi morfem chiar pe axa paradigmatică rezultă dintr-o permanentă interferență a categoriilor gramaticale, consecință a unității de existență şi manifestare a lumii obiective în reflectarea ei în planul conştiinței. Persoana la verb nu există în afara numărului: *cînț-i – cînta-ți*, ceea ce duce la diferențierea desinenței de pesoană în funcție de număr: *-i*, pentru singular persoana a II-a (*cant-i*, *cantav-i*), *-te*, pentru plural (*canta-te*, *cantava-te*). În flexiunea nominală, cazul coexistă cu numărul: *-ă* este morfem de singular şi nominativ (acuzativ): *casă*, sau şi cu genul: *frumoas-ă*.

În sfîrşit, dacă morfemul lexical are în permanență un semnificant realizat pozitiv, morfemele gramaticale pot prezenta şi realizări *Ø*, cînd funcționează numai prin planul semantic, înscris într-o relație sintagmatică şi în baza relației de opoziție în care intră în plan paradigmatic: *elev-ø – elev-i*. Structura morfematică a cuvîntului, sub aspectul flexiunii lor (deci, al formelor numai) sau şi sub aspectul sensurilor categoriale este obiectul de studiu al *morfologiei*. Morfologia, de obicei, parte componentă, alături de *sintaxă*, a *gramaticii*, realizează descrierea limbii din perspectiva claselor lexico-gramaticale ale vocabularului şi a flexiunii lor în interiorul funcționării unor categorii gramaticale specifice, considerate deopotrivă în planul expresiei şi în plan semantic.

Nivelul lexical

Este nivelul semnelor lingvistice complexe, finite, rezultînd din intrarea în relații sintagmatice încheiate (închise) a morfemelor lexicale şi gramaticale. Se înscrie în amîndouă planurile limbii, pe de o parte, atenuînd asimetria dintre ele, pe de alta, accentuînd o serie de contradicții. Reprezintă cel de al doilea grad de organizare a planului expresiei (prin structurare morfologică, o dată cu intrarea în relații sintagmatice a

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

morfemelor lexicale şi a celor gramaticale) şi primul grad de organizare a planului semantic, în procesul de constituire a semnificaţiei, nu totdeauna univocă, dar totdeauna reală; ambiguitatea semantică se va rezolva la nivelul sintactic superior, prin intermediul *propoziţiei* şi *frazei*.

În planul expresiei, semnificantul fonetic se subordonează celui morfologic, concomitent cu manifestări ale unui semnificant prozodic[28], cu rol activ uneori în desfăşurarea funcţiei semnificative a unităţilor incluse de la nivelul inferior – morfemele, ca şi în autonomizarea unităţilor de la acest nivel din perspectiva nivelului superior. Prin nivelele inferioare – fonematic şi morfematic – pe care le include, şi prin cel superior – sintactic – pe care îl întemeiază, planul expresiei organizează planul semantic, convertind în semnificaţii complexe reale şi unitare variate sensuri virtuale: *lexicale*, *gramaticale* (categoriale: număr, caz, persoană etc.), *relaţionale* (categoriale: determinarea, sau sintactice), *afective*.

Unitatea minimală de la acest nivel este *cuvîntul*, alcătuit din două sau mai multe morfeme, dintre care prezenţă absolută şi decisivă are morfemul lexical de bază, rădăcina, care le polarizează în jurul său pe celelalte; acestea intră cu rădăcina şi, între ele în relaţii sintagmatice pe baza poziţiei lor în plan sintagmatic şi a funcţiei lor semnificative, dezvoltînd în solidaritate reciprocă o funcţie *denominativă*. Cuvîntul este cea mai mică unitate prin care limba *semnifică* şi *denumeşte* totodată. Prin convertirea în sensuri a unor noţiuni, cuvîntul se relevă ca cea mai mică unitate prin care se reflectă, organizează şi exprimă lingvistic, în relativă autonomie, o realitate extralingvistică; prin dezvoltarea sensurilor gramaticale, se constituie într-o componentă esenţială a procesului de interpretare lingvistică a acestei realităţi prin unităţi lingvistice superioare: *propoziţia*, *fraza*.

[28] Pe poziţiile unei atitudini extrem de critice, exagerat şi neîntemeiat de dură, la adresa concepţiei lui Saussure, D. Alonso atrage, în *Poezie spaniolă* (versiune românească), Bucureşti, 1977, atenţia asupra prezenţei unei componente prozodice în structura complexă a semnificantului; cf. p. 13 ş.u.; B. Pottier vorbeşte, în acelaşi sens, chiar dacă cu diferenţe de nuanţă, de *prozodeme*; vezi Pottier, 1974: 32, 302.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Identitatea de unitate lingvistică minimală a cuvîntului, din perspectiva *limbii*, frecvent contestată, mai puțin relevantă şi mai greu definibilă datorită complexității raporturilor în multe privințe divergente, dintre planul expresiei şi planul semantic, şi identitatea cu sine însuşi a cuvîntului, din perspectiva *vorbirii*, implică:

1. *Natură biplană*

Cuvîntul asociază într-un raport dialectic un semnificant (cu o stratificare complexă) şi un semnificat (fascicul complex de sensuri, lexicale şi gramaticale). Dacă în interiorul relației dintre structura fonematică a semnificantului şi semnificat vorbitorul nu află corespondențe directe şi simetrice, în privința structurii morfologice a semnului, el are conştiința asocierii neîntîmplătoare a celor două planuri, al expresiei şi semantic, atît în procesul de întrebuințare a morfemelor în construirea sau reconstruirea (la emitere) de cuvinte, cît şi în cel de interpretare, prin analiză, a cuvintelor (la receptare); el codifică şi decodifică semne precum *des-făc-u-se-m* sau *căs-uț-e-lor* prin stabilirea (sau identificarea) unor relații de motivare reciprocă între semnificantul lor morfologic şi semnificat.

2. *Structură binară*

Relația sintagmatică din interiorul cuvîntului considerat din perspectiva structurii sale morfologice, adică a nivelului imediat inferior, se desfăşoară între un pol lexical şi unul gramatical: *cînt-am*, *cînt-asem*, *cas-ă*, *căsuț-elor*, ceea ce a determinat pe unii lingvişti să dea cuvintelor flexibile o analiză binară, în *radical* şi *flectiv*[29], cînd se situează în perspectiva planului expresiei, în *sememe* şi *grameme*[30], cînd se descrie planul semantic. În esența lor specifică, cuvintele sînt unități lexico-gramaticale, datorîndu-şi autonomia tocmai asocierii în limitele aceluiaşi semnificant a unui semnificat complex solidarizînd sensuri lexicale şi sensuri gramaticale. Rămîn în afara acestei organizări explicit binare:

[29] Cf. Valeria Guțu-Romalo, 1968: 46 ş.u.

[30] *Lexemele* şi *gramemele* sînt, în interpretarea lui B. Pottier, cele două clase de *categoreme* (clase formale de *morfeme*); cf. Pottier, 1974: 31, 272 ş.u.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

a) cuvinte neflexibile constituite dintr-un singur morfem care s-au înălțat direct din plan morfologic în plan lexical, fără a mai intra în relații sintagmatice cu alte morfeme datorită autonomiei lor derivînd din concentrarea în plan semantic atît a componentei lexicale rezultînd din reflectarea descriptivă – prin raportul limbă-gîndire – a realității, cît şi componenta gramaticală, rezultînd din perspectiva din care se realizează reflectarea lingvistică; se înscriu aici adverbele: *deasupra*, *jos*, *sus*, *hier*, *sotto*, *zavtra*.
b) cuvinte neflexibile care concentrează într-un singur morfem sensuri relaționale (sintactic); sînt morfeme care îşi depăşesc nivelul propriu, descris de structura semnificantului, aflat la un prim grad de organizare, cel morfologic, şi-şi desfăşoară identitatea funcțională la nivelul superior cuvîntului, nivelul sintactic; sînt morfemele *funcționale* (moneme *funcționale*, la A. Martinet): *prepozițiile* şi *conjuncțiile*.
c) cuvinte care descriu direct şi limitat, fără să interpreteze „obiecte" din realitate; sînt cuvintele care exprimă direct, prin semnificantul fonetic (nu cunosc al doilea grad de organizare a planului expresiei) stări afective şi de voință, sau care reflectă lingvistic, printr-un semnificant fonetic imitativ, sunete emise de natura exterioară omului: *interjecțiile* şi onomatopeile: *vai*, *of*, *cucuricu*, *vîjjj*!
d) cuvinte cu flexiune neregulată, cu forme supletive, care concentrează, în permanență sau numai la un moment dat, în semnificația lor, atît sensul gramatical, cît şi pe cel lexical într-un singur morfem, morfemul-rădăcină, tocmai datorită variabilității sale condiționată morfologic: pronumele personale: *mă*, *te*, *îl*, *eu*, *noi*, *o* etc., unele forme ale verbului *a fi*, e sau *i*: Unde *e* Mircea ?, *è*: „Non c'*è* nessuno", *suis*: „Je *suis*" etc.

3. *Univocitate, stabilitate şi autonomie lexicală*

Ceea ce face ca un cuvînt să rămînă identic cu sine însuşi, oricît de variate i-ar fi formele de manifestare, este univocitatea şi stabilitatea morfemului lexical de bază – *rădăcina*, indiferentă la variațiile alomorfice din planul expresiei şi la extinderea relațiilor sintagmatice cu morfeme morfologice. Prin relațiile dintre morfemul lexical de bază şi

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

alte morfeme (lexicale sau gramaticale), cuvîntul îşi construieşte şi cîştigă o autonomie semnificativă superioară unităţilor de la nivel inferior. Prin conservarea sensului (sau fasciculului de sensuri) originar al morfemului-rădăcină, cuvîntul îşi construieşte şi relevă o identitate proprie care-l diferenţiază de celelalte cuvinte. Dacă numărul şi identitatea morfemelor gramaticale pot varia oricît în dezvoltarea cuvîntului, fără a-i anula identitatea nici de unitate minimală, nici cu sine însuşi, orice nou morfem lexical determină pierderea acestei din urmă identităţi. Variaţiile morfologice constituie paradigma cuvîntului : *cînt-am, cînt-înd, cînt*-aserăm etc. Si împreună cu variaţiile fonetice, rezultînd din suspendarea funcţiei distinctive a fonemelor : *cînt-, cînţi-i*, reprezintă alolexemele cuvântului. Variaţiile polului lexical al cuvîntului, prin intrarea rădăcinii originare în relaţii sintagmatice cu morfeme lexicale (sufixe, prefixe, alte rădăcini), provoacă dezvoltarea de noi cuvinte, cu o identitate proprie: *cînt-ec*, *cînta-se*, *cînt-ăreţ*, *des-cînta, în-cînta*, *giradischi*, *untdelemn*, *Edelweiss* etc. În semnalarea identităţii cuvîntului poate avea un rol activ accentul fie prin poziţia sa fixă, fie prin unicitatea prezenţei sale în dezvoltarea unui cuvînt; în franceză, indică sfîrşitul lui, în maghiară începutul. Accentul poate anula identitatea de la nivelul semnificantului fonematic: *àncora* (ancoră) / *ancòra* (din nou), *cópii* / *copíi* etc. Cuvintele construite în baza aceleiaşi rădăcini formează familia lui lexicală: *a citi*, *reciti*, *cititor*; *a vedea*, *prevedea*, *întrevedea*, *văzător*, *nevăzător* etc.

4. *Funcţie semnificativă şi denominativă*

Prin relaţii sintagmatice interne, cuvîntul îşi derivă funcţia semnificativă din sinteza funcţiilor semnificative ale componentelor morfologice, lexicale şi gramaticale. Prin situarea acestor relaţii (de fapt, împletire de relaţii sintagmatice şi paradigmatice) în reţeaua generală de relaţii dintre planul expresiei şi planul semantic, cuvîntul este pus de subiectul vorbitor, în procesul de reflectare lingvistică a realităţii extralingvistice, în legătură cu un obiect (concret sau abstract); pentru conştiinţa vorbitorului-lingvist cuvîntul intră în relaţii cu planul referenţial prin intermediul gîndirii. Fenomenul rămîne în orice caz acelaşi, de vreme ce atît planul semantic, cît şi planul expresiei cuvîntului se

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

constituie în cadrul raportului complex limbă-gîndire – realitate ontologică. Un cuvînt rămîne identic cu sine însuşi atîta vreme cît păstrează legătura – convertită lingvistic în trecerea reversibilă de la reprezentare la concept – cu un acelaşi obiect; formele *pădure*, *pădurii*, *pădurea*, *pădurilor* nu modifică nici reprezentarea, nici conceptul prin care este reflectat lingvistic „obiectul" /pădure/ din realitatea ontologică; sînt în consecinţă, toate alolexemele aceluiaşi cuvînt. Provoacă în schimb, o altă reprezentare şi, în consecinţă, un alt concept, chiar dacă mult înrudite, *pădurice*, care este de acum un alt cuvînt. Cuvîntul primeşte o altă identitate, devine un altul, şi cînd, prin modificarea doar a perspectivei din care este reflectată realitatea, raportul *realitate - gîndire - limbă* provoacă mutaţii în desfăşurarea relaţiilor dintre reprezentare şi concept şi, în consecinţă, dintre semnul lingvistic şi realitatea desemnată; *student* şi *studenţime* sînt două cuvinte distincte; tot aşa *bun* şi *bunătate*, *pădure* şi *păduros*.

Ca şi funcţia semnificativă în cazul stabilirii identităţii morfemelor, funcţia denominativă, corelată cu cea de semnificare, stabileşte identitatea cuvintelor, peste asimetria dintre planul expresiei şi planul lor semantic şi peste marea varietate a aloxemelor. Funcţia denominativă impune identitatea lexicală a cuvintelor cu ele înseşi peste frecventa lor nonidentitate fonetică.

„Cuvîntul" fonetic este o unitate nefuncţională sub aspect lexical fie pentru că nu denumeşte sau nici măcar nu semnifică în mod autonom, fie pentru că, prin intermediul funcţiei de denumire, relaţia reprezentare - concept din interiorul semnului lingvistic intră în raport cu două sau mai multe componente obiective ale realităţii. În secvenţa românească *am să merg*, cele trei „cuvinte" fonetice „denumesc" împreună o singură acţiune în timp ce în secvenţa *vedendolo*, vorbitorul de limbă italiană sesizează dezvoltarea unor relaţii cu două componente din planul de referinţă: *vedendo* (acţiunea de 'a vedea') şi *lo* (obiectul intrat sub incidenţa acţiunii). Numai cuvîntul fonetic se poate defini prin spaţiile albe, de care e limitat în scris, sau prin pauzele din comunicarea orală. Cuvîntul *lexical* îşi defineşte propria identitate prin caracterul lexical univoc rezultînd din univocitatea *denumirii*, a relaţiei referenţiale.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Această univocitate în desfăşurarea funcţiei de denumire îi acordă cuvîntului stabilitate (prin intermediul rădăcinii) şi autonomie lexicală, întărită prin funcţia semnificativă a morfemelor componente. Morfemele gramaticale acordă cuvîntului autonomie globală, care îi asigură poziţie bine precizată în sistemul şi structura limbii pe care şi-o relevă şi consolidează la nivel superior, sintactic.

Lipsite de autonomie lexicală, dar caracterizate prin autonomie gramaticală, rezultînd din funcţia lor semnificativă, o serie de instrumente gramaticale se înscriu în sistemul vocabularului limbii ca nişte cuvinte fonetice, de fapt, ca morfeme libere şi variabile. Variabilitatea lor, determinată de funcţia semnificativă complexă, în strînsă legătură cu relaţiile sintagmatice discontinue în care intră, le transformă în alomorfe ale unor arhimorfeme indescriptibile în mod concret. Identitatea cu ele înseşi le-o asigură în mod esenţial funcţia semnificativă, căreia i se adaugă, însă, şi stabilitatea unui acelaşi „radical" – bază comună tuturor alomorfelor (şi aloxeme totodată); comună doar sub aspectul „semnificantului" însă, nu şi al „semnificatului" secvenţa *un* este comună tuturor formelor de singular ale articolului nehotărît singular: *uno*, *una*; *un*, *unui*. Secvenţa *l* este comună formelor articolului hotărît: *–(u)l*, *lui*, *lor*; *le*, *la*, *les*; *il*, *lo*, *le*, *gli* ş.a.m.d. Punîndu-se *de acord* (cf. A. Martinet) cu cuvîntul lexical autonom din structura sintagmatică a căruia, de fapt, face parte, articolul are o parte mobilă, care se modifică într-o concordanţă de multe ori perfectă cu sensurile gramaticale pe care le exprimă „în plus", în afara sensului specific propriului plan semantic: *a*, *al*, *ai*, *ale*; *cel*, *cea*, *cei*, *cele*.

Neintrînd în relaţii sintagmatice de ordin morfologic, *prepoziţiile* şi *conjuncţiile*, deşi fără autonomie lexicală, nu sunt simple *cuvinte fonetice*, componente ale unor *cuvinte lexicale*, ca *articolul*, de exemplu, decît cînd sunt veritabile morfeme; prepoziţiile, în flexiunea nominală din limbile romanice occidentale şi mai rar în română, conjuncţiile, în flexiunea verbului (*să* mergem). În afara acestor cazuri, mai degrabă de excepţie, prepoziţiile şi conjuncţiile ocupă în sistemul vocabularului poziţii specifice ca *morfeme-cuvinte*; morfeme, întrucît se caracterizează prin relaţii sintagmatice interne între unităţi de nivel fonematic; cuvinte,

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

întrucît intră în relaţii sintagmatice cu alte cuvinte la nivel sintactic. Îşi definesc individualitatea, în planul expresiei prin caracterul invariabil al semnificantului, iar în plan semantic, prin caracterul specific al sensurilor relaţionale determinate de orientarea funcţională a componentelor sintactice, ca structurare lingvistică a interpretării, prin intermediul raportului limbă-gîndire, a conexiunilor dintre obiectele şi fenomenele realităţii.

Modalităţile particulare de constituire a identităţii cuvintelor, structura planului lor semantic şi a planului expresiei, modul particular de dezvoltare a raportului dintre cele două planuri, condiţionat de relaţiile sintagmatice interne, precum şi disponibilităţile specifice de a se înscrie în relaţii sintagmatice la nivelul superior al limbii apropie discret cuvintele unele de altele, sau le îndepărtează, grupîndu-le în mod obiectiv; se conturează astfel clasele generale de cuvinte, lexico-gramaticale, numite încă din Antichitate *părţi de vorbire* şi identificate mai degrabă aproximativ în funcţie de criterii mai mult sau mai puţin aproximative. În aceste clase generale lexico-gramaticale se intersectează identitatea de unitate minimală a cuvîntului cu identitatea cu sine însuşi, printr-o intersectare a nivelului lexical – nivel central – cu nivelul morfologic şi cu nivelul sintactic.

Mai ales, prin nivelul *lexical*, limba îşi dezvoltă şi relevă caracterul de sistem deschis. Cel mai sensibil la structura şi dinamica vieţii sociale (materială şi spirituală), vocabularul unei limbi se dezvoltă şi se reorganizează în permanenţă. În funcţie de dinamica lui internă, vocabularul prezintă un *nucleu constant şi activ*, definitoriu pentru specialitatea unei limbi (ca origine şi sub aspectul viziunii asupra lumii) şi diferite straturi variabile în timp şi în funcţie de categorii socio-profesionale. Aceste straturi constituie vocabularul mobil al limbii.

În *nucleul lexical constant* se cuprind cuvinte care denumesc noţiuni fundamentale, de maximă generalitate în întrebuinţarea dinamică şi sincronică a limbii. În vocabularul *mobil* se cuprind termeni tehnico-ştiinţifici, întrebuinţaţi în domenii restrînse ale cunoaşterii şi comunicării umane sau cuvinte care ies din circulaţie activă din diferite motive.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

Semn lingvistic complex, aparţinînd concomitent, în actul lingvistic concret, sistemului lexical al limbii şi structurii ei gramaticale, cuvîntul se caracterizează printr-un plan semantic deosebit de complex. Nucleul său semantic, asigurat, la nivelul rădăcinii sau temei lexicale, de sensul lexical, intră în relaţii de complementaritate cu sensuri lexico-gramaticale constante (‘substantiv’ sau ‘verb’; *căldură* poartă sensul ‘substantiv’, *a* (*se*) *încălzi*, sensul ‘verb’; ‘masculin sau ‘feminin’; substantivul *păr* (arbore) poartă sensul ‘masculin’, substantivul *pară*, sensul ‘feminin’; ‘subiectiv’ sau ‘obiectiv’; verbul *a construi* are sensul de ‘obiectivitate’, *a se astîmpăra*, sensul ‘subiectivitate’), sensuri gramaticale variabile (‘imperfect’ – *cîntam*, ‘mai mult ca perfect’ – *cîntasem*, ‘singular’ – *student*, ‘plural’ – *studenţi*), ‘sensuri’ afective: ‘compasiune’ – sărăcuţul.

Însuşi nucleul semantic central se caracterizează, în general, prin complexitate. Doar termenii tehnico-ştiinţifici, întrebuinţaţi în texte ştiinţifice prezintă un singur sens, *denotativ* (*planetă, metaforă, neutron* etc.). În afara acestora, în nucleul semantic al cuvîntului coexistă un sens fundamental cu mai multe sensuri derivate şi sensuri figurate. Verbul *a se stinge* are sensul fundamental ‘a înceta să mai ardă’ (lumînarea, focul) şi sensul figurat ‘a muri’.

Considerat în general, nivelul *lexical* al limbii se constituie în obiectul de studiu al *lexicologiei*. În funcţie de specializarea şi de finalitatea cercetării, însă, *lexicul* este cercetat de *etimologie, semantică* şi *lexicografie*. *Etimologia* cercetează originea cuvintelor şi evoluţia lor, sub aspectul expresiei şi sub aspect semantic.

Semantica studiază organizarea vocabularului unei limbi pe cîmpuri semantice, mecanismul de constituire a sensului lexical, raporturile semantice de constituire a sensului lexical, raporturile semantice dintre cuvinte. În cercetările mai noi, *semantica* se orientează şi spre cercetarea altor categorii de sensuri din limbă, sensurile gramaticale, categoriale şi sintactice.

Domeniu de cercetare interdisciplinară (interesează deopotrivă filosofia, psihologia, sociologia, lingvistica), *semantica* este considerată,

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

de lingviştii care exclud sensul din structura semnului lingvistic exterioară obiectului propriu de cercetare al lingvisticii.

Lexicografia studiază dintr-o multitudine de perspective vocabularul unei limbi, realizînd descrierea acestuia prin intermediul diferitelor tipuri de *dicţionare*.

Nivelul sintactic

Este nivelul înscrierii semnelor lingvistice complexe, autonome (cuvintele) – prin relaţii sintagmatice externe (relaţii *heterosintagmatice*, în termenii lui Hjelmslev, în opoziţie cu realităţile *homosintagmatice*, desfăşurate de morfeme în interiorul unei aceleiaşi sintagme unitare) – în enunţuri de diferite dezvoltări, care realizează în interpretarea lingvistică a realităţii semnificaţii încheiate, univoce şi lipsite de ambiguitatea componentelor considerate izolat.

Se situează în amîndouă planurile limbii, reprezentînd un al treilea grad de organizare a planului expresiei şi un al doilea grad de organizare a planului semantic.

În planul expresiei, semnificantul sintactic, în împletire cu cel prozodic, modelează organizarea fonetică şi mai ales morfologică a unităţilor de la nivelul inferior – cuvintele –, desfăşurînd o structură în mai relevantă corelaţie cu structura planului semantic. Iar această mai strînsă coeziune o realizează în primul rînd *morfemele-cuvinte,* prin însăşi natura lor specifică de semne lingvistice al căror plan semantic derivă din planul expresiei sau invers. Sensul relaţional al *prepoziţiilor* şi *conjuncţiilor* le situează în planul semnificantului sintactic. Pe acesta îl organizează din perspectiva sensului lor relaţional organizînd totodată şi planul semantic al enunţului la un nivel ierarhic superior semnificaţiilor individuale ale cuvintelor componente de care este în parte condiţionat, dar şi de care poate rămîne relativ indiferent. În interiorul planului semantic al enunţului sintactic, semnificaţia globală rezultă dintr-o reorganizare a sensurilor lexicale, gramaticale, relaţionale, afective din perspectiva reflectării în conştiinţă a raporturilor dintre componentele

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

planului ontologic, concomitent cu reflectarea raporturilor în care intră cu ele subiectul vorbitor. Factorul decisiv al acestei reorganizări îl reprezintă *funcţia sintactică*, care îşi subordonează desfăşurării ei şi manifestării în planul expresiei *morfeme-cuvinte* (prepoziţia şi conjuncţia), *morfeme gramaticale* (articolul, prepoziţia-morfem*), cuvinte autonome instrumentalizate* (pronume şi adverbe relative sau interogative), *componente ale semnificantului prozodic* (pauză, intonaţie, topică etc.).

Unitatea minimală de la acest nivel este *propoziţia*, semn lingvistic superior constituit din două sau mai multe cuvinte intrate între ele în raporturi sintactice. Prin convertirea funcţiilor semnificativă şi denominativă, specifice componentelor sale, la nivel inferior, în funcţii sintactice, propoziţia dezvoltă funcţia complexă de comunicare şi cunoaştere. *Propoziţia* este cea mai mică unitate lingvistică prin care se organizează, exprimă şi comunică o activitate spirituală de investigare şi interpretare – în cadrul raportului limbă-gîndire dar şi în afara lui – a realităţii considerată în dinamica ei.

Dacă unităţile de la nivelul inferior, cuvintele, păstrau conştiinţa subiectului vorbitor într-o stare de echilibru între memorie şi creaţie (sau recreaţie), unităţile sintactice ies ca atare din sfera memoriei subiectului vorbitor, datorită caracterului nu în mod absolut relevant al funcţiei denominative a elementelor alcătuitoare. Componenta funcţională, derivînd din desfăşurarea funcţiilor sintactice, îşi subordonează componenta lexicală; sensurile cuvintelor pot condiţiona şi condiţionează funcţiile lor în interiorul enunţului, dar rămîn într-un strat secund al planului semantic de la nivel sintactic. În consecinţă, dacă numărul cuvintelor unei limbi este, teoretic, nedeterminat, niciodată închis la nivelul limbii, dar limitat la nivelul de cuoaştere al unui subiect vorbitor, la nivelul competenţei sale, numărul propoziţiilor unei limbi este şi teoretic, şi practic infinit, cum infinit este şi numărul enunţurilor, ceea ce şi determină marea lor varietate. Pentru subiectul vorbitor nu se mai pune problema cunoaşterii (sau recunoaşterii) unui număr de propoziţii, ci a performanţei sale, a posibilităţilor lui de a construi propoziţii, în baza unui număr, pentru el finit, de cuvinte autonome lexical şi de cuvinte-instrumente.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

La nivel lexical, identitatea de unitate lingvistică minimală a cuvîntului se îmbină – prin identitatea de clasă lexico-gramaticală – cu identitatea cu sine însuşi a unui cuvînt concret, într-un proces de confundare a *limbii* şi *vorbirii* în actul lingvistic. La nivel sintactic marea varietate a enunţurilor, ieşite de sub incidenţa memoriei, în strînsă legătură cu caracterul mereu inedit al raporturilor în care se află de fiecare dată subiectul vorbitor cu realitatea, anulează identitatea cu sine însăşi a propoziţiei, în planul *vorbirii*, impunînd atenţiei identitatea ei de unitate minimală în planul *limbii.* Intersectarea celor două tipuri de identitate se realizează în dezvoltarea unei *identităţi funcţionale*, prin care propoziţia, fără a fi identică cu sine însăşi prin stratul lexical al planului semantic, este identică cu sine însăşi prin stratul sintactic. Această identitate funcţională se verifică în interiorul unor unităţi sintactice superioare: *fraza*.

Păstrarea şi relevarea identităţii minimale, de esenţă abstractă, şi a celei funcţionale, între abstract şi concret, implică o modelare specifică a condiţionărilor de celelalte nivele semnificative (morfologic şi lexical) şi, mai ales, dezvoltarea unor condiţionări specifice:

a. *Natură biplană*

Derivă din înscrierea nivelului sintactic în amîndouă planurile limbii. Reprezintă dezvoltarea în condiţii specifice a caracterului bilateral al semnelor lingvistice din care se constituie propoziţia, prin situarea morfemelor în relaţii homosintagmatice, a cuvintelor în relaţii heterosintagmatice şi prin convertirea acestor relaţii în raporturi sintactice. Ca nivel ultim în stratificarea ierarhică a limbii, nivelul sintactic este şi cel mai complex, incluzîndu-le pe toate celelalte şi dizolvînd graniţele dintre ele; orice comunicare lingvistică se realizează sintactic. În interpretarea comunicării sintactice, însă, la emitere şi la receptare deopotrivă, dar mai mult şi mai conştient la receptare (şi mai ales în comunicarea într-o altă limbă decît cea maternă), rămîn revelatorii pentru dezvoltarea semnificaţiilor unui mesaj unităţile lingvistice. Iar acestea, pe măsura ridicării pe scara ierarhiei nivelelor limbii pe care le concentrează în structura lor specifică, se motivează reciproc într-o tot mai mare măsură. Prin structura sistemului limbii, unităţile semnificative se

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

definesc şi se motivează unele pe altele. Prin trecerea de la un nivel la altul, consecinţă a intrării în relaţii sintagmatice condiţionate paradigmatic la propriul nivel, unităţile lingvistice cîştigă în autonomie pentru nivelul superior, concomitent cu un proces de tot mai accentuată solidarizare a celor două planuri ale limbii.

Întemeindu-se pe autonomia relativă a cuvintelor componente, rezultînd din constituirea semnificaţiei lor globale prin realizarea unităţii sintagmatice dintre morfeme lexicale şi morfeme gramaticale, cu intervenţia frecventă a unor semnificanţi prozodici, subiectul vorbitor comunică cu conştiinţa că-şi construieşte planul semantic al propoziţiei prin planul expresiei sau că planul semantic impune planului expresiei o anumită organizare, în funcţie de conţinutul pe care îl are de transmis şi care nu rămîne indiferent la factori extralingvistici, logici sau psihologici. În construirea propoziţiei sau în interpretarea ei, motivarea relaţiei dintre cele două planuri, considerate în ansamblul structurării lor este ca şi totală. Expresia motivării se concretizează în marea varietate a propoziţiilor şi în modalităţile particulare, de asemeni, foarte variate, de desfăşurare a funcţiilor sintactice.

b. *Structură nucleară minimală*

Propoziţia se întemeiază pe dezvoltarea unei relaţii sintagmatice specifice, care se constituie într-un *nucleu*[31], cu forţă polarizatoare. Nucleul are o structură *bimembră*: o sintagmă verbală îşi asociază, într-o relaţie de interdependenţă, numită frecvent *raport de inerenţă*, o sintagmă nominală. Prin această relaţie, sintagma verbală devine *predicat* iar cea nominală *subiectul* său. Nucleul astfel organizat se constituie în centru al tuturor relaţiilor din propoziţie, cu expansiune chiar în exteriorul ei. Identitatea de unitate minimală a propoziţiei este dată de *existenţa unui nucleu şi numai a unuia*.

Spre deosebire de celelalte nivele ale limbii, la nivelul sintactic, datorită caracterului specific al planului semantic al enunţului, o serie de componente interne pot rămîne neexprimate în plan sintagmatic sau pot chiar lipsi. Organizarea *bimembră* a propoziţiei poate fi, în consecinţă,

[31] *Nucléus*, în terminologia lui L. Tesnière, 1959: 45 ş.u.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

explicită sau implicită, iar în condiții particulare de comunicare, îi poate lua locul o organizare *monomembră*. Frecvența maximă o au structurile bimembre explicite: „Răsare soarele", „Mihai a plecat ieri la Vatra-Dornei", „Nu e vinovat nici unul dintre noi". Caracterul implicit este impus de natura semnificației sintagmei verbale, de organizarea ei internă. Sintagma verbală poate fi „bimembră" în ea însăşi, într-un mod specific. „Subiectul" ei poate fi un morfem de persoană: „*Il* pleut", „*Je* viens", „Plouă", sau poate fi un cuvînt care şi-a pierdut, în contextul dat, autonomia lexicală fără a deveni, însă, morfem: „Mi-e *foame* (*frig, dor, teamă*)", „*E nevoie*". Sînt monomembre propozițiile în care *nucleul* este un verb sau o expresie verbală care concentrează în propria semnificație relația cu un subiect ce rămîne extralingvistic: „*Era* într-o toamnă", „Mi dispiace", „Îmi pare rău".

Sînt numai aparent monomembre propozițiile cu structură nucleară complexă. Acestea îşi dezvoltă raportul de inerență printr-o expansiune a subiectului sau a predicatului (sau a amîndurora), care, cu structuri de propoziții, conțin în interiorul lor un alt nucleu bimembru: „Ar fi bine *să pleci*", „A ajuns *ce-a vrut*", „*Ceea ce faci tu* pare *să fie cu totul nou*".

Rămîn în afara unor astfel de structuri nucleare *cuvintele-frază* (în terminologia lui Tesnière), care concentrează în semnificația lor globală nu numai relația nucleară subiect-predicat, dar şi toate celelalte relații polarizate de nucleu: *da, oui, si, fireşte, adieu, au revoir, vai, of!*

c. *Funcție predicativă*

Predicația este un atribut esențial, indispensabil propoziției prin conținutul ei funcțional: restabileşte relația dintre planul semantic al enunțului sintactic şi realitatea ontologică, prin actualizarea funcției semnificative a morfemelor şi a funcției denominative a cuvintelor, pe care le subordonează funcției de comunicare a limbii. „Funcția proprie propoziției, şi numai ei, constă – spune J. Ries – în stabilirea unei relații între conținutul ei şi existența reală, de fapt a lumii externe"[32].

Predicația este funcția sintactică prin care operația de selectare a semnelor lingvistice din planul paradigmatic al limbii este verificată în

[32] În *Was ist ein Satz* ?, Praga 1931, p. 74; apud S. Stati, 1967: 159.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

combinarea lor în planul sintagmatic, împlinindu-se astfel procesul de comunicare lingvistică, o dată cu unirea morfemelor în cuvinte şi a cuvintelor în propoziţii, o dată cu trecerea sensurilor virtuale în sensuri reale şi asocierea lor în dezvoltarea semnificaţiilor globale. Predicaţia orientează, direct sau indirect, desfăşurarea celorlalte funcţii sintactice specifice componentelor secundare ale propoziţiei polarizate de nucleu.

Această funcţie sintactică primordială o îndeplineşte cu precădere verbul, datorită caracterului său dinamic, concretizat în constituirea planului semantic propriu din sensuri gramaticale fundamentale actualizării*: timpul şi modul*, în primul rînd, apoi *diateza şi persoana*. Singur verbul prezintă în structura sa morfologică morfeme specializate în dezvoltarea sensurilor de *timp, mod şi diateză*.

În caz de neexprimare a verbului-predicat, funcţia predicaţiei o poate îndeplini semnificantul prozodic, *intonaţia*, în primul rînd: „Ajutoooor!", „Jos!", care primeşte atunci numele de *intonaţie predicativă*[33]. Prin îndeplinirea acestei funcţii, intonaţia predicativă acordă identitate de propoziţie enunţurilor lipsite de structură nucleară, de tipul: „Afară!", „Linişte!", „Nici un pas!".

Sintagma bimembră a nucleului nu rămîne unica sintagmă din interiorul propoziţiei; atît numele (pronumele), cît şi, mai ales, verbul polarizează în jurul lor o serie nedeterminată de alţi termeni cu care se constituie în alte sintagme. Fiecare din aceste sintagme sintactice reprezintă cadrul dezvoltării unui raport de la regent la subordonat, prin care se desfăşoară o funcţie sintactică specifică. În felul acesta sintagma nucleară devine un centru de expansiune sintagmatică: cînd această expansiune dezvoltă alte sintagme nucleare, enunţul devine *frază*. Iar în spaţiul *frazei*, unitate sintactică superioară, funcţiile sintactice se desfăşoară la alte dimensiuni, prin intrarea propoziţiilor în raporturi de la regent la subordonat. În desfăşurarea acestor funcţii, propoziţiile îşi conturează identitatea lor funcţională, în corespondenţa aproape perfectă

[33] S. Stati, 1967: 157 ş.u. Vezi S. I. Karcevski, *Sur la phonologie de la phrase*, TCLP, IV, 1931.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

dintre planul lor semantic şi planul expresiei, considerat între altele, prin elemente relaţionale. Identitatea funcţională a propoziţiilor permite o reducere a numărului infinit de variante la un număr finit de invariante, situate la nivelul limbii şi al vorbirii deopotrivă, prin natura lor oscilantă între abstract şi concret; sînt acestea *tipurile de propoziţii* (tipuri semantice şi structurale), care au o identitate „schematică" la nivelul *limbii* şi una reală, concretă, la cel al *vorbirii.*

În limbile flexionare şi aglutinante nivelele morfematic şi sintactic constituie, solidar, *structura* lor *gramaticală*, componentă, alături de nucleul lexical fundamental, stabil, în cel mai înalt grad definitorie pentru identitatea lor specifică.

Interdependenţa celor două nivele se reflectă în structura cuvîntului; morfemele gramaticale din alcătuirea lui îşi au, cele mai multe, originea în dezvoltarea relaţiilor sintactice, sau în orice caz în realizarea enunţului sintactic, şi fixează anumite sensuri categoriale, în strînsă legătură cu dezvoltarea anumitor funcţii sintactice. În sintagma *autorul acestei creaţii*, morfemul *–i* din structura substantivului *creaţi-i* este desinenţă de genitiv şi, ca atare, marcă a funcţiei sintactice de atribut, funcţie în care îşi are originea cazul genitiv.

Prin poziţia pe care o are ca spaţiu de solidarizare a nivelelor morfematic şi sintactic, cuvîntul se impune ca unitate lexicală şi, concomitent, ca subunitate sau constituent sintactic. El aparţine nivelului *lexical* numai în planul *langue*, în planul paradigmatic al limbii. În planul *parole*, cuvîntul aparţine şi nivelului sintactic. Fenomenul este reflectat şi de complexitatea planului semantic al cuvîntului, în care se implică sensuri lexicale şi sensuri gramaticale (morfologice-categoriale şi sintactice).

Nivelul sintactic al limbii constituie obiectul de studiu al *sintaxei,* preocupată de descrierea unităţilor sintactice, a relaţiilor şi funcţiilor sintactice, a mijloacelor de exprimare. Este descris cel mai adesea, împreună cu nivelul morfologic, de *gramatică*.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

*
* *

Prin dezvoltarea ierarhică a unităţilor lingvistice superioare din unităţi inferioare, prin condiţionarea lor reciprocă sub aspectul structurii şi sub aspect funcţional, se impune cu evidenţă existenţa unor raporturi strînse între nivelele limbii, de intercondiţionare în interiorul sistemului, ansamblu unitar, organic de semne şi de relaţii între semne, sistem al cărui echilibru, fie el cît de fragil, depinde tocmai de această solidaritate. Nivelul fonologic şi cel sintactic sînt cele mai generale, în sensul că orice enunţ real are o expresie fonematică şi o structură sintactică, aceasta din urmă înscrisă în dimensiunile fonologice ale expresiei dar şi depăşindu-le, prin intervenţia semnificanţilor prozodici: intonaţia, pauza etc.

Amîndouă aceste nivele sînt însă departe de a constitui doar nişte cadre generice ale desfăşurării semnificaţiilor: cel sintactic, în strînsă legătură cu interacţiunea „obiectelor" realităţii extralingvistice, cel fonologic, prin sensibilizarea diferenţierilor semantice.

Nivelul fonetic pare să rămînă la o funcţie generică, distinctivă, oarecum dinspre exterior, doar în limbile *aglutinante*; aici o schimbare vocalică, de exemplu, în structura unui cuvînt este impusă de un principiu fonetic strict formal: sinarmonismul vocalic. Sufixul de plural, la nume, de exemplu, este *–ak* (de fapt *–k* precedat de o vocală de legătură) în *házak* (case) dar *ek*, în *emberek* (oameni). Şi tot aşa, sufixul de acuzativ *házakat* - *embereket*.

În limbile flexionare, însă, datorită puternicei influenţe între sunetele vecine din structura semnificantului cuvintelor, variaţia fonematică a rădăcinii primeşte rol morfematic; nu mai distinge doar două morfeme între ele sub aspect fonetic (*ă* de *e*, de exemplu, în *cînt-ă* / *cînt-e*), ci distinge, direct, sensuri gramaticale devenind „morfem". Lingvistica modernă vorbeşte atunci de *morfofoneme* sau *morfoneme* sau *flexiune internă*. Termenul este folosit la români mai ales de S. Puşcariu. În limba germană, flexiunea internă este în mod frecvent un *mijloc* indispensabil de exprimare a unor opoziţii categoriale: pluralul de singular: *Mütter* - *Mutter* (mame - mamă), *Brüder* - *Bruder* (fraţi - frate) etc. În limba

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)

română, fenomenul caracterizează mai ales graiul moldovenesc, unde desinența *-I* pentru plural este asimilată de consoana precedentă: *tot* - *toț*, *pas* - *paş* etc. iar *ă* şi *e* final se pronunță uneori *â*: *masă* - *masâ* etc. În limba literară, însă, alternanțele fonetice însoțesc doar morfemele, care le-au şi cauzat, de fapt, din motive fonetice: *merğe* / *să meargă*; *cînți* / *cînte*; *dorm* / *doarme* etc.

Datorită modificărilor fonetice pe care le cunoaşte rădăcina cuvintelor, aceasta devine semnificativă nu numai din punct de vedere lexical, dar şi gramatical; fenomenul caracterizează, dacă lăsăm la o parte alternanțele fonetice, în primul rînd verbele neregulate şi pronumele personale. Morfemul-rădăcină *er-* exprimă în *eram* şi conținutul lexical al verbului existențial şi „imperfectul" lui.

Solidaritatea între nivelele se manifestă în cel mai înalt grad în structura şi funcționarea cuvîntului. Semnificația sa este rezultanta întîlnirii, în plan semantic, a nivele morfologic, lexical şi sintactic. Planul expresiei sale suprapune nivelul fonologic şi cel morfologic. Poate funcționa la propriul său nivel, cel lexical, desfăşurîndu-şi funcția denominativă, dar şi la un nivel inferior, avînd doar o funcție semnificativă, asemeni oricărui *morfem*, ca şi la un nivel superior, cînd poate primi o funcție predicativă: *Jos!* sau o poate dezvolta în baza structurii sale interne: *Plouă*.

Raporturile de intercondiționare în care se află prinse în permanență nivelele limbii devin încă mai relevante în evoluția sistemului de-a lungul timpului.

BDD-B33-05 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:48:23 UTC)